

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Pozemková reforma v době první republiky

Land reform during the First Republic

Konzultant: prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

Zpracovatel: Mgr. Adéla Peichlová

prosinec 2011

„Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracovala samostatně, všechny využití prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Praze dne:

Mgr. Adéla Peichlová

PODĚKOVÁNÍ

Za cenné připomínky a účinnou pomoc při zpracování rigorózní práce děkuji panu prof. JUDr. Janu Kuklíkovi, DrSc., vedoucímu mé rigorózní práce. Zároveň děkuji panu Ing. Karlu Radějovi, CSc. a dalším zaměstnancům VÚGTK za poskytnuté materiály a odborné konzultace. Zvláštní poděkování patří mé rodině, především panu Ing. Josefu Peichlovi a paní Ing. Janě Peichlové, kteří mi vždy byli neocenitelnou oporou.

Tuto práci bych ráda věnovala paní Janě Šimůnkové, jejíž životní moudrost mě inspirovala nejen při psaní této práce, ale v průběhu celého studia.

V Praze dne:

Mgr. Adéla Peichlová

Obsah

Obsah	4
Úvod.....	6
1. Pozemkové vlastnictví, zásahy do pozemkového vlastnictví	8
1.1. Pozemkové vlastnictví	8
1.2. Druhy a historický vývoj zásahů do vlastnictví pozemků	9
1.3. Konfiskace a vyvlastnění	12
2. Pozemkové úpravy, agrární operace, scelování	15
2.1. Pozemkové úpravy, agrární operace	15
2.2. Scelování pozemků	17
3. Pozemkové reformy	28
4. Předpoklady a první představy o pozemkové reformě	30
5. Boje o podobu pozemkové reformy.....	35
5.1. Agrární strana	35
5.2. Sociální demokracie	38
5.3. Československá národní demokracie	42
5.4. Československá strana socialistická.....	43
5.5. Lidová strana.....	44
5.6. Živnostenská strana.....	45
5.7. Velkostatkáři a šlechta.....	46
5.8. Boj politických stran o konečnou podobu klíčových zákonů	48
5.9. Tomáš Garrigue Masaryk a pozemková reforma	55
6. Zákony o pozemkové reformě	60
6.1. Zákon o obstavení velkostatků.....	60
6.2. Záborový zákon.....	62
6.3. Přídělový zákon.....	77
6.4. Náhradový zákon	86
6.5. Další zákony.....	93
7. Provádění pozemkové reformy v praxi.....	99
7.1. Státní pozemkový úřad.....	99
7.2. Pozemková reforma v praxi	103

7.3. Financování pozemkové reformy a úvěrová pomoc	124
7.4. Lesy a ostatní půda nezemědělská	127
7.5. Kolonizační akce	132
7.6. Pozemková reforma na Slovensku	134
7.7. Zahraniční Češi a pozemková reforma	137
7.8. Církevní majetek	139
8. Výsledky pozemkové reformy	141
9. Kritika pozemkové reformy	143
9.1. Nejvýznamnější kritiky a kritici pozemkové reformy	143
9.2. Protesty příslušníků národnostních menšin a cizích státních příslušníků	146
10. Závěr	150
Seznam použité literatury a pramenů.....	151
Literatura	151
Právní předpisy a judikatura.....	155
Internetové zdroje a ostatní zdroje	161
Resumé.....	162
Abstrakt.....	164
Klíčová slova	165

Úvod

Jako téma pro svoji rigorózní práci jsem si vybrala pozemkovou reformu v době první republiky, která znamenala významný krok a zásah nově vytvořeného státu do pozemkového vlastnictví. Vlastnictví pozemků nepředstavuje pouze ekonomickou moc, ale zároveň s sebou nese, a vždy neslo, i významnou politickou moc, kterou nově vytvořený samostatný stát nemohl ponechat v rukou šlechty a církve, největších pozemkových vlastníků, které v minulosti představovaly významnou oporu habsburské moci a vládnoucí dynastie. K tomuto faktu navíc přistoupila další neopomenutelná skutečnost a to tak zvaný poválečný „hlad po půdě“ v řadách obyvatelstva. Dlouhá staletí drobní zemědělci a rolníci obdělávali půdu panskou či pronajatou, a proto se nyní domáhali změny a převedení půdy do jejich rukou. Půda v nelehké poválečné situaci navíc představovala pro většinu obyvatel zajištění základní obživy a i samotné životní existence. O nutnosti provedení změny pozemkového vlastnictví tak nebylo ve většině společnosti a mezi představiteli nového státu sporu, otázkou pouze zůstávalo, jakou podobu tato pozemková reforma bude mít a k jakým výsledkům nakonec povede. Hledání odpovědi na tyto otázky bude předmětem i mé práce.

Jelikož pozemková reforma představovala významný zásah státu do pozemkového vlastnictví, ráda bych ve své práci věnovala pozornost i vývoji a druhům státních zásahů do pozemkového vlastnictví. Zároveň bych nechtěla opomenout ani historický vývoj pozemkových úprav, které jsou významným prostředkem nejen státu, ale i samotných majitelů pozemků ke zvyšování produkce zemědělských pozemků a k jejich snadnějšímu a racionálnějšímu využívání.

Hlavní část práce zaměřím na jednotlivé zákony, které pozemkovou reformu upravovaly, včetně procesu jejich přijímání a následných úprav, které si vyžádala praxe. Dále bych se chtěla věnovat provádění pozemkové reformy v praxi, překážkám, které museli překonat nejen samotní žadatelé o půdu, ale i orgány, jímž bylo provedení pozemkové reformy svěřeno. Zvláštní pozornost si také zaslouží výsledky této reformy a její zhodnocení.

Nutno dodat, že pozemková reforma v době první republiky byla, je a bezesporu i nadále zůstane častým předmětem zájmu řady autorů, a to nejen historiků. Seznam vědeckých prací, studií, příspěvků z mezinárodních konferencí i beletrií, které věnovaly

pozornost této pozemkové reformě, je značně dlouhý. Většinu z těchto děl můžeme rozdělit do dvou skupin. Na jedné straně bychom našli díla, která oslavovala pozemkovou reformu jako velmi zdařilý krok nového státu, jako spravedlivé odčinění Bílé hory a dílo nesmírného významu, bez větších chyb a omylů, a která vycházela především z pera tvůrců a zastánců této reformy v době první republiky. Na druhé straně by se naopak nacházela díla, která pozemkovou reformu kritizovala a požadovala její nápravu a dokončení, a to především v době po druhé světové válce. Toto rozlišení ovšem není absolutní, jen se snaží o upomenutí na skutečnost, že pozemková reforma vždy představovala významné politické téma a nástroj politických stran k získání nových řad voličů. Ve své práci bych se proto chtěla pokusit o nezaujatý pohled na pozemkovou reformu, o zohlednění všech relevantních skutečností, které měly vliv na její konečnou podobu a výsledky v celé společnosti.

1. Pozemkové vlastnictví, zásahy do pozemkového vlastnictví

1.1. Pozemkové vlastnictví

Vlastnické právo k pozemkům mělo v každém období vývoje společnosti nepostradatelný význam a představovalo i významného nositele revolučních změn. Proč je tak významné, která společenská vrstva státu drží podstatnou část půdy? Proč je pro stát tak důležité mít možnost provést i státní zásahy do držby půdy a pozemkového vlastnictví? ¹

Odpoověď na tyto otázky nalezneme již u samotného vymezení pojmu „půda“ a zodpovězení otázky, co půda znamená pro každou společnost. Základem každého státu a každé pospolitosti je určité území, tedy půda. Půda je nepostradatelná pro společnost, pro její život a pro zaopatření základních životních potřeb obyvatel, ať už se jedná o plody, na této půdě pěstované jako zdroj obživy, či přírodní bohatství, které se v půdě nalézá. Půda plní rozličné ekonomické a společenské funkce. Její hodnotu zvyšuje i skutečnost, že její rozloha je omezená. Půda není rozmnožitelná a ve většině svých funkcí je nenahraditelná. Právě tyto zvláštnosti, které ji odlišují od ostatních předmětů společenských vztahů, určují i zvláštní charakter společensko-právních vztahů, jejichž předmětem půda a pozemky jsou. ²

Jak již bylo řečeno výše, každá společenská změna s sebou nesla také změny v pozemkovém vlastnictví. Za první takovou velkou změnou bývají považovány změny ve vlastnictví k pozemkům v době pobělohorské, kdy došlo k výraznému přesunu vlastnictví k pozemkům především ve prospěch německé a cizí šlechty na úkor českých šlechtických rodů. Některé šlechtické rody si ovšem své velké pozemkové vlastnictví dokázaly podržet a to především díky tomu, že v rámci svého rodu rozdělily majetek mezi obě soupeřící strany. V dalším období vývoje našeho státu, především pak po skončení třicetileté války a v době vlády Leopolda I., docházelo ke stále většímu přílivu cizí šlechty na území českých zemí. Ve výsledku tento vývoj a změny vedly k tomu, že na počátku 20. století téměř veškerou půdu držely ve svých rukou šlechtické rody,

¹ KOLEKTIV. *Československé pozemkové právo*. Praha: Panorama, 1987. s. 10; JONÁŠ, F. *Pozemkové úpravy*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1990. s. 6-9; ŠVEHLA, F.; VAŇOUS, M. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1995. s. 7-12; NĚMEČEK, J. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1980. s. 10-18; FÁBRY V. *Československé pozemkové právo*. Praha: Orbis, 1977. s. 8-9

² Tamtéž.

převážně cizího původu. Nelze ovšem zapomínat, jak bude uvedeno v dalších kapitolách, ani na církve, která byla také významným vlastníkem pozemků. Vlastnictví půdy vždy znamenalo významnou politickou a ekonomickou moc. Po vzniku samostatného státu tuto moc nemohl stát ponechat v rukou cizí šlechty a církve, které pro nově vzniklou republiky znamenaly pozůstatky Rakousko-Uherska. To bylo i jedním z důvodů, proč právě pozemková reforma byla pro nově vzniklý stát tak důležitou otázkou.³

1.2. Druhy a historický vývoj zásahů do vlastnictví pozemků

Mezi jednotlivými vlastníky pozemků vždy docházelo a také dnes dochází ke kolizi zájmů, při jejichž řešení plní stát a právo nezastupitelnou funkci. Vedle střetu individuálních zájmů vlastníků musí stát řešit i konflikt mezi individuálním a celospolečenským zájmem. Každý vlastník pozemku tím, jak svůj pozemek využívá a jak s ním nakládá nebo naopak nenakládá, ovlivňuje další sousední pozemky a také jejich využití. Vlastník svým chováním může například znemožnit zásobování dalších pozemků vodou, zkomplikovat přístup na další pozemky pro hospodářské stroje nutné pro jejich obdělávání, nebo poškodit životní prostředí. Je tedy v zájmu každého státu určitým způsobem vlastnictví pozemků korigovat a pomocí pozemkových úprav zvyšovat rozvoj zemědělské výroby a podporovat racionální využívání půdy.⁴

Nejen k řešení těchto konfliktů pak slouží státní zásahy do vlastnictví pozemků a pozemkové úpravy. Vlastníkům pozemků nemůže být ponechána úplná volnost, ale je nutné je i v určitém směru v jejich vlastnictví omezovat. Ve všech právních systémech i v nejstarších dobách tato omezení nalezneme. Jako příklad můžeme uvést vyspělé civilizace starého Egypta, Babylónie a Asýrie. Tyto říše byly vzhledem k přírodním podmínkám závislé na vodách velkých řek Nilu, Eufratu a Tigridu, a proto i využití těchto vod podléhalo kontrole ze strany státu. Vlastníci pozemků byli podrobeni řadě

³ KOLEKTIV. *Československé pozemkové právo*. Praha: Panorama, 1987. s. 50-59; JONÁŠ, F. *Pozemkové úpravy*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1990. s. 6-9; ŠVEHLA, F.; VAŇOUS, M. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1995. s. 7-12; NĚMEČEK, J. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1980. s. 10-18

⁴ PRŮCHOVÁ, I.; CHYBA, J. *Omezení vlastnického práva k pozemku z důvodu obecného zájmu*. Brno: Masarykova univerzita Brno, 1998. s. 7-16

povinností s ohledem na tyto celospolečenské vodohospodářské zájmy.⁵

Další řadu omezení vlastníků pozemků nalezneme i v římském právu, především v institutu pozemkových služebností. Jako příklad můžeme jmenovat mimo jiné právo stezky, vodovodu anebo průhonu dobytka. Pozemkové služebnosti v římském právu neměly sloužit pouze výlučnému prospěchu vlastníků pozemků, ale tyto služebnosti měly být především užitečné pro tyto pozemky a sloužit ke stejnému využití obou sousedících pozemků.⁶

Na území našeho státu vyplývala významná omezení vlastníků pozemků z horního práva a z horního a mincovního regálu panovníka, který představoval výsadní právo panovníka na nerostné bohatství, těžbu nerostů a ražbu mincí. Tato omezení spočívala v oddělení práv těžby nerostů od práv vlastníka k pozemku. Nejprve náleželo právo na těžbu nerostů pouze panovníkovi. Později měl nálezce ložiska nerostů toto právo na těžbu od panovníka propůjčováno a vlastník pozemku byl povinen nejen mu těžbu umožnit, ale poskytnout i poměrně širokou součinnost, do které spadala mimo jiné povinnost zajistit nálezci volný průchod a průjezd, poskytnout mu k dispozici dříví ze svého lesa a také za úplatu umožnit odběr soukromých vod. Jako kompenzaci měl vlastník právo na 1/3 tzv. „*urbury*“, neboli podílu na výtěžku těžby⁷. Dále měl vlastník pozemku právo na vlastní těžební lán vedle lánů nálezce a lánů připadajícím panovníkovi. Pokud vlastník ve stanovené lhůtě, nejpozději do tzv. „*vhození vědra a lana*“, uplatnil své právo na spoluúčast na těžbě, měl dále nárok na další výnos z těžby. Postavení vlastníka pozemku a jeho omezení později upravil Všeobecný horní zákoník č. 146 ř. z. ze dne 23. května 1854, na základě kterého měl nálezce opět právo na těžbu i bez souhlasu vlastníka dotčeného pozemku.⁸

Základním předpisem, který upravoval institut vlastnictví před vznikem samostatné Československé republiky a který tato republika po svém vzniku recipovala, byl Všeobecný občanský zákoník z roku 1811 č. 946/1811 Sb. z. s. Všeobecný občanský zákoník nejen vlastnictví upravoval, ale také ukládal pozemkovým vlastníkům řadu

⁵ PRŮCHOVÁ, I.; CHYBA, J. *Omezení vlastnického práva k pozemku z důvodu obecného zájmu*. Brno: Masarykova univerzita Brno, 1998. s. 7-16

⁶ KINCL, J.; URFUS, V.; SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 192 a n.

⁷ MALÝ, K. a kolektiv autorů. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde Praha, a.s., 2003. s. 103, 110

⁸ císařský patent č. 146 ze dne 23. května 1854, obecný horní zákon; PRŮCHOVÁ, I.; CHYBA, J. *Omezení vlastnického práva k pozemku z důvodu obecného zájmu*. Brno: Masarykova univerzita Brno, 1998. s. 7-16

povinností a omezení.⁹ Jako příklad můžeme uvést § 364, který zněl: „*Vlastnické právo lze vůbec vykonávat jen potud, pokud se tím ani nesahá v práva třetí osoby, ani nevystupuje z mezí zákony předepsaných k zachování a zvelebení obecného blaha.*“¹⁰

Další významná omezení vlastníka pozemků přinášel železniční zákon č. 30/1878 ř. z., který obsahoval povinnost strpět přípravné práce pro zřízení železnice.¹¹ Další omezení, týkající se tentokrát vodních toků, nalezneme opět ve Všeobecném občanském zákoníku a v na něj navazujícím říšském zákonu vodním z roku 1869 č. 93 ř. z. a příslušných zemských zákonech vodních.¹²

Lesní zákon ze dne 3. prosince 1852 č. 250 ř. z., který zavedl komplexní státní dozor nad lesy, uložil vlastníkům pozemků další omezení a povinnosti. Již od starověku byly podnikány pokusy o ochranu lesů, ale vesměs se jednalo pouze o iniciativu jednotlivých vlastníků lesů, která se vztahovala jenom na jejich vlastní lesy.¹³

Některé zákony také vylučovaly určité věci ze soukromého vlastnictví, například věci podléhající státnímu monopolu, či určité kategorie osob byly omezeny ve své způsobilosti být subjektem vlastnického práva.¹⁴

Výše uvedené zákony, ukládající určitá zákonná omezení vlastníka, zároveň obsahovaly i určité prvky vyvlastnění, o kterém bude pojednáno v následující podkapitole. Po vzniku samostatné republiky byly tyto zákony recipovány a vedle nich byly přijaty i další zákony umožňující určitá omezení vlastníka pozemků. Jako příklad můžeme jmenovat zákon č. 438/1919 Sb. z. a n., o státní podpoře při zahájení soustavné elektrizace, který ukládal vlastníkům pozemků nové zákonné služebnosti.¹⁵

⁹ KUKLÍK, J. *Znárodněné Československo: Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010. s. 29-30; HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 15-19

¹⁰ citace zákon č. 946 ze dne 1. června 1811, obecný zákoník občanský

¹¹ zákon č. 30 ze dne 18. února 1878, o vyvlastňování k účelu stavby železnic a provozování jízdy po nich

¹² zákon č. 93 ze dne 30. května 1869, jenž se týče ustanovení o právě vodním, vyhrazeným zákonodárství říšskému a český zemský zákon č. 71 ze dne 28. srpna 1870, o tom, kterak lze vody užívat, ji svozovat a jí se brániti

¹³ PRŮCHOVÁ, I.; CHYBA, J. *Omezení vlastnického práva k pozemku z důvodu obecného zájmu*. Brno: Masarykova univerzita Brno, 1998. s. 7-16; zákon č. 250 ze dne 3. prosince 1852, lesní zákon

¹⁴ KUKLÍK, J. *Znárodněné Československo: Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010. s. 29

¹⁵ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 22-25; zákon č. 438 ze dne 22. července 1919, o státní podpoře při zahájení soustavné elektrizace

1.3. Konfiskace a vyvlastnění

Nejvýznamnější státní zásahy do pozemkového vlastnictví představují instituty konfiskace a vyvlastnění, jejichž prvky obsahovala i pozemková reforma v době první republiky. Ve vztahu k této reformě představoval konfiskační prvek § 9 záborového zákona¹⁶, který umožňoval ve vyjmenovaných případech převzetí zabraného majetku bez poskytnutí náhrady. Prvek vyvlastnění pak nalezneme v převzetí zabraného majetku za náhradu, který v rámci pozemkové reformy v době první republiky nad prvkem konfiskačním převažoval.¹⁷

Jak jsem uvedla již v úvodu práce, řadíme konfiskace mezi nejvýznamnější státní zásahy do pozemkového vlastnictví. Konfiskací v širším smyslu označujeme každé odnětí majetku bez náhrady, v užším smyslu pak tento pojem představuje určitý druh majetkového trestu, při kterém opět dochází k odnětí majetku bez náhrady. Konfiskace představovaly tradiční a legitimní nástroj státu, jednu z forem trestů, které stát ukládal nejčastěji za nejtěžší zločiny proti majestátu panovníka. Konfiskace se v našem právním řádu jako forma trestu vyskytovaly již v dřívějších dobách, o trestu zabavení majetku najdeme zmínku v nejstarších právních památkách, například v Dekretech Břetislavových, která byla vyhlášena v roce 1039. Trest propadnutí celého majetku byl také zakotven ve většině rakouských zákoníků. V době první republiky nalezneme trest propadnutí jmění odsouzeného za stanovených podmínek v zákoně o trestání válečné lichvy č. 568/1919 Sb. z. a n., v zákoně č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky a v zákoně č. 131/1936 Sb. z. a n., o obraně státu.¹⁸ Tyto zákony umožňovaly zabavení části jmění odsouzeného, přičemž první z těchto dvou zákonů toto zabavení koncipoval jako náhradu škody tímto činem způsobené. I dnes se s tímto institutem můžeme setkat v trestu zabavení majetku. V historii našeho státu se také objevovaly konfiskace mimořádné a hromadné, které souvisely s určitými zlomovými událostmi našich dějin. Jako příklad můžeme uvést konfiskace po porážce prvního odboje proti Ferdinandovi I. Habsburskému v roce 1547 či konfiskace v době

¹⁶ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

¹⁷ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon); KUKLÍK, J. *Znárodně Československo: Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010. s. 13-14; HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 32-66

¹⁸ zákon č. 568 ze dne 17. října 1919, o trestání válečné lichvy; zákon č. 50 ze dne 19. března 1923, na ochranu republiky; zákon č. 131 ze dne 13. května 1936, o obraně státu.

pobělohorské.¹⁹

Ve vztahu k pozemkové reformě, jak jsem uvedla již výše, měl konfiskační rozměr především paragraf 9 záborového zákona²⁰, který původně ukládal, aby se náhrada nevztahovala nejen na majetek bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské, ale i na majetek příslušníků nepřátelských států a majetek některých šlechtických rodů označovaných za nepřátele českého národa. Prováděcí náhradový zákon²¹ ovšem musel toto ustanovení zmírnit, především z důvodu podpisu mírových smluv, kde byl sjednán zákaz konfiskace majetků příslušníků poražených států. Nakonec byl převzat bez náhrady pouze majetek bývalé panovnické rodiny a nadací spojených s právy ze šlechtictví, což bude blížeji vysvětleno v následujících kapitolách.

Na základě výše uvedených zákonů byl zkonfiskován i majetek Maxe a Arnošta z Hohenbergu, dětí arcivévody Františka Ferdinanda d'Este a Žofie Chotkové. Námitky proti této konfiskaci majetku řešil také Nejvyšší správní soud. Tento soud ve svém rozhodnutí ze dne 1. července 1922²² neuznal odůvodnění námitek, které se zakládalo na tvrzení, že manželství rodičů dětí bylo prohlášeno za morganatické, nerovnorodé, a že rodiče dětí před sňatkem souhlasili s vyloučením dětí z nástupnictví na trůn a tím i z habsburského rodu. Naproti tomu odůvodnění soudu vycházelo ze zrušení šlechtictví a tím i zrušení rozlišení manželství na nerovnorodá a rovnorodá. Soud vyvodil závěr, že děti jsou plnoprávními Habsburky a tudíž je možné jejich majetek na základě zákonů pozemkové reformy zkonfiskovat. Proti těmto konfiskacím otevřeně vystoupil i historik prof. Ph.Dr. Josef Pekař.²³

Druhý institut, vyvlastnění, na rozdíl od konfiskace představuje právo státu zasáhnout do vlastnictví za podmínky existence veřejného zájmu. Vlastnické právo nemusí být zcela odejmuto, ale může být také jen omezeno. První vyvlastňování u nás nalezneme již v době Karla IV. V roce 1358 Karel IV. nařídil vyvlastňování pozemků za účelem zakládání vinic, pokud je jejich majitelé nechtěli sami zakládat. Dále bylo

¹⁹ KUKLÍK, J. *Znárodněné Československo: Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010. s. 12-13; HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 32-66;

²⁰ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového (záborový zákon);

²¹ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

²² rozhodnutí Nejvyššího správního soudu sp. zn. 9186/22 ze dne 1. července 1922, ASPI.

²³ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 32-66; PEKAŘ, J. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha: Vesmír, 1923

vyvlastnění umožněno i v horním právu, pokud majitel pozemků nerostné bohatství na svých pozemcích nevyužíval. Obecnou úpravu vyvlastnění obsahoval Všeobecný občanský zákoník v § 365: „*Vyžaduje-li toho obecné dobro, musí člen státu za přiměřené odškodné odstoupiti i úplné vlastnictví.*“²⁴ Zároveň vyvlastnění upravoval i pátý článek základního zákona č. 142/1867 ř. z., který stanovil: „*Majetek je nedotknutelný. Vyvlastnění proti vůli majitele může nastat jen v těch případech a takovým způsobem, jak je to stanoveno zákonem.*“²⁵ Další úpravu vyvlastnění obsahovaly jednotlivé speciální zákony, které řešily zvláštní případy vyvlastnění pro určité účely. Všem jim byla společná přítomnost veřejného zájmu. Jako obecný procesněprávní předpis se v praxi uplatňovalo vyvlastňovací řízení pro účely železnic zakotvené ve výše zmíněném zákoně č. 30/1878 ř. z., který upravoval vyvlastňování k účelu stavby železnic.²⁶ Na rozdíl od Slovenska a Podkarpatské Rusi, kde základní úpravu vyvlastnění představoval zák. čl. XLI z roku 1881, následně pozměněný zákonem č. 72/1924 Sb. z. a n.²⁷, neexistoval v českých zemích obecný vyvlastňovací zákon a ani prvorepublikové zákonodárství tento nedostatek nenapravilo. Slovenská úprava a úprava na území Podkarpatské Rusi umožňovaly vyvlastnění jen v zákonech taxativně stanovených případech a nejen ve prospěch státu, ale i ve prospěch obcí a od roku 1907 i ve prospěch významných soukromoprávních podniků.²⁸

Základní úpravu vyvlastnění převzala nově vzniklá republika z rakouského právního řádu, především pak ze Všeobecného občanského zákoníku²⁹ a z výše zmíněného pátého článku základního státního zákona č. 142/1867 ř. z.³⁰, o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených. Novou úpravu vyvlastnění přinesla ústavní listina č. 121/1920 Sb. z. a n. ze dne 29. února 1920³¹, a to v § 109, který zněl: „(1) *Soukromé vlastnictví lze omezit pouze zákonem.* (2)

²⁴ citace zákon č. 946 ze dne 1. června 1811, obecný zákoník občanský

²⁵ citace zákon č. 142 ze dne 21. prosince 1867, o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených

²⁶ zákon č. 30 ze dne 18. února 1878, o vyvlastňování k účelu stavby železnic a provozování jízdy po nich

²⁷ zákon č. 72 ze dne 18. března 1924, o přesunu příslušnosti ve věcech vyvlastnění na Slovensku a Podkarpatské Rusi podle zák. čl. XLI: 1881

²⁸ KUKLÍK, J. *Znárodně Československo: Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě.* Praha: Auditorium, 2010. s. 30-31; HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním.* Praha: Libri, 2010. s. 32-66;

²⁹ zákon č. 946 ze dne 1. června 1811, obecný zákoník občanský;

³⁰ zákon č. 142 ze dne 21. prosince 1867, o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených

³¹ zákon č. 121 ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky

Vyvlastnění je možné jen na základě zákona a za náhradu, pokud zákonem není nebo nebude stanoveno, že se náhrada dáti nemá.“³² Původní znění vládního návrhu ústavní listiny ale obsahovalo odlišnou verzi druhého odstavce tohoto paragrafu a to: „*Vyvlastnění je možné pouze na základě zákona a za náhradu, pokud nebylo zákonem stanoveno jinak.*“³³ Nové znění ústavní listiny tak umožnilo, aby v budoucnu pouhým zákonem bylo stanoveno vyvlastnění bez náhrady. Tohoto znění ústavy také využily zásahy do majetkového vlastnictví v období Protektorátu a poválečné konfiskace. Vedle těchto recipovaných předpisů přijala nově vzniklá republika i řadu nových zákonů, umožňujících vyvlastnění, například zákon č. 20/1919 Sb. z. a n. ze dne 17. prosince 1918³⁴, který umožňoval vyvlastnění pozemků pro stavbu obytných či veřejných budov anebo zákon č. 63/1935 Sb.³⁵, o vyvlastnění k účelům obrany státu.³⁶

Pozemková reforma měla více méně charakter vyvlastnění, o konfiskace se jednalo pouze u převzetí bez náhrady. Pojem vyvlastnění byl ovšem v základním zákoně pozemkové reformy, záborovém zákoně, nahrazen novým pojmem „zábor“, který označoval pouhé zmocnění k pozdějšímu vyvlastnění, jak bude blíže rozvedeno v příslušných kapitolách.

2. Pozemkové úpravy, agrární operace, scelování

2.1. Pozemkové úpravy, agrární operace

Optimální a racionální využívání krajiny a především zemědělskou výrobu a produkci významně ovlivňuje rozmístění pozemků, jejich velikost, napojení pozemků na cesty, zásobování pozemků vodou a další vlastnosti pozemků a související okolnosti. K tomu, aby pozemky plnily své funkce co nejlépe a bylo dosahováno co nejvyšší zemědělské produkce, sloužila a i dnes slouží řada opatření, které můžeme souhrnně

³² citace zákon č. 121 ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky

³³ citace tisk č. 2421 Zpráva ústavního výboru k ústavní listině Československé republiky, usnesené ústavním výborem podle § 14. a 17. jednacího řádu. dostupné z http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/T2421_03.htm

³⁴ zákon č. 20 ze dne 17. prosince 1918, o vyvlastnění pozemků pro stavbu obytných nebo veřejných budov

³⁵ zákon č. 63 ze dne 19. dubna 1935, o vyvlastnění k účelům obrany státu

³⁶ KUKLÍK, J. *Znárodněné Československo: Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010. s. 30, 37; HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 32-66

nazvat „*pozemkové úpravy*“ nebo také „*agrární operace*“. Pozemkové úpravy prostřednictvím nového uspořádání pozemků, zvětšení nebo zmenšení jejich výměry či sloučení nebo naopak rozdělení pozemků a dalších podobných opatření, usilují o dosažení co největší produkce v zemědělství a co nejracionalnějšího využívání půdy.

Při výkladu o pozemkových úpravách a jejich historii nesmíme opomenout starověký Řím, ze kterého pochází první právní a technické prameny o rozsáhlém, technicky jednotném uspořádání půdy. Římané měli velice důkladně vypracované technické a právní normy, týkající se nejen pozemkových úprav, ale i vytyčování pozemků, vyhotovování plánů a písemných operátů. Počátky pozemkových úprav nalezneme sice již ve starém Egyptě, kde každoroční záplavy v okolí Nilu znamenaly každoroční nové vyměřování a rozdělování úrodné půdy mezi zemědělce, a ve starověkém Řecku, kde řecké slovo „*geodaisia*“ označovalo „*země dělení*“, ale ani v Egyptě ani v Řecku se ještě nejednalo, na rozdíl od Římanů, o systémové uspořádání pozemků a systematické provádění pozemkových úprav, ale jen o pouhé dílčí pokusy.³⁷

Pozemkovými úpravami označujeme „*soubor právních, hospodářských a technických opatření nutných k provedení výhodnějšího uspořádání určitého území pro potřebu zemědělství za účelem zvýšení jeho hospodářské efektivity. Pozemkové úpravy jsou v každé zemi a každé době odrazem politických a hospodářských poměrů a změn dotyčné země. Je to plánovitý zásah do organizace krajiny za účelem jejího optimálnějšího využití, přičemž tyto zásahy mají zákonný podklad.*“³⁸

Mezi nejvýznamnější pozemkové úpravy můžeme zařadit arondaci, která byla založena na dobrovolné výměně pozemků mezi několika zemědělci, jejichž pozemky sousedily a po této výměně tvořily souvislejší a rozsáhlejší pozemkové celky. Další způsob, separace, měla za úkol sloučení pozemkové držby jednotlivých hospodářství v samostatné dvorce. Konsolidace řešila další problém pozemků, a to jejich zpřístupnění z veřejných cest a úpravu nevhodných tvarů pozemků. Komosace také vedla k scelování pozemků, tentokrát ovšem cestou výměny roztroušených a drobných pozemků za pozemky náhradní, které již tvořily větší celky a měly ve výsledku stejnou hodnotu a výměru jako jednotlivé pozemky původní. Další způsoby úprav pozemků pak

³⁷ ŠVEHLA, F.; VAŇOUS, M. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1995. s. 7-12; MARŠÍK, Z.; MARŠÍKOVÁ M. *Dějiny zeměměřičtví a pozemkových úprav v Čechách a na Moravě v kontextu světového vývoje*. Praha: Libri, 2007. s. 161-171

³⁸ citace ŠVEHLA, F.; VAŇOUS, M. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1997. s. 7

představovalo odstraňování enkláv z lesů a arondování lesních hranic, dále pak dělení společných zařízení anebo také regulace užívacích práv na společné pozemky.³⁹

2.2. Scelování pozemků

Z výše uvedených nejvýznamnějších způsobů pozemkových úprav vyplývá, že hlavním účelem jejich provedení bylo scelení roztroušených, hospodářsky často nesamostatných nebo nevyužitých pozemků. Drobení půdy nastalo především po uzákonění volné dělitelnosti selské, poddanské půdy v roce 1868 na Moravě a ve Slezsku a v roce 1869 v Čechách. Svobodným dělením půdy docházelo k rozdělování rodinného majetku mezi sourozence, což mělo za následek nejen drobení půdy, ale i zhoršení tvarů pozemků a jejich přístupnosti. Ale již před rokem 1868 byli poddaní nuceni obhospodařovat pozemky drobné, roztroušené, horší půdní bonity a často v nevýhodných polohách a tvarech. Převažujícím vlastníkem půdy byla vrchnost, která ve většině případů poddaným svěřovala do užívání jen ty nejhorší pozemky a pro sebe si nechávala tu nejlepší půdu a pozemky tvořící velké celky o dobré poloze a nejlepší půdní bonity.⁴⁰

Ne vzácným jevem byla i praxe vrchnosti, která, aby rozšířila své vlastní hospodářství, často svévolně a v rozporu s platnými předpisy zabírala půdu poddaných a přesouvala je na pozemky horší kvality a přístupnosti, než měly pozemky, které jim poskytovala k hospodaření předtím. Rozšiřování hospodářství vrchnosti znamenalo i růst potřeby pracovních sil. Tento problém vrchnost řešila neustálým zvyšováním robotních povinností poddaných. Shrneme-li tedy postavení poddaného, nejenže k vlastnímu hospodaření měl často pouze neúrodnou, nepřístupnou půdu, nedostatečných nebo nevyužitelných rozměrů, ale navíc musel vykonávat stále více se zvyšující robotní povinnosti na půdě vrchnosti. Jak známe z našich dějin, tato situace vedla k několika selským povstáním, která sice byla vojensky potlačena, ale nakonec panovníci Marii Terezii přesvědčila o nutnosti vydání robotního patentu v roce 1775, který stanovil nejen míru robotních povinností, ale i délku robotního pracovního dne.⁴¹

³⁹ JONÁŠ, F. *Pozemkové úpravy*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1990. s. 6-9

⁴⁰ FILKUKA, V. *Scelování pozemků a HTÚP*. Brno: Ústav geodézie a kartografie, 1966.

⁴¹ ŠVEHLA, F.; VAŇOUS, M. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1995. s. 7-12

V 18. století se také objevily první návrhy na provedení pozemkové reformy a vyřešení tak mnoha nedostatků, které chaotické rozdělování půdy přineslo. Prvním takovým návrhem byl návrh Petra Kašpara Světeckého, významného českého zeměměřiče z Třeboně, z roku 1754, ve kterém mimo jiné prosazoval a vysvětloval hospodářské výhody scelených pozemků a držby. Další jeho návrh z roku 1777 se pak zaměřil na zmapování celé říše pro katastrální účely. Jediný návrh, který byl v praxi také proveden, byl návrh Františka Antonína Raaba z Korutan. Tento návrh byl panovnici Marii Terezii předložen roku 1775 a navrhoval rozdělení půdy velkostatků a její přidělení drobným uchazečům, poddaným, kteří by se stali dědičnými nájemci této přidělené půdy. Vlastníkem půdy měl nadále zůstat původní majitel, ale hospodářské budovy a dobytek měly být poddaným prodány. Robota se měla převést na stálé každoroční platby, které mohly mít buď podobu naturální anebo peněžní. Tato reforma, označovaná podle jejího autora jako „*raabizace*“, nenašla přívětivý ohlas mezi vrchností, a proto ji nařídila Marie Terezie realizovat pouze na statcích komorních a statcích bývalých jezuitských, církevních a královských měst. Na ostatních panstvích bylo její provedení dobrovolné, což v praxi znamenalo, že s tím musela souhlasit vrchnost a minimálně 2/3 poddaných. Raabizace byla prováděna pouze na území Čech a Moravy. Aby úředníci statků nekomplikovali provádění této reformy, jmenovala panovnice Raaba vrchním ředitelem všech statků a všichni úředníci statků se tak stali jeho podřízenými. Tato pozoruhodná reforma, která zavedla jako novinku například geometrickou výměru pozemků, netrvala dlouho a v roce 1785 bylo její provádění císařem Josefem II. zastaveno. Její výsledky byly následující: celkový počet raabizovaných panství v Čechách činil 147 panství, na Moravě pak 69 panství a současně bylo v Čechách založeno 127 nových vsí. Některé prameny hovoří i o číslech: 128 raabizovaných panství v Čechách a 67 panství na Moravě, kde bývá uváděno i číslo 117.⁴²

V následujících letech nedocházelo k žádným významnějším změnám v zemědělství a v uspořádání pozemků. Hospodářská situace poddaných se neměnila a teprve revoluční rok 1848 si vynutil zrušení roboty a poddanství. V této době stále platil

⁴² ŠVEHLA, F.; VAŇOUS, M. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1995. s. 7-12; MARŠÍK, Z.; MARŠÍKOVÁ M. *Dějiny zeměměřičtví a pozemkových úprav v Čechách a na Moravě v kontextu světového vývoje*. Praha: Libri, 2007. s. 161-171; podrobně se pozemkovým úpravám (vývoji i scelovacímu řízení podle zákonů z roku 1883) věnuje publikace PETŘÍK, J. *Agrární operace*. b.m.: Nákladem České matice technické, 1920

patent císaře Josefa II. ze dne 26. května 1791, který znemožňoval dělení rustikálního (poddanského) majetku, a to především z důvodů daňových, aby berní povinnosti zůstaly zachovány v nezmenšené výši. Zároveň také platil patent ze dne 1. září 1798, který zamezoval dělení pozemků dominikálních (panských). Císařský patent ze dne 7. září 1848 zrušil poddanství, pozemkové vrchnosti a robotu a na jeho základě se všichni poddaní stali vlastníky půdy, kterou drželi a zároveň byla všechna břemena, dávky a služby, které byly poddaní povinni vůči vrchnosti plnit, zrušena. To znamená, že se půda poddaných stala svobodnou, ale nedošlo nijak ke změně jejího nevhodného tvaru, její kvality, vzdálenosti od sídel poddaných či roztržitosti. Stále se zhoršující výsledky zemědělství upozorňovaly na vzrůstající nutnost provedení pozemkových úprav a především scelování pozemků.⁴³

Doporučení na provádění scelování zemědělských pozemků vydal i vídeňský hospodářský kongres v roce 1849. V tomto roce se také objevil návrh poslance za Chrudimsko, Františka Plačka, ve kterém na zasedání říšského sněmu v Kroměříži navrhoval novou úpravu dělby držby poddanských pozemků. Projednání tohoto návrhu ovšem ukončilo rozpuštění Kroměřížského sněmu. Císařsko-královská vlastenecká společnost hospodářská v Čechách již roku 1853 vytvořila návrh scelovacího zákona a poučení o scelování pozemků vydala i ve svém hospodářském kalendáři v roce 1856. Jelikož snaha po volném nakládání s půdou stále trvala, nabývala na intenzitě a často se špatné hospodářské výsledky odůvodňovaly právě tímto nedostatkem, podal dne 12. dubna 1861 poslanec Ligor Sadil na českém zemském sněmu návrh na zrušení nedělitelnosti pozemků⁴⁴. Tomuto návrhu bylo vyhověno v roce 1868, kdy byla volná dělitelnost selských pozemků uzákoněna říšským zákonem pro Předlitavsko. Na základě tohoto zákona byl vydán roku 1868 zemský zákon pro Moravu a Slezsko a dne 20. prosince 1869 i zemský zákon č. 152 pro Čechy. V Uhrách se povedlo upravit pozemkovou držbu dříve a to dne 2. března 1853, kdy byl vydán patent umožňující nejen volné oddělování pozemků poddanských a panských, ale i scelování obou druhů

⁴³ ŠVEHLA, F.; VAŇOUS, M. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1995. s. 7-12; MARŠÍK, Z.; MARŠÍKOVÁ M. *Dějiny zeměměřičtví a pozemkových úprav v Čechách a na Moravě v kontextu světového vývoje*. Praha: Libri, 2007. s. 161-171; PETŘÍK, J. *Agrární operace*. b.m.: Nákladem České matice technické, 1920; MALÝ, K. a kolektiv autorů. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde Praha, a.s., 2003. s. 214 a 216-217

⁴⁴ stenoprotokoly z 6. schůze Sněmu království Českého ze dne 12. dubna 1861, dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1861skc/stenprot/006schuz/s006001.htm>

půdy. Jak jsem již uvedla v úvodu této kapitoly, tato volná dělitelnost poddanských pozemků vedla ve svém důsledku k dalšímu drobení pozemků, především v rámci dědického řízení, kdy již nebyla pozůstalost převáděna jako celek na jednoho dědice, ale rozdělována mezi více dědiců.⁴⁵

Další snaha a pozornost se nyní obrátila na vydání zákona, který by umožnil scelování pozemků. Dne 5. března 1866 navrhl poslanec Josef Štangler na sněmu českém, aby se tento sněm usnesl a vyzval vládu k předložení osnovy zákona, který by usnadňoval nejen dobrovolnou výměnu pozemků pro účely scelování, ale také by osvobozoval tyto převody od kolků a poplatků. Sněm předal tento návrh devítičlenné komisi, která měla za úkol do 8 dnů podat sněmu netištěnou zprávu. Dne 15. března 1866 komise zprávu vypracovala a předala sněmu. V této zprávě komise uváděla výhody scelené držby a po vládě požadovala, aby do vydání zákona o scelování alespoň osvobodila od poplatků směny pozemků pro účely zaokrouhlování pozemků. Ve svém požadavku komise argumentovala především skutečností, že podobné osvobození platilo již v Uhrách, Sedmihradsku i Chorvatsku. Další jednání o tomto zákoně byla odložena z důvodu přípravy zákona o pozemkových knihách.⁴⁶

Vzhledem k výše uvedeným neúspěchům při uzákonění otázky scelování pozemků byly první scelovací práce, v českých zemích provedené, čistě dobrovolné a většinou se uskutečnily pouze v rámci jednoho katastrálního území. Náklady na scelování hradili z velké části sami účastníci scelování. Základní účel scelovacích prací představovala snaha vytvořit nové větší pozemky výhodnějších tvarů, při současném zachování především celkové plošné výměry původních pozemků, průměrných vzdáleností od usedlostí a jejich bonity. První dobrovolné scelování se uskutečnilo na území našeho státu v letech 1856-58 v moravské obci Záhlenice u Holešova. Zásahu na provedení scelovacích prací nesl především pokrokový rolník, pozdější starosta a poslanec, František Skopalík. Nejen, že právě jeho návrh byl základem provedení prací, ale sám se i podílel na provedení přípravných a projekčních prací. Jelikož se jednalo o dobrovolné scelování, museli souhlas se scelováním projevit všichni dotčení vlastníci pozemků v obci. Před samotným zahájením prací provedl poslanec Skopalík průzkum veřejného mínění mezi samotnými zemědělci. Vlastní práce pak spočívaly ve vytyčení

⁴⁵ NĚMEČEK, J. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1980. s. 10-18; PETŘÍK, J. *Agrární operace*. b.m.: Nákladem České matice technické, 1920

⁴⁶ Tamtéž.

nových cest a vodních příkopů, čímž byly získány nové pozemkové tratě a nové celky pozemků. Poté v těchto nově vzniklých celcích podle bonitních tříd určil nové náhradní pozemky, které byly přidělovány na základě losu. Celkový výsledek scelování dosáhl zmenšení rozptýlenosti předmětných pozemků až o 85%, dopravní vzdálenost jednotlivých parcel se zkrátila o 40% a průměrná výměra jedné parcely se zvětšila 6,5 krát. Scelovací plán byl schválen ministerstvem vnitra ve Vídni dekretem č. 3495 roku 1858. Jeho návrh a hlavně výsledky scelovacích prací na Moravě inspirovaly další obce, které také uskutečnily scelování pozemků, a vedly i k vydání moravského zemského zákona v roce 1868, který upravoval tuto problematiku, ale v platnost nevstoupil.⁴⁷

V letech 1876–79 ožily opět snahy uzákonit scelování pozemků a ministerstvo orby vzneslo dotaz na zemský výbor český, zda je scelování žádoucí a za jakých podmínek. Zemský výbor vyzval okresní zastupitelstva k podání svých dobrozdání a ze 188 okresů podpořilo scelování celkem 118 okresů. Odpověď byla ministerstvu orby předložena v roce 1879, ale k žádné další iniciativě nevedla, neboť vláda již sama tuto otázku zpracovávala.⁴⁸

V sousedních německých státech již scelování probíhalo, a proto se rakouští odborníci nechali inspirovat. Karel Peyer, dvorní rada ministerstva orby, v letech 1869–1876 vypracoval osnovu zákona o scelování, dělení a upravování pozemků. Tento zákon shrnoval veškerou problematiku, ale ve výsledku byly v roce 1883 vydány ne jeden, ale tři říšské rámcové zákony týkající se scelování a pozemkových úprav a to zákon č. 92/1883 ř. z., o scelování hospodářských pozemků, zákon č. 93/1883 ř. z., o očišťování lesů od cizích zákliček (enkláv) a zaokrouhlení lesních hranic a zákon č. 94/1883 ř. z., o dělení společných pozemků a o upravení společných užívacích a správních práv k nim se vztahujících.⁴⁹ Prvý z výše uvedených zákonů stanovil zásady provádění scelování pozemků, upravil organizaci scelovacích úřadů a způsob úhrady nákladů. Tento zákon zakotvil i princip majority, blíže vysvětlený dále ve výkladu o provádění scelování.

⁴⁷ ŠVEHLA, F.; VAŇOUS, M. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1995. s. 7-12; NĚMEČEK, J. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1980. s. 10-18; MARŠÍK, Z.; MARŠÍKOVÁ M. *Dějiny zeměměřičtí a pozemkových úprav v Čechách a na Moravě v kontextu světového vývoje*. Praha: Libri, 2007. s. 161-171

⁴⁸ PETŘÍK, J. *Agrární operace*. b.m.: Nákladem České matice technické, 1920; NĚMEČEK, J. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1980. s. 10-18

⁴⁹ zákon č. 92 ze dne 7. června 1883, o scelování hospodářských pozemků; zákon č. 93 ze dne 7. června 1883, o očišťování lesů od cizích zákliček (enkláv) a zaokrouhlení lesních hranic; zákon č. 94 ze dne 7. června 1883, o dělení společných pozemků a o upravení společných užívacích a správních práv k nim se vztahujících

Jelikož výše uvedené říšské zákony byly zákony pouze rámcovými, platnosti nabývaly v jednotlivých zemích až po vydání příslušných zákonů zemských. Na Moravě byly tyto zemské zákony pod č. 30-32 přijaty dne 13. února 1884, ve Slezsku byly pro tento účel vydány zemské zákony č. 12-14 dne 28. prosince 1887. Český zemský sněm vydání zemských zákonů neschválil z důvodů kompetenčních a scelovací práce na jeho základě nebyly prováděny. Český zemský sněm považoval otázku scelování za otázku čistě zemědělskou a z tohoto důvodu spadající do působnosti zemské samosprávy. Vláda v říšských předlohách navrhovala pro sněm nepřijatelná ustanovení, a proto český zemský sněm vládní předlohy zákonů odmítl. V Čechách se z výše uvedených důvodů mohlo provádět pouze dobrovolné scelování, a to až do roku 1940. Celkem bylo provedeno scelování pouze ve dvou českých obcích, a to v Červeném újezdu u Nýřan v roce 1905 a v roce 1912 ve Lhotě u Lomnice nad Lužnicí. První scelování na Moravě a ve Slezsku proběhlo na základě výše uvedených zákonů v letech 1890-92 v obci Bochoř a v letech 1892-93 v obci Němčice. Moravské a slezské zemské zákony byly po praktických zkušenostech pozměněny, a to dne 14. května 1910 moravské zemské zákony a dne 7. listopadu 1912 slezské zemské zákony.⁵⁰

Mezi úřady agrární, které měly provádění scelovacích prací na starost, patřil jako první instance místní komisař pro agrární operace, kterému bylo podřízeno technické oddělení se správcem (inspektorem) v čele. Druhou instancí tvořila zemská komise pro agrární operace, původně ustavená při místodržitelství, později při zemském úřadě, která byla zřízena v roce 1888 a měla na starosti scelovací práce nejen na Moravě, ale i ve Slezsku. Tuto komisi tvořil zemský prezident, případně jeho náměstek, který měl zároveň funkci předsedy, dále pak referent, 3 soudci, člen zemského výboru a odborní poradci. Třetí instancí pak představovala ministerská komise pro agrární operace v čele s ministrem zemědělství nebo jeho zástupcem. Dále se na provádění scelovacích prací podílel scelovací výbor, neboli výbor účastníků, který měl funkci poradního sboru komisaře. V případě potřeby mohli být k řízení přizváni i lesní odborníci, odhadci, ukazatelé hranic, znalci a jiní odborníci. Ministerstvo orby, aby sjednotilo postup těchto orgánů, vydalo roku 1887 zvláštní instrukci pro agrární operace pod názvem

⁵⁰ ŠVEHLA, F.; VAŇOUS, M. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1995. s. 7-12; NĚMEČEK, J. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1980. s. 10-18; BUMBA, J. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007. s. 94-97; PETŘÍK, J. *Agrární operace*. b.m.: Nákladem České matice technické, 1920; MARŠÍK, Z.; MARŠÍKOVÁ M. *Dějiny zeměměřičtví a pozemkových úprav v Čechách a na Moravě v kontextu světového vývoje*. Praha: Libri, 2007. s. 161-171

„*Geschäftliche und technische Instruktion für die Durchführung agrarischer Operationen*“, která byla nově vydaná v roce 1908.⁵¹

Jak probíhalo toto úřední scelovací řízení na základě výše uvedených zákonů v praxi? Scelovací řízení se zahajovalo na návrh účastníků. Se scelováním musela souhlasit většina vlastníků. Tato majorita byla stanovena různými způsoby, například tak, že se scelováním museli souhlasit vlastníci dotčených pozemků s nadpoloviční většinou katastrálního výnosu bez ohledu na jejich počet. Řízení se dělilo na tři fáze, a to na zjištění a vyšetření dosavadního stavu držby a nároků účastníků, na vyřešení nového stavu držby, neboli náhradních pozemků a na zajištění tohoto nového stavu držby ve veřejných dokladech, tedy v pozemkovém katastru a pozemkové knize. Práce se plánovaly tak, aby se s nimi započalo pokud možno na podzim, tedy po sklizni, a do nového setí s nimi bylo skončeno, aby práce na nové úrodě již mohli zahájit vlastníci nových scelených pozemků. Aby nebylo dodatečně zmařeno již probíhající scelovací řízení, nesměl knihovní soud po zjištění všech pozemků pojatých do scelování přijmout žádný zápis do pozemkové knihy bez předchozího schválení místního komisaře. Vyšetření dosavadního stavu probíhalo jednak ověřením výměry dotčených pozemků v katastru, případně v pozemkové knize, ale i přímým šetřením na místě samém, kde byl prováděn přesný odhad hodnoty pozemků srovnáváním všech pozemků ve scelovacím obvodu s pozemky vzornými pro každou jakostní třídu a druh kultury, a to za pomoci sond do předmětných pozemků. Docházelo tak k bonitaci pozemků pro účely stanovení směnné ceny na základě jakosti pozemků a jejich taxací podle čistého výnosu. Tuto práci měli na starosti místní znalci, bonitér a třídíci. Směnná cena se následně vypočítala z průměrného čistého výnosu pro jednotku plochy během posledních výnosových let, který byl násoben 20 až 25. Poté následovalo vypracování návrhu společných zařízení, jako příklad společných zařízení můžeme uvést síť potřebných cest, odpadů, náhonů a podobně, a zvláštních zařízení, sloužících obecnému prospěchu podle místních potřeb. Na tato zařízení přispívali účastníci poměrně potřebnou plochou z jejich dosavadní držby. Zároveň bylo možné v rámci scelovacího řízení narovnat či nově vytyčit katastrální hranice a vyřešit další nesrovnalosti ve scelovacím obvodu.

⁵¹ ŠVEHLA, F.; VAŇOUS, M. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1995. s. 7-12; NĚMEČEK, J. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1980. s. 10-18; BUMBA, J. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007. s. 94-97; PETŘÍK, J. *Agrární operace*. b.m.: Nákladem České matice technické, 1920; MARŠÍK, Z.; MARŠÍKOVÁ M. *Dějiny zeměměřičtví a pozemkových úprav v Čechách a na Moravě v kontextu světového vývoje*. Praha: Libri, 2007. s. 161-171

Každý účastník scelování měl nárok na náhradní pozemek za své pozemky podléhající scelování. Při rozvrhu náhradních pozemků se přihlíželo i k přáním jednotlivých účastníků, ale hlavní zřetel se bral na zákonem předepsané zásady týkající se umístění pozemků, jejich tvarů, půdních typů, druhu kultury a dalších zákonem stanovených faktorů. Celé toto řízení mělo vést k výsledku, kdy souhrn náhradních pozemků každého účastníka svojí rozlohou, cenou, průměrnou vzdáleností od hospodářských stavení odpovídal souhrnu jeho pozemků před scelením. Poté se vytyčily hranice nových pozemků a tyto nové pozemky se předaly účastníkům do vlastnictví a užívání. Závěrem scelovacích prací byl vytvořen scelovací plán, který obsahoval veškeré údaje týkající se příslušného scelovacího řízení, původních pozemků a nového stavu, a to včetně map. Po jeho veřejném výkladu a vysvětlení byli účastníci scelovacího řízení oprávněni instanční cestou vznést a uplatnit případné stížnosti nebo námitky. Scelovací plán následně potvrdila zemská komise pro agrární operace a podklady byly předány pozemkovému katastru a pozemkovým knihám za účelem zajištění nové držby. Knihovní břemena a práva třetích osob, váznuocí na původních pozemcích, se zásadně přenášela na náhradní pozemky, aniž by byla jakkoliv změněna. Ze zákona byly ze scelování vyloučeny určité druhy pozemků, jako například parky, pozemky, na nichž se pěstovalo víno, šterkovny, kamenné lomy, zahrady u domů a podobně. Do scelování mohly být tyto druhy pozemků zahrnuty pouze po výslovném svolení jejich držitelů.⁵²

Celkem bylo od roku 1890 do roku 1940 na území Moravy a Slezska podle výše uvedených pravidel uskutečněno scelování pozemků ve 323 obcích s 50.000 účastníky a s celkovou výměrou dotčených pozemků 151.500 hektarů.⁵³

Výše uvedené scelovací práce na základě říšského zákona a prováděcích zemských zákonů je možné nejlépe shrnout charakteristikou scelování (komasace), uvedenou v knize *Dějiny zeměměřičtví a pozemkových úprav v Čechách a na Moravě v kontextu světového vývoje*: „podstata komasace záleží v tom, že pozemky pojaté do obvodu scelovacího, náležející různým vlastníkům, pokládají se za celek, z tohoto celku zjistí se a vyloučí plocha potřebná pro společná zařízení (jako cesty a příkopy) za tím účelem, aby bylo možno hospodařiti nejvhodnějším způsobem, a k těmto úpravám

⁵² NĚMEČEK, J. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1980. s. 10-18; PETŘÍK, J. *Agrární operace*. b.m.: Nákladem České matice technické, 1920

⁵³ Tamtéž a dále ŠVEHLA, F.; VAŇOUS, M. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1995. s. 7-12; BUMBA, J. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007. s. 94-97

*připojí se nový návrh pozemků dle výsledků, jichž dosaženo bylo bezpečným odhadem původních, rozptýlených pozemků, tak aby každý vlastník dostal náhradní pozemky v takovém tvaru, který by poskytoval největší dosažitelné hospodářské výkony.*⁵⁴

Na Slovensku v této době platily odlišné zákony týkající se pozemkových úprav, a to uherské zákony z let 1836 a 1871. Tyto zákony umožňovaly mimo jiné provádění scelování pozemků, poměrné dělení pozemků, dělení společných pastvin jednotlivým podílníkům do individuálního vlastnictví nebo také urbářské komasace a segregace, které představovaly oddělení části panské půdy a její přidělení do vlastnictví urbariátu, neboli společenstva poddaných určité obce, a to na základě smlouvy, tak zvaného „urbáru“. Scelování měly na starosti krajské soudy, které tyto práce řídily společně s ministerstvem zemědělství. V rámci scelování se role dělily na jednotlivé urbářské usedlosti a na základě losu byly následně tyto díly přidělovány. Pastviny a lesy se nedělily. K doplnění o možnost provádění komasací (scelování) nejen u usedlostí došlo teprve v roce 1908, kdy byl vydán zákonný článek č. XXXIX. Komasace byly prováděny buď pro celou obec (celoobecní), anebo jen pro její část (částečná) a spočívaly ve scelení rozdrobených a rozptýlených pozemků a v úpravě jejich vlastnictví. Vedle toho byly prováděny i vedlejší práce, které spočívaly mimo jiné v úpravách sítě cest, katastrálních hranic a v jejich vyrovnání, rozmístění kultur a podobně.⁵⁵

První úřední scelování v českých zemích umožnilo teprve vládní nařízení č. 171/1940 Sb., o scelování hospodářských pozemků a jiných úpravách pozemkové držby, ze dne 19. května 1939⁵⁶, na základě kterého byla působnost moravských zemských scelovacích zákonů přenesena i na území Čech a Slezska. Slezské zemské zákony toto nařízení zároveň zrušilo. Hlavní pozornost věnovalo vládní nařízení scelování hospodářských pozemků. Vedle toho obsahovalo i úpravu dělení, užívání a správu společných pozemků, zahrnovalo arondaci lesních hranic a scelování lesů a očišťování lesů od cizích enkláv. Právě zde se setkáváme s pojmem „agrární operace“,

⁵⁴ citace MARŠÍK, Z.; MARŠÍKOVÁ M. *Dějiny zeměměřičtví a pozemkových úprav v Čechách a na Moravě v kontextu světového vývoje*. Praha: Libri, 2007. s. 170

⁵⁵ JONÁŠ, F. *Pozemkové úpravy*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1990. s. 6-9; NĚMEČEK, J. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1980. s. 10-18

⁵⁶ vládní nařízení č. 171 ze dne 19. května 1939, o scelování hospodářských pozemků a jiných úpravách pozemkové držby

který souhrnně označoval veškeré pozemkové úpravy vyjmenované v předchozích dvou větách.⁵⁷

První fází scelovacích řízení představovalo určení a zaměření scelovacího obvodu. Scelovací obvod zpravidla tvořil jedno katastrální území. Předmětem scelování byla pouze zemědělská půda s vyloučením zastavěné části obce, zahrad a sadů, vinic a souvislých lesů. Druhou fází scelování představoval odhad a ocenění, neboli bonitace, scelovaných pozemků. K tomuto účelu stanovil odhadce vzorové pozemky pro jednotlivé kultury a stanovil počet bonitních tříd (zpravidla deset). Každý pozemek byl do jedné odhadní, vzorové třídy zařazen, a to srovnávací metodou, která spočívala v porovnávání vlastností jednotlivých pozemků s vlastnostmi vzorových pozemků. Odhadci přitom pomáhali tzv. „místní třídničci“ neboli „klasifikátoři“, kterých obvykle bylo pět. Odhady prováděli třídničci a odhadce přímo na jednotlivých parcelách, pomocí sond do předmětných pozemků. Tyto sondy byly zakresleny i do odhadní mapy, která byla vyhotovena otiskem katastrální mapy. Následně byl v této fázi vyhotoven rejstřík držebností, který obsahoval dosavadní pozemky s uvedením jejich ceny a uváděl pozemkový majetek jednotlivých účastníků ve scelovacím obvodu. Další fází představovalo vypracování projektu společných zařízení, mezi které patřily například příkopy, pastviny, rybníky a jiné. Současně se scelováním pozemků docházelo i k projektování nových sítí cest, zakládaly se nové silnice a chybějící spojovací cesty, upravovaly se stávající silnice, dále se řešily nově vodní toky, ať už úpravou stávajících toků nebo budováním nových sítí. Při scelování byl také sledován veřejný zájem s ohledem na budoucí rozvoj obce, například byla vymezena budoucí místa pro hřiště a stavební plochy pro veřejné budovy a podobně. Pokud byla nutná další plocha pro vybudování společných zařízení, přispívali na ni všichni účastníci poměrně, podle plochy a hodnoty svých pozemků. Poslední fází scelovacího řízení představovalo nové rozdělení pozemků a následně jejich přidělování. Hranice nových pozemků byly zpřesněny kamennými mezníky. Každému účastníkovi byl přidělen náhradní pozemek, kdy rozdíl mezi cenou původního a náhradního pozemku mohl být maximálně 1/40-1/20 a výměra pozemků se mohla lišit nejvíce o jednu pětinu. Také musela být zachována průměrná vzdálenost náhradních pozemků od stavení. Dalším omezením

⁵⁷ NĚMEČEK, J. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1980. s. 10-18; BUMBA, J. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007. s. 94-97

byla nutnost souhlasu vlastníka, pokud mělo dojít ke změně jeho hospodářského systému, například změnou poměru půdy orné k loukám a pastvinám. Scelováním tak mělo být dosaženo, aby náhradní pozemky měly výhodnější tvar, nacházely se v lepší poloze a přístupnosti. Výsledný tvar pozemků měl být co nejvíce pravidelný, bylo-li to možné tak ve tvaru obdélníku se stranami v poměru od 1:3 do 1:9 a v délkách 15-400 metrů. Při umísťování náhradních pozemků se také bral ohled na kultivační práce, aby je následně bylo možné provádět po vrstevnicích.⁵⁸

Po druhé světové válce tento scelovací systém neplnil své funkce, především z důvodu zdlouhavého provádění scelovacích prací, a proto byl v roce 1948 vydán zákon č. 47/1948 Sb., o některých technicko-hospodářských úpravách pozemků.⁵⁹ Tento zákon nejen sloučil doposud rozdílné úpravy scelování v českých zemích a na Slovensku, ale zároveň umožnil převzít veškerou iniciativu a moc ve scelovacích řízeních výkonnými zemědělci, a to prostřednictvím scelovacích družstev.⁶⁰

⁵⁸ JONÁŠ, F. *Pozemkové úpravy*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1990. s. 6-9; NĚMEČEK, J. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1980. s. 10-18; vládní nařízení č. 171 ze dne 19. května 1939, o scelování hospodářských pozemků a jiných úpravách pozemkové držby

⁵⁹ zákon č. 47 ze dne 21. března 1948, o některých technicko-hospodářských úpravách pozemků

⁶⁰ Tamtéž.

3. Pozemkové reformy

Pozemkové reformy beze sporu patří nejen mezi nejvýznamnější státní zásahy do pozemkového vlastnictví, ale můžeme je zařadit i mezi pozemkové úpravy.⁶¹

Pod pojmem „*pozemková reforma*“ rozumíme změnu majetkových, vlastnických a užívacích práv k půdě, především zemědělské, s cílem nově tato práva upravit a tím splnit účel, sledovaný danou pozemkovou reformou. Jedná se o reformu v oblasti pozemkového práva, která má významné důsledky nejen v oblasti hospodářské, ale i v oblasti sociální, politické a můžeme říci, že pozemková reforma ovlivňuje celou společnost. Účelem těchto změn je nejen oslabení určité vrstvy společnosti, která v rukou drží rozhodující část půdy, jenž s sebou nese ekonomickou a politickou moc, ale tyto změny jsou vedeny i snahou získat si politickou podporu těch, kteří doposud půdu nevlastní, ale na základě nové úpravy pozemkové držby ji získají.⁶²

Inspirací pro evropské státy byla začátkem 20. století bolševická revoluce, která proběhla v Rusku v roce 1917 a ovlivnila především státy východní a střední Evropy. Svým heslem „*půdu těm, kdo na ni pracují*“ provedlo Rusko největší agrární revoluci v dějinách lidstva. V našem státě proběhla první pozemková reforma v letech 1919–1935 a jejím cílem bylo omezit šlechtické velkostatky, převážně v rukou příslušníků cizích národů, a církevní velkostatky a následně tuto půdu přidělit drobným zemědělcům, maloročníkům a bezzemkům. Druhá pozemková reforma poté proběhla ve třech etapách po druhé světové válce.⁶³

Srovnáme-li pozemkové reformy, které po první světové válce proběhly v celkem 13 zemích východní a střední Evropy (kromě Ruska), pak naše republika zaujímala druhé místo hned za Rumunskem, pokud se jednalo o výměru půdy podléhající reformě, a třetí místo za Lotyšskem a Estonskem, co do procenta zabrané půdy z celkové výměry půdy ve státě. Celkem proběhly pozemkové reformy ve 22 státech celé Evropy a ovlivnily 90% území Evropy. Ze států s více než 1 milionem

⁶¹ NĚMEČEK, J. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1980. s. 10-18

⁶² VYKOUPIĚL, J. *Slovník českých dějin*. Brno: Julius Zirkus, 2002. s. 479-480; UNIVERSUM. *Všeobecná encyklopedie*. 3. díl. Praha: Euromedia Group k.s. – Odeon, 2002. s. 586

⁶³ UNIVERSUM. *Všeobecná encyklopedie*. 3. díl. Praha: Euromedia Group k.s. – Odeon, 2002. s. 586; KOŤÁTKO, J. *Pozemková reforma v Československu*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1949. s. 9-14

obyvatel pozemkovou reformu nerealizovaly pouze Belgie, Holandsko, Švýcarsko a Francie.⁶⁴

I když pozemkové reformy v jednotlivých státech měly značné odlišnosti, přece jen nalezneme určité styčné body a shodné rysy. Všechny tyto reformy měly za úkol snížit sociální napětí na venkově, posílit střední vrstvu zemědělského obyvatelstva na úkor velkého pozemkového vlastnictví a všechny reformy se také snažily vytvořit stabilní oporu nově vzniklému režimu a posílit národnostní většinu vůči menšinám.⁶⁵

⁶⁴ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 67-85; SLEZÁK, L. Pozemková reforma v Československu 1919-1935. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁶⁵ Tamtéž.

4. Předpoklady a první představy o pozemkové reformě

Jak jsem již uvedla výše, pozemková reforma v době první republiky usilovala o omezení šlechtických a církevních velkostatků a následné přidělení půdy zemědělcům, malorolníkům a bezzemkům. Po první světové válce patřila 1/3 veškeré půdy na území nové republiky velkostatkům, které vlastnila především německá a maďarská šlechta. Jednalo se celkem o 2.000 velkostatkářských rodin. Největšími vlastníky půdy byli Schwarzenbergové s 248.000 hektary půdy a Liechtensteinové se 173.000 hektary půdy. Dalšího velkého vlastníka půdy vedle šlechty představovala církev a především olomoucké arcibiskupství, které vlastnilo rozsáhlé lesy. Porovnáme-li poměr počtu vlastníků půdy a rozsahu této půdy dostaneme se k značnému nepoměru, který měla za úkol pozemková reforma změnit. K velkostatkům s výměrou nad 1.000 hektarů náleželo 22% zemědělské půdy a 30,81% veškeré půdy státu. Její vlastníci však představovali jen 0,04% všech majitelů půdy. Malorolníci naopak obhospodařovali pouze 7% půdy československého státu, ale představovali skupinu 68% všech vlastníků půdy. V ruce velkostatkářů se navíc nacházela půda nejlepší bonity, která tvořila souvislé, dobře obdělávatelné celky. Odhadem zjištěná peněžní hodnota této půdy velkostatků představovala téměř polovinu hodnoty veškeré půdy v celé republice. Značná část půdy velkostatků, byla vázána tzv. „fideikomisem“. ⁶⁶ Tímto institutem bylo znemožněno odprodávání a dělení majetků spadajících do fideikomisů. ⁶⁷

Názornou představu o situaci před první pozemkovou reformou nám přinese přehled zemědělských závodů a jejich výměry před 1. světovou válkou. Malé podniky s výměrou do 2 hektarů představovaly 70,7% všech zemědělských podniků v českých zemích. Tato malá hospodářství měla převážně rodinný charakter na nízké úrovni

⁶⁶ fideikomis = „svěřený statek, svěřenectví; majetek, který ve feudálním rodu přecházel na určené následníky jako nezczitelný rodinný celek; zakladatel fideikomisu tak zajišťoval majetek pro rod ustanoveními o jeho nedělitelnosti, nezczitelnosti a dědické posloupnosti, účelem bylo zajistit netříštění rodového majetku a v konečném důsledku uchování majetkového postavení rodiny jako celku“ (citace VYKOUPIIL, J. *Slovník českých dějin*. Brno: Julius Zirkus, 2002. s. 172)

⁶⁷ VYKOUPIIL, J. *Slovník českých dějin*. Brno: Julius Zirkus, 2002. s. 479-480; KOŤÁTKO, J. *Pozemková reforma v Československu*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1949. s. 9-14; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 8 a n.; LACINA, V. Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním a ČEREŠŇÁK, B. Ke klíčovým aspektům hodnocení První pozemkové reformy v Československé republice. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

hospodářské vyspělosti a 42,8% těchto závodů hospodařilo výhradně nebo převážně na půdě pronajaté. Naopak 27,71% veškeré půdy vlastnilo 236 velkostatků s výměrou nad 2.000 hektarů. Na Slovensku závody s výměrou do 5,4 hektarů představovaly 69,4% všech závodů, 29,7% závodů mělo výměru 5,4-54 hektarů a na zbývajících 0,9% majitelů (871 vlastníků s výměrou od 500 do 1.000 hektarů a 935 vlastníků s výměrou nad 1.000 hektarů) připadaly statky s výměrou nad 54 hektarů. Půda s výměrou od 500 do 1.000 hektarů zabírala na Slovensku rozlohu 336.272 hektarů a půda nad 1.000 hektarů rozlohu 1.720.611 hektarů. Po vzniku samostatného československého státu bylo nadmíru jasné, že je nutné tyto nepoměry ve vlastnictví půdy změnit.⁶⁸

K výše uvedeným nepoměrům ve vlastnictví pozemků přistoupil další významný fakt – poválečný „*hlad po půdě*“ obyvatelstva. V poválečném revolučním období sílil tlak obyvatel a především venkova po vlastní půdě. Tento „*hlad po půdě*“ musel stát řešit, a to nejen z důvodů upevnění vnitropolitické situace. Pro obyčejného člověka znamenala půda zajištění alespoň základní obživy a tedy i existenční jistotu. Vlastnictví pozemků s sebou neslo i politickou moc, jak jsem již zmínila v předchozím výkladu, kterou nemohl nově vzniklý stát ponechat v rukou nenáviděné šlechty, natož pak příslušníků cizích států. Účelem pozemkové reformy tak bylo nejen zmírnění velkých rozdílů ve vlastnictví pozemků, ale zároveň i upevnění vnitropolitické situace. Přidělení půdy drobným rolníkům, malozemědělcům a bezzemkům mělo povzbudit jejich národní cítění a vytvořit z jejich řad novou oporu státu. Pozemková reforma byla jedním z hlavních úkolů, které musela republika vyřešit a byla důležitou součástí revolučních změn a můžeme říci, že i státního převratu. Do popředí tak vystoupil i její politický rozměr.⁶⁹

Z výše uvedeného by se mohlo zdát, že pouze drobní zemědělci, malorolníci a bezzemci by mohli mít zájem získání půdy do svého vlastnictví. Ale i střední

⁶⁸ RYCHLÍK, J. Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁶⁹ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963 s. 8 a n.; HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 67-85; KOLEKTIV autorů. *Československé pozemkové právo*. Praha: Panorama, 1987. s. 50-59; LACINA, V. Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním a ČEREŠŇÁK, B. Ke klíčovým aspektům hodnocení První pozemkové reformy v Československé republice. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

zemědělské vrstvy chtěli rozšířit své majetky. Česká agrární buržoazie se již v době Rakousko-Uherska snažila získat šlechtickou půdu, a to cestou smluvených odkupů se šlechtou. Nyní se jí naskytla příležitost získat půdu velkostatků novým způsobem, a proto využila hesla „o odčinění Bílé hory“ a stala se významnou podporou pozemkové reformy.⁷⁰

Myšlenky provedení pozemkové reformy a nového přerozdělení vlastnictví půdy nebyly žádnou novinou. Již 30 let před vznikem samostatného československého státu navrhl na českém sněmu Alfons Šťastný z Padařova parcelaci velkostatků. Fideikomisy a šlechtické latifundie měly být zrušeny a každému šlechtici se mělo ponechat pouze tolik půdy, kolik by mu zabezpečovalo blahobyť. Zbývající půda měla být rozprodána malým zemědělcům. Že tento návrh nebyl úspěšný, je s ohledem na společenskou a politickou situaci této doby celkem logické. Dalším zajímavým návrhem byla iniciativa Julia Grégra, který v době rakousko-uherského vyrovnání na českém sněmu přednesl požadavek prozkoumání dokumentů, na základě kterých držela pobělohorská šlechta své statky. Ani tento návrh nebyl realizován.⁷¹

V Německu již před první světovou válkou byly vytvářeny tzv. „rentové statky“, které inspirovaly i českou Agrární banku a Živnostenskou banku. Tyto banky kupovaly půdu velkostatků a prodávaly ji zájemcům, především z řad agrární buržoazie, za kupní cenu, kterou měli kupující možnost platit v ročních splátkách, rentách. Jednalo se ovšem o pouhé jednotlivé prodeje a ne o větší akci.⁷²

Myšlenka vyvlastnění velkostatků a zrušení šlechtických výsad byla zakotvena již v programovém prohlášení zahraničního odboje, ve Washingtonské deklaraci ze dne 18. října 1918. Podobné ustanovení nalezneme i v návrhu hospodářského zákona, který v září 1918 připravil JUDr. Jaroslav Preiss, ředitel Živnostenské banky. I mezi legionáři a především mezi těmi, kteří pobývali v Rusku a inspirovali se bolševickou revolucí, se začaly objevovat návrhy na vyvlastnění velkostatků.⁷³

⁷⁰ VYKOUPIIL, J. *Slovník českých dějin*. Brno: Julius Zirkus, 2002. s. 479-480

⁷¹ MARUŠÁK, K. *Šlechta, velkostatek a pozemková reforma*. Brno: nakladatel A. Píša, 1919. s. 39 a n.

⁷² LACINA, V. Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁷³ Tamtéž a dále OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963 s. 8 a n.

Podívejme se nyní na dobovou literaturu a především na to, jakou podobu pozemkové reformy a změny vlastnických poměrů navrhovala. Zajímavé názory týkající se pozemkové reformy představil ve své knize *Šlechta, velkostatek a pozemková reforma* Ing. Karel Marušák, který se věnoval hlavně postavení šlechty v celé historii našeho státu. Ve své knize předložil několik argumentů, odůvodňujících nutnost provedení pozemkové reformy, mezi jinými například špatné rozdělení půdy. Této půdy bylo podle jeho názoru sice u nás dostatek, ale několik jedinců vlastnilo rozsáhlé velkostatky a většina obyvatelstva neměla ve svém vlastnictví půdu žádnou. Na Slovensku považoval situaci horší v tom směru, že jeden velkostatek sousedil s druhým a majitelé těchto velkostatků byli příslušníci maďarské šlechty. Jako řešení navrhoval co nejdříve prohlásit na základě vyvlastňovacího zákona za státní majetek polní statky s výměrou nad 100 hektarů. Tento majetek měl stát převzít do státní správy a kolonizační výbor, který by byl ustaven při Národním shromáždění a v němž by byly všechny vrstvy obyvatel zastoupeny, měl sbírat přihlášky zájemců o půdu, kterým by byla následně půda přidělena do dlouhodobého nájmu na 60 nebo i 90 let. Zbývající půdu měl obhospodařovat stát sám. Dále ve svých názorech a představách o podobě pozemkové reformy zdůrazňoval požadavek podpořit návrat československých emigrantů ze zahraničí. Své návrhy na změnu pozemkové držby odůvodňoval tím, že jednotlivec by měl mít k dispozici půdu a to tolik, kolik je nutné k jeho slušné existenci, ale zároveň pouze tolik půdy, na jejíž obdělávání stačí síly jeho rodiny. Ostatní půda měla být majetkem všech, majetkem státním. Zároveň zdůrazňoval nutnost, aby bylo zajištěno moudré vedení celé zemědělské organizace a výroby, aby byli zemědělci informováni o pokroku a využívalo se jeho nových přínosů.⁷⁴

Na dva základní a protichůdné názory na provedení a podobu pozemkové reformy se ve své knize *Pozemková reforma* zaměřil JUDr. Jan Auerhan. První směr obhajoval soukromé vlastnictví a rozdělení velkostatků mezi jednotlivé hospodáře, na rozdíl od druhého směru, který podporoval veřejné vlastnictví půdy. Sám autor zastával názor, že v poměru hospodařícího vlastníka k půdě, v jeho lásce k půdě je síla českého zemědělství. Jen vlastník, který zároveň na statku sám hospodaří, je ochoten investovat do statku a zvelebovat jej. JUDr. Jan Auerhan podporoval vyvlastnění všech velkostatků, na nichž vlastník sám nehospodařil, respektive pro velkou rozlohu

⁷⁴ MARUŠÁK, K. *Šlechta, velkostatek a pozemková reforma*. Brno: nakladatel A. Píša, 1919

hospodařit nebyl schopen. Za tuto rozlohu považoval výměru jednoho dvoru, který představoval přibližně rozlohu 200 hektarů. U lesů naopak obhajoval pro řadu věcných důvodů nerozdělování velkostatku lesního, navrhoval přidělit lesní celky do vlastnictví státu a menší lesní celky převést do vlastnictví obcí a okresů. Co se týče náhrady tak autor souhlasil s poslancem sociální demokracie Františkem Modráčkem, který zastával názor, že požadavek vyvlastnění bez náhrady by otřásl právním stavem v celém hospodářství, došlo by k ochromení hospodářské činnosti na velkostatech a letošní sklizeň by mohla být znemožněna. Dále autor věnoval zvláštní pozornost otázce velkostatků, které byly české šlechtě konfiskovány jako trest po porážce na Bílé hoře. Pokud se tyto statky nalézaly ve vlastnictví potomků tehdejších nabyvatelů, navrhoval, aby stejně, jako u statků císařského domu, byla náhrada omezena na pouhé odškodnění za větší investice podniknuté v posledním desetiletí. Z dalších otázek, kterým se JUDr. Jan Auerhan věnoval, uvedme například výhody a nevýhody hospodaření na velkostatku a svoji kritiku zaměřil především na fakt, že těchto velice důležitých otázek celonárodohospodářského významu se zmocnila předvolební agitace. Tyto otázky se měly řešit na základě věcných důvodů, po důkladné přípravě a pozemková reforma neměla být použita k získání nových voličů a jako téma vykřikované na srazech voličstva.⁷⁵

Soudobá literatura věnovaná pozemkové reformě je velice rozsáhlá, a proto jsem nastínila pouze tyto dvě práce a názory jejich autorů na podobu pozemkové reformy, neboť mě nejvíce zaujaly. Představám politických stran o podobě pozemkové reformy jsem věnovala následující kapitolu a jako samostatné téma budou vyloženy i nejvýznamnější a nejčastější kritické názory na pozemkovou reformu v době první republiky.

⁷⁵ AUERHAN, J. *Pozemková reforma*. Praha: nakladatelství Dr. Ant. Hajna, 1919. s. 3 a n.

5. Boje o podobu pozemkové reformy

Pozemková reforma byla předmětem programů a úvah většiny politických stran již před první světovou válkou. Představy politických stran o podobě pozemkové reformy ovšem nebyly shodné ⁷⁶, a proto je velice zajímavé se podívat blíže na názory a návrhy jednotlivých politických stran na podobu a způsob provedení pozemkové reformy a na boj těchto stran o výslednou podobu této reformy.

5.1. Agrární strana

Důležitým bodem programu této strany byla již před první světovou válkou úprava nevyhovující pozemkové držby. Cílem této strany, jak zdůraznila i ve svém programu z roku 1903, bylo přidělení půdy drobným rolníkům. Ovšem tento cíl se jí až do vzniku samostatného československého státu prosadit nepodařilo. Agrární buržoazie se proto snažila získat půdu alespoň cestou dobrovolných prodejů půdy od šlechty, jak jsem zmínila již v předchozím výkladu. Jiný způsob získávání půdy nebylo možné v této době prosadit, jelikož šlechta, největší pozemkový vlastník, měla i rozhodující politickou moc ve státě. ⁷⁷

Po válce tato strana dokázala nejlépe využít tzv. „*hlad po půdě*“, který byl v poválečné době více než silný a svoji politickou kampaň postavila právě na všeobecném a celospolečenském požadavku, aby drobný lid dostal půdu a mohl si tak zajistit alespoň minimální obživu. Hlavním tématem agrární strany se tak stala parcelace velkostatků a přidělení půdy zemědělcům, malorolníkům, bezzemkům, jakož i legionářům, válečným invalidům a poškozcům a vdovám a pozůstalým rodinám. Mimo jiné také tato strana také navrhovala a prosazovala okamžitý výkup dlouhodobých pachtů. ⁷⁸

⁷⁶ VYKOUPIL, J. *Slovník českých dějin*. Brno: Julius Zirkus, 2002. s. 479-480

⁷⁷ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963 s. 33 a n.; LACINA, V.; SLEZÁK, L. *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*. Praha: Historický ústav, 1994. s. 88 a n.

⁷⁸ Tamtéž a dále STIEBER, M. *Pozemková reforma*. Praha: nákladem spolku právníků Všeherd, 1919. s. 1-31; LACINA, V. Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

Již během války začala agrární strana hájit a navrhopvat rozdělení alespoň části velkostatků a převedení jejich půdy do rukou drobného rolnictva. Dne 12. prosince 1917 obhajoval jménem agrární strany poslanec František Udržal ve svém proslovu v rozpočtovém výboru říšské rady mimo jiné rozdělení půdy latifundií. Toto rozdělení půdy mělo podle jeho názoru příznivě ovlivnit zemědělskou produkci a hlavně posílit mezi lidmi lásku k vlasti a tím také přispět k větší vnitřní stabilitě státu. Návrhy na toto rozparcelování půdy latifundií měla jeho strana v budoucnu včas a na příslušném místě podat a hájit. K této otázce a významu hladu po půdě se František Udržal opakovaně ve svých projevech i rozhovorech pro časopis Venkov vracel a považoval jej za klíčový moment pozdější reformy.⁷⁹

Po vzniku republiky a výrazněji od ledna 1919 zahájila strana aktivní politickou kampaň za svou podobu pozemkové reformy, především jako reakci na program sociální demokracie vypracovaný na XII. sjezdu této strany. Cílem její snahy se především stal přiděl do soukromého vlastnictví. K tomuto cíli byly na venkově zakládány Domoviny, organizace uchazečů o půdu, prostřednictvím kterých strana zjišťovala přímo u rolníků, kolik půdy požadují a zda půdu chtějí do nájmu nebo do vlastnictví. Agrární strana také zřídila kolonizační kancelář, která měla za úkol provést průzkum v jednotlivých obcích, kdo si žádá o půdu do vlastnictví. Za tímto účelem byly jednotlivým obcím rozeslány dotazníky. Pomocí těchto akcí tak postupně přebírala agrární strana iniciativu na venkově a získávala početné vrstvy obyvatelstva pro své návrhy.⁸⁰

Podívejme se nyní na názory a jednotlivé návrhy této strany, které se týkaly pozemkové reformy. Dne 20. února 1919 předložil poslanecký klub této strany „*Program práce Národního shromáždění v agrárních otázkách*“. Zde strana stanovila požadavek zrušení fideikomisů a odebrání části půdy velkostatků. Půdu měli dostat nejprve zemědělci, kteří již měli prostředky, především inventář živý i mrtvý a budovy,

⁷⁹ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963 s. 33 a n.

⁸⁰ Tamtéž a dále LACINA, V. Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

pro její obhospodařování. Dále tato strana navrhovala okamžitě vykoupit dlouhodobé pachtu.⁸¹

V otázce poskytnutí náhrady agrární strana navrhovala, aby bez náhrady byl zabrán pouze majetek panovnického rodu a u majetků nepřátel českého národa měl rozhodnout soud, zda jsou tyto osoby vinny na válce a pronásledování českého národa. Pokud se soud vyslovil pro vinu těchto osob, měly být jejich majetky vyvlastněny bez náhrady. Soud měl také určit, jak se naloží se statky, které jejich vlastníci nabyli v rámci pobělohorských konfiskací.⁸²

Dne 9. dubna 1919 uveřejnila strana své další prohlášení, ve kterém požadovala přidělení půdy velkostatků do soukromého vlastnictví rolníků, odmítala dlouhodobý pronájem a ohledně výměry, která měla být dosavadním vlastníkům ponechána, navrhovala, aby rozhodovali znalci.⁸³

Výše uvedený charakter programu strany a její návrhy nalézaly nesouhlas a odpor v řadách velkostatkářského konzervativního křídla této strany, především pak u Karla Práška a Rudolfa Bergmanna, kteří nesouhlasili s maloroľnickou politikou strany. Zásluhy na prosazení právě této maloroľnické politiky v rámci agrární strany nesli především Antonín Švehla, JUDr. Karel Viškovský a František Udržal. Zároveň se vedle odpůrců a kritiků této koncepce v řadách konzervativních velkostatkářů objevila v rámci strany další řada oponentů, a to po schválení zákona č. 421/1919 Sb. z. a n., kterým se změnil obecní statek v kmenové obecní jmění. Ztráta práva na užívání obecních lesů, polí a pastvin a jeho předání celé obci tak postihla především vesnické boháče, kteří byli důležitými členy strany a stěžovali si u vedení agrární strany. Toto nebezpečí vytvoření vnitřní opozice ve straně zažehnal Antonín Švehla prosazením novely zákona o obecním statku.⁸⁴

Velkou pozornost tato strana věnovala i otázce vnitřní kolonizace, což bylo patrné i z plánů ministra zemědělství Karla Práška. Na základě jeho iniciativy vláda pro

⁸¹ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963 s. 33 a n.; LACINA, V. Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁸² Tamtéž.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Tamtéž a dále OLIVOVÁ, V. *Dějiny první republiky*. Praha: Karolinum, 2000. s. 89-93; zákon č. 421 ze dne 17. července 1919, kterým se mění obecní statek v kmenové obecní jmění

kolonizaci uvolnila nutné finanční prostředky ve výši 6 miliónů Kč, které plynuly do státní pokladny ze zvýšené pozemkové daně. Ministr Karel Prášek navrhoval, aby tato suma byla použita na vybudování vzorných hospodářství, kde by bylo možné získat zkušenosti a ty poté použít na řešení kolonizační otázky v celostátním měřítku.⁸⁵

Agrární strana se svým pragmatismem dokázala ovlivnit a získat na svou stranu většinu venkovského obyvatelstva. Vytvořila rozsáhlou síť finančních skupin, zájmových organizací, hospodářských spolků i družstevních svazů, které se staly její oporou. Nepodceněním poválečného hladu po půdě získala početné řady voličů a mohla tak v rámci boje o konečnou podobu pozemkové reformy prosadit právě svoji koncepci pozemkové reformy. Především prostřednictvím Státního pozemkového úřadu, jehož nejdůležitější místa obsadila, měla tato strana i největší vliv na provedení pozemkové reformy v praxi, což bylo předmětem řady kritik pozemkové reformy.

5.2. Sociální demokracie

Sociální demokracie se otázkou půdy zabývala již v roce 1910. Poslanci Československé sociálně demokratické strany dělnické navrhovali na moravském zemském sněmu, aby půda velkostatků s výměrou nad 250 hektarů byla vyvázána z důvodu „*obecného blaha*“ a byla vrácena národu, který ji obdělává. Hlavním důvodem, který vedl k podání tohoto návrhu a který spolupodepsal i poslanec agrární strany Dr. František Staněk, byla lichva s potravinami. Tento návrh ovšem nezískal další podporu.⁸⁶

Velký vliv na vztah této strany k úpravě pozemkového vlastnictví měla bezesporu Velká říjnová socialistická revoluce v Rusku roku 1917 a následně vydaný „*Dekret o půdě*“, jehož plné znění uveřejnil dne 7. prosince 1917 Večerník Práva lidu. Klub poslanců sociální demokracie vytvořil i zvláštní komisi, která měla za úkol vypracovat návrh na odstranění vlastnictví půdy velkostatkářů, šlechty a církve. Tato půda měla přejít v družstevní držení, zachována měla být pouze malá hospodářství

⁸⁵ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963 s. 33 a n.; LACINA, V. Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁸⁶ Tamtéž.

s výnosem, který představoval existenční minimum pro držitele a jeho rodinu. Malá hospodářství se měla postupně sama dobrovolně zřít soukromé držby půdy a přejít do družstva.⁸⁷

Podobné představy této strany o změně v pozemkové držbě nalezneme i v Manifestu Československé sociálně demokratické strany dělnické ze dne 1. května 1918, ve kterém se mimo jiné dočteme: „... za nejdůležitější krok k tomuto cíli (tj. k odstranění anarchie ve výrobě a nahrazení výroby zboží výrobou životních potřeb), a tudíž za největší problém praktické politiky po válce, jehož řešení již nyní nutno se domáhati velkým lidovým hnutím, prohlašujeme znárodnění půdy, k němuž prvním krokem musí být vyvlastnění velkých statků. Válka ukázala, že soukromohospodářské držení půdy je monopolem nejnebezpečnějším. Hrůzná výše cen životních potřeb je toho důkazem. Kdo bude mít v českém státě půdu, ten bude mít v rukou život národa.... samozřejmě zachováno bude soukromé držení menších rozměrů půdy, kterou obdělává rolník sám se svou rodinou a nevykořisťuje na nich trvale pracovní sílu jiných lidí, pokud dotyční majitelé nepřipojí se sami k socialistickému společenství na základě poznání, že toto společenství při větší volnosti zajistí bezstarostnější život jim a jejich dětem, než jaký jim zajišťuje soukromý majetek a soukromá výroba.“⁸⁸

Sociální demokracie, jak bude blíže vysvětleno dále, rolnickou otázku vcelku podcenila. Nevyšla vstříc požadavkům drobných rolníků, malozemědělců a bezzemků, kteří měli hlavní zájem na získání půdy, aby si mohli zajistit alespoň minimální obživu. Sociální demokracie sice prosazovala vyvlastnění velkostatků, ale zároveň žádala jejich přechod do majetku družstev a státních podniků s účastí dělnictva na řízení podniků. Tato strana se vyslovila proti parcelaci zabrané půdy a prosazovala zachování velkých statků a jejich socializaci. Vlastnictví mělo být ihned převedeno na stát, na rozdíl od názorů agrární strany a národní demokracie, které se spokojily s pouhým vyslovením příštího vyvlastnění. Jejich prosazování zachování velkostatků mělo podporu i mezi řadou odborníků, kteří podali výboru pro pozemkovou reformu dobrozdání, ve kterých se vyslovili pro zachování velkostatků především z důvodu jejich významu pro

⁸⁷ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963 s. 33 a n.

⁸⁸ citace OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 59

zásobování zemědělského průmyslu potřebnými surovinami a zásobování měst. Podporu v této otázce našli sociální demokraté i mezi velkostatkáři.⁸⁹

Radikální křídlo této strany brzy představilo své vlastní a daleko radikálnější požadavky inspirované právě bolševickou revolucí a Dekretem o půdě. Kompromis mezi oběma křídly strany byl zahrnut do závěrů XII. sjezdu strany ze dne 27.-30. prosince 1918, kde tato strana požadovala urychlené vyvlastnění velkostatků, dolů a velkých průmyslových podniků, které měly přejít do vlastnictví státu.⁹⁰ Zároveň požadovala i spolusprávu zaměstnanců a podíl zaměstnanců na zisku ve všech ostatních podnicích. V těchto závěrech bylo mimo jiné uvedeno: „... *Proto především třeba osvoboditi půdu vyvlastněním velkostatků a předati ji v užívání národa. Sjezd je toho názoru, že vyvlastněné velkostatky mají zůstatí trvale v majetku republiky, neboť stojí na zásadě, že půda nesmí býti předmětem spekulace a prostředkem sociálního vykořisťování... Sjezd nemůže tudíž přikloniti se k názoru, aby vyvlastněná půda byla rozparcelována a rozprodána, již proto ne, že by právě nemajetné vrstvy při tom nejhůře pochodily a z užívání vyvlastněné půdy byly téměř vyloučeny. Z důvodu toho žádá sjezd, by půda, již republika vyvlastní, byla pronajímána nemajetným a méně majetným zemědělcům a válečným invalidům na základě dlouholeté smlouvy nájemní. Pronajímání i užívání půdy necht' děje se ve formě družstevní... Sjezd zamítá námezdnický systém jakéhokoliv druhu na vyvlastněné půdě... Vyvlastněné lesy zůstanou ve správě republiky... V otázce vyvlastnění velkostatků třeba však jednati urychleně. Sociálně demokratickému klubu v Národním shromáždění se ukládá, by celým svým vlivem zasadil se o to, aby co nejdříve vyhlášeno bylo vlastnické právo republiky na půdu velkostatků a znemožněno bylo, by půda ta a objekty s ní související byly zatěžovány nebo jiným způsobem jejich vyvlastnění bylo ztíženo. K tomu účelu bude třeba zříditi neprodleně státní dozor nad velkostatky...“⁹¹*

V rámci sociální demokracie neustále docházelo ke střetům odlišných názorů na vyřešení otázky náhrady, zda ji poskytnout a v jaké výši. Další spory pak vyvolávala

⁸⁹ FÁBRY V. *Československé pozemkové právo*. Praha: Orbis, 1977. s. 52-53; STIEBER, M. *Pozemková reforma*. Praha: nákladem spolku právníků Všeherd, 1919. s. 1-31; PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003. s. 490-502; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963 s. 33 a n.

⁹⁰ KUKLÍK, J. *Znárodněné Československo: Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010. s. 38

⁹¹ citace *Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878 – 1948*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999. s. 130

především otázka, jak naložit s vyvlastněnými velkostatky a i otázka, jaká výměra má být stanovena jako hranice pro zábor.⁹² Nakonec byla v rámci strany dohodnuta hranice 100 hektarů a poskytnutí náhrady za vyvlastněné velkostatky. Náhrada neměla být poskytnuta pouze panovnickému rodu, Liechtensteinům, Clam-Martiničům a Černínům, jako nepřátelům českého národa.⁹³

U další sporné otázky, jak s vyvlastněnými velkostatky naložit, panovala jediná shoda v tom, že statky nebudou přiděleny drobným rolníkům. V rámci této strany řešily tuto otázku dvě hlavní koncepce. První koncepce navrhovala přeměnu velkostatků ve státní podniky s účastí zemědělských dělníků na jejich správě a druhá koncepce, vycházející z myšlenek družstevního socialismu Františka Modráčka, naproti tomu předpokládala pronajímání vyvlastněných velkostatků družstvům malovýrobců, a to na dlouhou dobu. Proti družstevnímu socialismu Františka Modráčka tak stál státně kolektivistický směr, který propagoval Rudolf Bechyně. František Modráček se především prosazováním své koncepce snažil o zachování velkých hospodářských objektů, na kterých by se mohlo družstevnictví vyzkoušet v praxi. Za hlavní výhodu družstevnictví považoval možnost zachovat a převzít budovy velkostatků, včetně dělníků a úředníků. Společně s Rudolfem Bechyněm sdílel František Modráček shodný názor, že drobní lidé nechtějí hospodařit na půdě, kterou by měli zadluženou a stejně by ji museli časem opustit, aby splatili dluhy vůči bankám a jiným institucím, které by jim půjčili peníze na nabytí této půdy, a tato půda by tak opět připadla zpátky do rukou bohatých.⁹⁴

Ani jedna z těchto koncepcí ovšem nebyla pro rolnictvo přijatelná. Vědoma si této skutečnosti, snažila se sociální demokracie vyhnout otázce, jak bude s půdou naloženo, a to především cestou prozatímního prosazení vydání rámcového zákona, který by pouze vyvlastnění půdy prohlásil a další podrobné otázky by ponechal zvláštním zákonům.⁹⁵

⁹² LACINA, V. Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ VYKOUPIĚL, J. *Slovník českých dějin*. Brno: Julius Zirkus, 2002. s. 479-480; PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003. s. 490-502

⁹⁵ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 51 a n.

Tím, že sociální demokracie ve svých představách nebrala ohled na drobné zemědělce, kteří představovali početnou sílu voličů, umožnila agrární straně, jejíž program byl pro drobné zemědělce a maloročníky mnohem přitažlivější, získat tuto početnou voličskou sílu na svou stranu a prosadit většinu svých vlastních představ o podobě pozemkové reformy. I přes další postupné ústupky drobný lid již na svoji stranu získat nedokázala.⁹⁶

5.3. Československá národní demokracie

Pro národní demokracii, která byla politickým reprezentantem především finanční a průmyslové buržoazie, se pozemková reforma nestala před ani po válce klíčovou otázkou. Vzhledem k tomu, že v pozemkové reformě viděla příležitost oslabit její největší hospodářskou konkurenci, německou a maďarskou šlechtu a její kapitál, postavila se na stranu jejich příznivců. Zároveň tato strana ale musela hájit zájmy zemědělského průmyslu a měst, jejichž zásobování by mohla pozemková reforma negativně ovlivnit. Především s ohledem na zajištění jejich levného zásobování prosazovala, aby zemědělství bylo ponecháno v soukromých rukou a půda přidělena do soukromého vlastnictví. Zároveň ale navrhovala, aby alespoň část velkostatků, které byly nejdůležitějšími dodavateli průmyslových plodin průmyslovým závodům, nebyla rozparcelována. Tento názor, zachovat alespoň část velkostatků, zastávalo i velkostatkářské křídlo agrární strany, a proto se v tomto ohledu tyto skupiny podporovaly. Výměru pozemků, které by podléhaly záboru, navrhovala tato strana stanovit na hranici 250 hektarů. V rámci strany se objevily i krajní názory na tuto otázku, například návrh Josefa Matouška, požadující stanovení hranice na 1.000 hektarech. Záborový zákon proto příznivci a zástupci této strany podrobovali velké kritice vzhledem k nízké výměře pozemků spadajících pod zábor a varovali před hospodářskou škodlivostí, kterou tento zákon podle jejich názoru přinese.⁹⁷

Co se týče náhrady, tak představitelé této strany navrhovali vyvlastnění bez náhrady majetku panovnického rodu, majetku Německé říše a statků, které byly získány současnými majiteli z majetku odebraného v době pobělohorské. Dále navrhovali

⁹⁶ VYKOUPILOV, J. *Slovník českých dějin*. Brno: Julius Zirkus, 2002. s. 479-480

⁹⁷ Tamtéž a dále STIEBER, M. *Pozemková reforma*. Praha: nákladem spolku právníků Všehrd, 1919. s. 1-31

vytvořit pro provedení reformy zvláštní kolonizační úřad a také se vyslovili pro vyvlastnění a odevzdání půdy drobným pachtýřům.⁹⁸

V rámci této strany dále vznikaly speciální návrhy pro účely a zájmy pouze určitých skupin a pro uspokojení určitých specifických potřeb průmyslu. Mezi nimi můžeme jmenovat například návrhy poslanců Josefa Matouška a Františka Síse ze dne 3. prosince 1918 na vyvlastnění pozemků v Praze pro účely stavebního rozvoje a zajištění levných pozemků pro stavbu závodů a obytných domů.⁹⁹

Tato strana se nesnažila získat širokou podporu mezi lidmi, ale na konečné přípravě zákonů o pozemkové reformě se podílela. Především pak měla zastoupení ve tříčlenném komitétu, který měl na starosti konečnou redakci záborového zákona.¹⁰⁰

5.4. Československá strana socialistická

Vyvlastnění soukromého vlastnictví výrobních prostředků požadovala Československá strana socialistická, především pak její anarchokomunistické křídlo pod vedením MUDr. Bohuslava Vrbenského, a to ve svém programu ze dne 1. dubna 1918. Tento svůj požadavek odůvodňovala strana svým plánem a snahou vytvořit socialistickou společnost zbavenou vykořisťování, ve které by výrobní prostředky přešly z rukou privilegovaných do rukou oprávněných. Náhrada za tyto výrobní prostředky měla být poskytována pouze v odůvodněných případech a v přiměřené výši.¹⁰¹

Tato strana neměla vypracovaný konkrétní program pozemkové reformy a její představy o podobě reformy se postupně měnily. Nejprve v návrhu, který pod vlivem Bohuslava Vrbenského vypracoval Hospodářský výbor socialistické strany začátkem listopadu 1918, prosazovala vyvlastnění již od 50 hektarů výměry a vyslovila se proti jakékoliv náhradě. Pouze malá část půdy měla být přidělena. Tyto radikální požadavky sám Bohuslav Vrbenský nazval minimálními, ale ani po jejich zmírnění ve výše

⁹⁸ VYKOUPIIL, J. *Slovník českých dějin*. Brno: Julius Zirkus, 2002. s. 479-480; STIEBER, M. *Pozemková reforma*. Praha: nákladem spolku právníků Všeherd, 1919. s. 1-31

⁹⁹ Tamtéž a dále <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/rejstrik/vecny/PB.HTM>

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 51 a n.; KUKLÍK, J. *Znárodněné Československo: Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010. s. 37

uvedeném návrhu nenašly v řadách strany větší počet příznivců.¹⁰²

Počátkem roku 1919 se program této strany stal jakýmsi kompromisem mezi sociální demokracií a agrární stranou, hlavními rivaly v boji o konečnou podobu pozemkové reformy. Ve svém programu ze dne 14. února 1919 již tato strana navrhovala vyvlastnění od hranice výměry půdy 50–100 hektarů v závislosti na úrodnosti půdy. Půda měla být přidělována jednotlivcům a pouze na jejich žádost se měla vytvářet družstva. Stát měl mít nad přidělenou půdou hlavní dozor a kontrolu, hlavně při následných převodech této půdy. Jednotlivá hospodářství nesměla přesahovat výměru 4-10 hektarů. Na svém požadavku vyvlastnění bez náhrady stále trvala. Nakonec se ale tato strana v rámci projednávání základních zákonů upravujících pozemkovou reformu přiklonila na stranu agrárníků, z většiny svých požadavků slevila a to mělo vliv i na její větší zastoupení při obsazování Státního pozemkového úřadu.¹⁰³

Tato strana také vytvořila vlastní organizaci mezi zemědělci a rolníky, a to Jednotu československých malozemědělců, prostřednictvím které se tuto skupinu obyvatel snažila ovlivnit, ovšem bez výraznějšího úspěchu.¹⁰⁴

5.5. Lidová strana

Lidová strana, jako tradiční zastávce církve, se po válce ocitla v nelehké situaci. Jelikož vztah obyvatelstva a nového státu nebyl k církvi pozitivní, bylo nutné hájit zájmy církve, a to nejen v rámci pozemkové reformy. Na druhé straně se ovšem musela tato strana snažit neztratit podporu svých voličů. Nakonec přijala řadu kompromisů a ústupků a dokonce souhlasila i se zásahem do držby půdy, ale vždy se snažila, aby pozemkové vlastnictví církve bylo dotčeno co nejméně. Lidová strana vycházela z programu křesťansko-sociální strany, vypracovaného v květnu 1918 a navrhovala nucený odkup půdy velkostatků za plnou náhradu. Tato půda pak měla být za přiměřenou přidělovou cenu s možností dlouhodobých splátek přidělována zemědělcům. S tímto její názorem souhlasili i katoličtí domkáři a chalupníci, kteří požadovali přiděly do soukromého vlastnictví.¹⁰⁵

¹⁰² PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003. s. 490-502

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 51 a n.

¹⁰⁵ Tamtéž a dále PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003. s. 490-502

Dne 20. března 1919 se konal přípravný sjezd katolických chalupníků a domkářů, kteří požadovali vyvlastnění všech a tedy i církevních velkostatků bez rozdílu, což vyvolalo protesty církevních hodnostářů u vedení strany. Chalupníci a domkáři dále opět požadovali přiděl půdy do soukromého vlastnictví a uchazečům, kteří neměli finance na zaplacení přidělových cen, měla být půda předána do dlouhodobého a ze strany státu nevypověditelného nájmu, případně mohli zájemci o půdu vytvořit družstvo. Lidová strana se snažila najít kompromis mezi katolickými domkáři a chalupníky a církevními představiteli, a proto se pokoušela zmenšit význam hladu po půdě, který byl dle jejího názoru pomíjivý jako jeden z mnoha důsledků války. Tvrdila, že jakmile tento hlad pomine, půjdou zemědělci raději pracovat do továrny, která jim zajistí stabilní příjem za osmihodinovou pracovní dobu, než pracovat sice na svém, ale zároveň zadluženém hospodářství s nejistou budoucností.¹⁰⁶

Lidová strana se postupně se svými argumenty sblížovala s velkostatkářským křídlem v agrární straně a svoji kritiku zaměřila především na Antonína Švehlu, který prosazoval malorolnické řešení pozemkové reformy. V rámci boje politických stran o konečnou podobu pozemkové reformy ovšem tato strana sehrála jen malou roli. Ve výsledku požadovala původním vlastníkům ponechat půdu až do výměry 300–700 hektarů, a to podle úrodnosti.¹⁰⁷

Naopak lidová strana na Slovensku pod heslem „*Církev oholit' nedáme!*“ odmítala jakoukoliv parcelaci církevních statků. Vzhledem k odlišným poměrům na Slovensku požadovali představitelé Lidové strany na Slovensku na tomto území ponechat mimo zábor půdu do výměry 250-500 hektarů.¹⁰⁸ Slovenský biskup Dr. Karol Kmeťko navrhoval předání církevních majetků pod církevní autonomní správu pod dozorem státu. Výnosy z církevního majetku se měly použít na humanitní účely, například na zakládání škol, nemocnice a podobně.¹⁰⁹

5.6. Živnostenská strana

Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská, zastupující

¹⁰⁶ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 51 a n.; PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003. s. 490-502

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Tamtéž a dále OLIVOVÁ, V. *Dějiny první republiky*. Praha: Karolinum, 2000. s. 89-93

¹⁰⁹ Tamtéž.

především zájmy drobných a středních podnikatelů, neměla větší vliv na venkov a ve výsledku ani její účast v boji o pozemkovou reformu nebyla nijak výrazná. Od počátku boje o podobu pozemkové reformy představitelé této strany vznášeli poměrně radikální požadavky, které se v mnohém shodovaly s návrhy a požadavky Československé strany socialistické. Požadovali mimo jiné vyvlastnění od výměry 250-500 měřic, tj. přibližně 48–96 hektarů, a přednostní přidělování půdy legionářům a invalidům, bezzemkům, maloročníkům a živnostníkům. Dále navrhovali, aby část půdy obhospodařoval stát a družstva. Co se týče náhrady, tak neměla být náhrada poskytnuta za statky korunní a císařské. O neposkytnutí náhrady za statky, které byly nabyty darem nebo loupeží v době pobělohorské, měl rozhodnout zvláštní soudní tribunál, za tímto účelem zřízený.¹¹⁰

5.7. Velkostatkáři a šlechta

Hlavní odpůrce pozemkové reformy představovala především šlechta a skupina velkostatkářů, kterých se tato reforma měla nejcitelněji dotknout. Šlechta, která přišla po válce na základě nových zákonů o veškeré své výhody a privilegia, ztratila jakoukoliv podporu mezi lidem. Čeští nešlechtičtí velkostatkáři se nejprve organizovali v agrární straně, ale pro rozpor s její navrhovanou podobou pozemkové reformy a maloročníckým řešením této otázky, jak bylo již uvedeno výše, se s touto stranou rozešli. Z tohoto důvodu, stejně jako šlechta, neměli žádnou větší oporu mezi obyvatelstvem a ani v politických stranách.¹¹¹

Od začátku se velkostatkáři, šlechtického i nešlechtického původu, snažili, aby tato reforma nebyla provedena a když bylo patrné, že jejich snahy nebudou úspěšné, snažili se alespoň o její zmírnění. Ve svých argumentech se především pokoušeli vyzdvihnout význam velkostatku pro hospodářství i s ohledem na jeho význam při zajištění péče o zaměstnance a dělníky. Tvrdili, že pozemková reforma bude mít negativní dopad na celé zemědělství i průmysl, povede k poklesu výroby a tím způsobí nemalé zásobovací potíže a zvýší i nezaměstnanost, neboť většina zaměstnanců

¹¹⁰ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 51 a n.; PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003. s. 490-502

¹¹¹ SLEZÁK, L. Pozemková reforma v Československu 1919-1935. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

dosavadních velkostatků bude propuštěna. Doporučovali proto, aby reforma nebyla provedena hned, ale postupně v několika desetiletích. Dále navrhovali zvýšit minimální výměru pozemků, které nespádaly do záboru, vyloučit ze záboru zcela lesy a rybníky a dát přednost dobrovolné nabídce půdy z jejich strany. Po vydání náhradového zákona protestovali proti stanovení náhradových cen podle cen předválečných. Jejich kritika se následně zaměřila i na Státní pozemkový úřad, který požadovali vymanit z vlivu politických stran. Jelikož jejich snahy vyšly téměř na prázdno, vznesli požadavek, aby jim bylo dovoleno rozdělit alespoň část svých majetků mezi své potomky. Tyto nové majetkové soubory neměly po rozdělení spadat pod zábor. Ani tato snaha se jim nevydařila.¹¹²

Podporu této odpůrci pozemkové reformy našli především u konzervativních institucí, jako byl Svaz československých velkostatkářů a Svaz německých velkostatkářů. Dne 24. května 1919 byl založen Republikánský svaz československých statkářů a nájemců, jehož členy tvořili vlastníci s výměrou půdy do 100 ha. Zpočátku, když ještě nebylo jasné, kolik půdy bude spadat pod zábor, sdíleli tyto vlastníci s výměrou půdy do 100 hektarů se svazy velkostatkářů stejné názory, ale později, když zjistili, že pozemková reforma není namířena proti nim, vzhledem k uzákoněné hranici rozlohy půdy spadající pod zábor, zaujali smířlivý postoj a stali se oporou i agrární strany.¹¹³

Svaz československých velkostatkářů, který obsahoval i zvláštní odbor tzv. „*středních statků do 500 ha*“, naproti tomu nesouhlasil s výslednou podobou pozemkové reformy a jeho představitelé zaslali memorandum Státnímu pozemkovému úřadu, aby jim na základě výjimky v záborovém zákoně bylo propuštěno stanovených 500 hektarů zemědělské půdy a pokud tuto výměru nemají, aby byla jejich půda na tuto výměru doplněna lesní nebo jinou půdou. Půda rolníkům měla být podle jejich požadavků poskytnuta pouze na základě dobrovolných odprodejů z volné ruky. Ale ani tato snaha velkostatkářů nebyla úspěšná.¹¹⁴

¹¹² SLEZÁK, L. Pozemková reforma v Československu 1919-1935. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 1994; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 51 a n.

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ Tamtéž.

5.8. *Boj politických stran o konečnou podobu klíčových zákonů*

Z výše uvedeného výkladu a přehledu názorů a návrhů jednotlivých politických stran na konečnou podobu pozemkové reformy vyplývá, že téměř všechny politické strany prosazovaly nutnost provedení pozemkové reformy. Výše uvedené rozdílné a protichůdné názory jednotlivých politických stran naznačovaly, že dosažení kompromisu ohledně výsledné podoby pozemkové reformy a přijetí zákonů umožňujících a upravujících provedení pozemkové reformy nebude vůbec jednoduché. Navíc otázka pozemkové reformy byla důležitá i vzhledem k nutnosti získání voličstva před nadcházejícími volbami.

Zákon o obstavení velkostatků, který byl přijat dne 9. listopadu 1918¹¹⁵, většina stran, především pak sociální demokracie, pokládala za nedostatečný, a vedl k interpelaci vlády dne 26. listopadu 1918 poslanci především socialistických stran. Poslanci Národního shromáždění požadovali po vládě mimo jiné i odůvodnění, proč nebyl doposud podán návrh zákona umožňujícího vyvlastnění velkých pozemkových majetků, a žádali vládu, aby tento návrh co nejdříve připravila.¹¹⁶

První návrhy tohoto zákona představili společně představitelé socialistických stran, ale těmto návrhům se nedostalo ani parlamentního projednání. První návrh ze dne 20. listopadu 1918 navrhoval zavedení prozatímní státní správy nad majetkem rodu Habsbursko-Lotrinského.¹¹⁷ Druhý návrh ze začátku prosince pak navrhoval vyvlastnění majetků s výměrou nad 100 hektarů. I návrhy dalších stran vesměs řešily jen dílčí otázky a nebyly přijaty.¹¹⁸

Z koncepce těchto návrhů vyplývá, že se strany spíše předháněly v tom, která z nich slíbí voličům více, něco nového a lákavějšího, než aby komplexně řešily otázku pozemkové reformy. Nakonec byl na návrh národní demokracie dne 10. prosince 1918¹¹⁹ ustaven při Národním shromáždění Výbor pro vnitřní kolonizaci s úkolem

¹¹⁵ zákon č. 32 ze dne 9. listopadu 1918, o obstavení velkostatků

¹¹⁶ stenoprotokoly z 5. schůze Národního shromáždění ze dne 26. listopadu 1918, dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/005schuz/s005001.htm>

¹¹⁷ dostupné z http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0046_00.htm

¹¹⁸ dále <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/rejstrik/vecny/VA.HTM>

¹¹⁹ stenoprotokoly z 8. schůze Národního shromáždění ze dne 10. prosince 1918, dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/008schuz/s008001.htm>

vypracovat novou úpravu pozemkového vlastnictví.¹²⁰

Vyvlastnění velkostatků bylo zahrnuto i do programu vlády, který vláda přijala v lednu 1919, a to vedle dalších poměrně radikálních bodů její plánované činnosti. Jako příklad můžeme uvést zdanění válečných zisků, zavedení dávky z majetku, zestátnění dolů a stíhání lichvy jako nejtěžšího zločinu proti lidu a státu. Ministerský předseda, JUDr. Karel Kramář, na 14. schůzi Národní shromáždění, která se konala 9. ledna 1919¹²¹, prohlásil, že vyvlastnění velkostatků považuje za nezbytnou potřebu poválečného hospodářství. Vláda rozhodla o provedení ankety, která by se věnovala právě otázce pozemkové reformy. Ministerstvo zemědělství vypracovalo dotazník, který byl rozeslán 26. března 1919 a lhůta pro odpověď byla stanovena na 30. dubna 1919.¹²²

Urychlení přípravy zákonů o pozemkové reformě a jejich přijetí významně ovlivnilo rostoucí revoluční hnutí na venkově. Sice k samovolným záborům půdy docházelo spíše výjimečně. Především drobní pachtýři si v některých případech rozdělovali velkostatek, aniž by počkali na provedení zákona o výkupu dlouhodobých pachtů. Ale to byly spíše výjimky. Toto hnutí se ve většině případů projevovalo především formou peticí a deputací a ovlivnilo i diskuse v Národním shromáždění, které se naplno rozběhly spolu se zákulisním vyjednáváním mezi jednotlivými politickými stranami.¹²³

Představy politických stran o podobě pozemkové reformy, jak jsem uvedla již výše, nebyly shodné. Kolik půdy má být vyvlastněno? Má být za tuto půdu poskytnuta náhrada? Pokud ano, v jaké výši? Komu se má půda přidělit? Do kdy má být pozemková reforma provedena? To byly základní otázky, které bylo nezbytné vyřešit.

Dne 22. února 1919 podali poslanci agrární strany návrh zákona na opatření půdy legionářům, domkářům, živnostníkům, chalupníkům a drobnému lidu vůbec.¹²⁴ Na

¹²⁰ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 51 a n.

¹²¹ stenoprotokoly ze 14. schůze Národního shromáždění ze dne 9. ledna 1919, dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/014schuz/s014001.htm>

¹²² STIEBER, M. *Pozemková reforma*. Praha: nákladem spolku právníků Všeherd, 1919. s. 1-31; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 51 a n.

¹²³ STIEBER, M. *Pozemková reforma*. Praha: nákladem spolku právníků Všeherd, 1919. s. 1-31

¹²⁴ stenoprotokoly z 32. schůze Národního shromáždění ze dne 25. února 1919, dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/032schuz/s032001.htm>

to zareagovaly jednotlivé politické strany, lidová strana, národní demokracie a společně socialistické strany, se svými návrhy, ale ani jeden z těchto návrhů nebyl úspěšný.¹²⁵

Agrární strana nechtěla pozemkovou reformu uspěchat, na rozdíl od sociálních demokratů, kteří žádali její okamžité provedení a vyřešení. Vedení sociální demokracie požadovalo koncem února, aby byla pozemková reforma neprodleně uzákoněna. V tomto duchu se nesl i článek sociálního demokrata Rudolfa Bechyně v Právu lidu ze dne 22. února 1919, kde přirovnal agitaci agrární strany na venkově k vynálezu zkázy. Tvrdil, že to, co rozbouřila tato strana mezi venkovským lidem, se může stát republiky osudným a že ministerstvo orby nepřispívá k vyřešení pozemkové reformy, jenž je jednou z nejdůležitějších záležitostí nové republiky a celého národa.¹²⁶

Především mezi těmito dvěma stranami docházelo k největším střetům, které vyvrcholily i vládní krizí v únoru 1919. Pozemková reforma nebyla jedinou příčinou této krize. Druhou spornou otázkou představovala otázka shromažďovací svobody. Švehlovo ministerstvo vnitra předložilo návrh zákona, který omezoval svobodu shromažďovací, s čímž nesouhlasila sociální demokracie, požadující zákon zajišťující úplnou svobodu práva shromažďovacího, spolkového a tiskového. Rudolf Bechyně jménem své strany prohlásil při projednávání nařízení ministra vnitra Antonína Švehly o povinném hlášení schůzí před ústavním výborem, že země je v krizi, a že poslanci sociální demokracie se nezúčastní jednání, dokud se nestanoví, jak bude politická krize v zemi řešena. Následně vedení sociální demokracie, především na nátlak komunistické opozice uvnitř své strany, předalo vládě veřejné ultimátum, aby byl do 14 dnů vydán zákon k vyvlastnění velkostatků, zákon zajišťující plnou svobodu práva shromažďovacího, tiskového a spolkového, a aby byly provedeny ankety o vyvlastnění dolů, hutí a velkopodniků. Toto veřejné ultimátum znamenalo v podstatě vyslovení nedůvěry vládě. Na základě přímých jednání mezi Antonínem Švehlou, zastupujícího nepřítomného ministerského předsedu JUDr. Karla Kramáře, který se v tuto dobu účastnil Pařížské mírové konference, a Rudolfem Bechyňem, které zprostředkoval

¹²⁵ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 51 a n.

¹²⁶ Tamtéž a dále FÁBRY V. *Československé pozemkové právo*. Praha: Ústav státní správy, 1981; PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003. s. 490-502

prezident Masaryk, byla uzavřena mezi těmito stranami dohoda, která znamenala překonání této vládní krize.¹²⁷

Na základě této dohody, ve které sociální demokracie ustoupila v otázce socializace dolů a svobody shromažďovací, měly být urychleně přijaty zákony o pozemkové reformě. Na konferenci předsedů klubů bylo na návrh předsedy Národního shromáždění Františka Tomáška zvoleno tříčlenné komité, jehož členy tvořili zástupci hlavních politických stran, a to JUDr. Karel Viškovský za agrární stranu, JUDr. Alfréd Meissner za sociální demokracii a národní demokrat prof. Dr. Bohumil Němec. Tito zástupci měli společně uložený úkol dosáhnout kompromisu ohledně konečné podoby návrhu zákona o vyvlastnění velkostatků. Dne 23. března 1919 agráři nově navrhli, aby v souladu s požadavkem sociální demokracie bylo okamžitě zákonem vysloveno vyvlastnění velkostatků. Zároveň tyto dvě strany kompromisem vyřešily i otázku přidělu. Sociální demokracie sice výslovně nesouhlasila s tím, aby v zákoně bylo uvedeno, jak se s půdou naloží, ale souhlasili s kolonizačními záměry agráří a nebránili se ani, aby určitá část půdy přešla do soukromého vlastnictví. Agráři zase naopak ustoupili, aby i část půdy nabývala družstva a obce, ale požadovali vyjasnění pojmu družstva.¹²⁸

Koncem března 1919 tak byla konečně dosažena dohoda politických stran o přijetí zákonů o pozemkové reformě a za tímto účelem byl zřízen dne 26. března 1919 32členný výbor pro pozemkovou reformu¹²⁹, který byl zvolen na místě již zvoleného výboru kolonizačního a zemědělského a který měl za úkol zákonnou úpravu do 8 dnů připravit. Tuto lhůtu ovšem výbor nesplnil. Výbor byl dále rozdělen na zvláštní subkomitety, například subkomitety pro výměru a náhradu. Subkomitét pro náhradu se věnoval i otázce pobělohorských konfiskací, k jejímuž posouzení si na pomoc přivolal i znalce. Dále vyslechl řadu expertů a zástupce jednotlivých dotčených skupin obyvatel, například velkostatkářů, zemědělských dělníků a zemědělského průmyslu.¹³⁰

¹²⁷ FÁBRY V. *Československé pozemkové právo*. Praha: Ústav státní správy, 1981; PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003. s. 490-502; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 51 a n.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ stenoprotokoly ze 39. schůze Národního shromáždění ze dne 26. března 1919, dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/039schuz/s039001.htm>

¹³⁰ FÁBRY V. *Československé pozemkové právo*. Praha: Ústav státní správy, 1981; PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003. s. 490-502; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 51 a n.

Nejostřejší spory ovšem byly vedeny o výměru půdy spadající do záboru. Tato otázka byla předložena hlasování ve výboru. Subkomitét pro výměru doporučil stanovit výměru na hranici 200-250 hektarů zemědělské půdy a 100–200 hektarů lesní půdy. Z tohoto doporučení vzešel i návrh poslance národní demokracie prof. Dr. Bohumila Němce, který navrhoval stanovit hranici pro zábor na 200 hektarech orné půdy a 150 hektarech lesní a jiné půdy. Hlasování o tomto návrhu dopadlo následujícím způsobem: 20 hlasů se vyslovilo pro tento návrh, a to agráři, národní demokraté, lidovci a slovenští poslanci, a 12 hlasů sociální demokracie, pokrokové strany a národních socialistů hlasovalo proti tomuto návrhu. Zástupci sociální demokracie ale ohlásili minoritní vótum a otázka výměry půdy spadající do záboru tak nebyla dořešena.¹³¹

Dne 14. dubna 1919 byla tato otázka hranice záboru znovu projednávána a řešena na konferenci předsedů klubů, jelikož agrární strana požadovala, aby záborový zákon byl přijat jednomyslně, a proto navrhovala vyřešit veškeré klíčové otázky již předem v rámci výboru. Aby byl nalezen kompromis, který by byl přijatelný pro všechny strany, sešel se výbor znovu dne 15. dubna 1919. Zde předložil svůj návrh poslanec Rudolf Bechyně s navrhovanou hranicí výměry na 150 hektarech zemědělské půdy a 250 hektarech veškeré půdy, který se podařilo po dlouhých debatách konečně schválit. Dále výbor schválil pravomoc pozemkového úřadu vyvlastnit půdu i pod tuto hranici. K vyřešení dalšího rozporu mezi stranami, zda má zákon přímo již majetky vyvlastnit anebo pouze dát státu právo majetky vyvlastňovat, použil se nový termín „zábor“, jehož autorství je připisována JUDr. Janu Krčmářovi.¹³²

K vyřešení otázky, zda vyvlastňovat za náhradu anebo bez náhrady, především s ohledem na úpravu vlastnictví statků, které byly nabyty v době pobělohorských konfiskací a během třicetileté války, si pozemkový výbor vyžádal dobrozdání přizvaných odborníků. Tito odborníci se shodli na doporučení vyvlastňovat za náhradu, a to především s ohledem na to, že již uplynula dlouhá doba od pobělohorských konfiskací a většina rodů, které statky tehdy nabyly, již vymřela. Pro vyvlastnění za náhradu mluvila i reakce ze zahraničí a obava řady poslanců, například poslance sociální demokracie Františka Modráčka, aby nebyla otřesena právní jistota v celé zemi.

¹³¹ FÁBRY V. *Československé pozemkové právo*. Praha: Ústav státní správy, 1981; PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003. s. 490-502; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 51 a n.

¹³² Tamtéž.

Tyto své obavy odůvodňoval především tím, že všechny vrstvy obyvatel by se mohly domnívat, že i jejich majetky mohou být zkonfiskovány, což by mělo neblahý vliv na zemědělskou produkci. Následně byla otázka náhrady předložena hlasování ve výboru, při kterém se celkem 12 hlasů vyslovilo proti vyvlastnění bez náhrady a 16 hlasů pro princip náhrady. Zástupci slovenského klubu nehlasovali.¹³³

Záborový zákon¹³⁴, stěžejní zákon celé pozemkové reformy, byl nakonec přijat na základě výše uvedených odhlasovaných zásad dne 16. dubna 1919 po 4 hodinové diskusi¹³⁵. Jelikož se jednalo pouze o zákon rámcový, ve kterém byla řada otázek pozemkové reformy ponechána k dořešení a úpravě zvláštním zákonům, bylo nutné tyto zákony následně vypracovat a přijmout.¹³⁶

Jako první byl z těchto zvláštních zákonů přijat dne 27. května 1919 zákon o zajištění půdy drobným pachtýřům¹³⁷, který mimo jiné za splnění určitých podmínek zakazoval dát pachtýřům na zabrané půdě velkostatku výpověď z pronájmu této půdy. Dále měl pachtýř právo podat žádost na převod daného pozemku do jeho vlastnictví, a to za zákonem stanovených podmínek. Tento zákon byl návrhem agrární strany a blíže se mu budu věnovat v příslušné kapitole věnované jednotlivým zákonům pozemkové reformy.¹³⁸

Další diskuse vyvolaly návrhy na úpravu obecních statků, jak bylo uvedeno již výše, které dle recipované právní úpravy mohli užívat pouze starousedlíci, tedy jen vesničtí boháči a ne prostí lidé. Teprve dne 17. července 1919 byl přijat zákon o obecním statku, který umožnil využívat například pastviny všem obyvatelům obce.¹³⁹

Jelikož opět sílilo hnutí na venkově, požadující okamžitou realizaci pozemkové reformy, byl vypracován a Národnímu shromáždění dne 10. prosince 1919 předložen

¹³³ FÁBRY V. *Československé pozemkové právo*. Praha: Ústav státní správy, 1981; PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003. s. 490-502; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 51 a n.

¹³⁴ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

¹³⁵ stenoprotokoly ze 46. schůze Národního shromáždění ze dne 16. dubna 1919, dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/046schuz/s046001.htm>

¹³⁶ STIEBER, M. *Pozemková reforma*. Praha: nákladem spolku právníků Všeherd, 1919. s. 1-31

¹³⁷ zákon č. 318 ze dne 27. května 1919, o zajištění půdy drobným pachtýřům

¹³⁸ VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 24-25; PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003. s. 490-502

¹³⁹ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 51 a n.; zákon č. 421 ze dne 17. července 1919, kterým se mění obecní statek v kmenové obecní jmění

koaličními stranami návrh zákona na přidělení části půdy zabraných velkostatků v naléhavých případech do nájmu. Tento návrh nakonec nebyl přijat jako samostatný zákon, ale jeho znění bylo zapracováno do chystaného přidělového zákona. Přídělový zákon¹⁴⁰ převážně vypracoval JUDr. Karel Viškovský a Národní shromáždění jej schválilo 30. ledna 1920. Ze znění zákona vyplývá, že opět byla prosazena koncepce agrární strany a přiděl do soukromého vlastnictví.¹⁴¹

Jako další byl přijat zákon o hospodaření na zabraném majetku¹⁴², který byl vydán za účelem, aby velkostatkáři jako odvetu za zabránění jejich půdy nehospodařili na zabrané, ale dosud nepřevzaté půdě, špatně a nesnižovali tak její hodnotu. Dne 11. března 1920 byl dále přijat zákon o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy, zkráceně zákon úvěrový, který měl zajistit finanční pomoc pro přidělce.¹⁴³

Další zákon, zákon náhradový¹⁴⁴, vyvolal ostré a vleklé spory, jak bylo zmíněno již výše, a také hlasování o tomto zákonu dne 8. dubna 1920¹⁴⁵ nebylo jednoduché. Schválení tohoto zákona pomohla i skutečnost, že bylo nutné tento zákon projednat a schválit dříve než bude stávající Národní shromáždění rozpuštěno a sejde se nová poslanecká sněmovna, ve které již budou zastoupeny i národnostní menšiny. Hlavní neshody a následnou kritiku vyvolala především otázka stanovení náhradových cen. Nakonec bylo v rámci zákona sjednáno, aby náhradové ceny vycházely z průměrných cen docilovaných v letech 1913-1915 při prodejkách nemovitostí o rozloze přes 100 hektarů z volné ruky. Takto stanovenou náhradovou cenu nejen kritizovali velkostatkáři, ale i historik prof. Ph.Dr. Josef Pekař či prezident republiky Tomáš Garrigue Masaryk. Prezident ve své kritice upozorňoval na nesrovnalost dvou právních norem, a to náhradového zákona vycházejícího z cen předválečných a zákona upravujícího dávku z majetku, který naopak jako rozhodnou cenu majetku stanovil hodnotu majetku po válce. Tuto kritiku prezident vyjádřil i ve svém dopise, který po přijetí náhradového

¹⁴⁰ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přídělový zákon)

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² zákon č. 118 ze dne 12. února 1920, o hospodaření na zabraném majetku pozemkovém

¹⁴³ PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003. s. 490-502; zákon č. 166 ze dne 11. března 1920, o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový)

¹⁴⁴ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

¹⁴⁵ stenoprotokoly ze 140. schůze Národního shromáždění ze dne 8. dubna 1920, dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/140schuz/s140001.htm>

zákona zaslal prezidentovi Státního pozemkového úřadu, JUDr. Karlu Viškovskému. Stanovení náhrady kritizoval také Ferdinand Peroutka, který zastával názor, že sice se rozhodl Parlament půdu poskytnutím náhrady nekonzfiskovat, ale zároveň stanovením náhrady na základě cen předválečných tuto půdu v rukou majitelů znehodnotil. Důvod pro toto znehodnocení viděl nejen ve snaze určitým způsobem šlechtu za Bílou horu potrestat, ale také ve snaze zpřístupnit půdu chudým uchazečům o příděl.¹⁴⁶

Dále se budu věnovat jednotlivým zákonům, upravujícím pozemkovou reformu, v samostatné kapitole. Zde jsem podala nástin přijetí pouze těch zákonů, které vyvolaly na půdě Národního shromáždění největší spory a diskuse.

5.9. Tomáš Garrigue Masaryk a pozemková reforma

Samostatnou kapitolu bych ráda věnovala názorům a stanoviskům prvního prezidenta Československé republiky, prof. PhDr. Tomáše Garrigua Masaryka, týkajících se pozemkové reformy, které jsou beze sporu velice zajímavé. Již ve své knize *Nová Evropa* vydané v roce 1918 vyjádřil své stanovisko, týkající se nutnosti změny ve vlastnictví půdy, následujícím způsobem: „...*Podobně jako ve východních Prusích Němci zkonfiskovali půdu Slovanům, tak učinilo i Rakousko a jeho šlechtičtí spoluvníci v Čechách po bitvě na Bílé Hoře. Výsledkem těchto a předcházejících krádeží v Čechách bylo, že vznikla panství, jejichž rozloha se rovná malým německým státům. Jejich držitelé jsou většinou rakouského smýšlení. Na Slovensku a Rusínsku Maďaři podobně zabrali mnoho půdy. V Čechách a na Slovensku tudíž lze napodobit irský příklad výkupu a parcelování půdy, což skutečně všechny pokrokové strany žádaly již před válkou.*“¹⁴⁷

Z výše uvedené citace vyplývá, že prezident Masaryk si byl vědom nutnosti provedení pozemkové reformy. Po přijetí základního zákona pozemkové reformy, zákona záborového, prezident projevil velké uznání dosažení kompromisu mezi sociální demokracií a agrární stranou. Zároveň ale upozornil, že tento kompromis vyžaduje součinnost obou stran na dlouhou řadu let a posuzování otázky vyvlastnění čistě věcně a

¹⁴⁶ PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003. s. 544-559; SLEZÁK, L. Pozemková reforma v Československu 1919-1935. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

¹⁴⁷ MASARYK, T.G. *Nová Evropa: stanovisko slovenské*. Brno: Doplněk, 1994. s. 175, 176

prakticky, aby došlo k povznesení blahobytu země a utužení sociálního smíru. Dále doporučoval, aby pozemková reforma nebyla vedena podle jednotného scénáře, ale aby se vždy přihlíželo k místním podmínkám, vzdálenosti průmyslových závodů a měst, k rozdílům v půdě a dalším předmětným okolnostem, které si často vyžadují i vyjádření znalců, aby výsledky vedly nejen ke spravedlivému rozdělení půdy, ale i ke zvýšení zemědělské produkce.¹⁴⁸

První kritické připomínky k pozemkové reformě prezident vyjádřil při podpisu zákona o dávce z majetku a přírůstku na majetku¹⁴⁹ a náhradového zákona dne 27. dubna 1920¹⁵⁰, kdy především při podpisu druhého z těchto zákonů upozornil na nesrovnalost těchto dvou právních norem při oceňování majetku, jak jsem již uvedla v předchozí kapitole. Zároveň prezident zpochybnil dostatečnost 3% zúrokování pohledávek bývalých vlastníků proti státu.¹⁵¹

Další kritiku pozemkové reformy a jejího praktického provádění nalezneme v prezidentově novoročním projevu v lednu 1922, ve kterém Masaryk doporučoval nejen odpolitizování Státního pozemkového úřadu, ale i jeho reorganizaci. V kapitole věnované pozemkové reformě prezident prohlásil: *„Tato reforma je v pravdě národní. V tom smyslu totiž, že v našich zemích se vyvinul zvláštní velkostatek; poměry připomínají až nepříjemně na poměry ruské a odkazují takto k příčinám neblahého zjevu. Zásadně shodují se všichni, i menší velkostatkáři, v tom, že ty příliš velké velkostatky jsou už nemožny. Ovšem – jaké má být měřítko velikosti? A jak se velkostatků má využít? Velkostatky zdokonalily zemědělství, lesnictví a dobytčářství; výroba ve velkém má i tu, jako v průmyslu, své výhody. Velkostatkáři se hájí, že dodávali městům a průmyslovým centrům potravu. Nepodceňuji, že by jistý počet větších statků měl být zachován; bude třeba rozhodnout, jak mohou být veliké, a dále třeba uvažovat, má-li na nich hospodařit jen stát, či mohou-li být ponechány svým majitelům a za jakých podmínek, a nemohly-li být pronajímány. Nesmí se podlamovat individuální iniciativa a dovednost; přenechávat všechno státu je chyba, protože ten stát na tak veliký úkol není dostatek připraven. Parcelování šmahem, pokud mohu posoudit,*

¹⁴⁸ MASARYK, T.G. *Cesta demokracie*. I-IV. díl. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2003

¹⁴⁹ zákon č. 309 ze dne 8. dubna 1920, o dávce z majetku a dávce z přírůstku na majetku

¹⁵⁰ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

¹⁵¹ Tamtéž.

*neodpovídá našim potřebám... Všeobecně se žaluje na nejistotu poměrů. Jistě je to veliký nedostatek, v jehož následku stát ztrácí milióny a milióny... Agrární reforma jest ohromné dílo. Dílo nejen pro několik let, nýbrž pro dalekou budoucnost. Musíme pamatovat na vzrůst obyvatelstva a jeho budoucí potřeby. Reformou pozemkovou se spoluřeší nejdůležitější problémy naší republiky. Řešení agrární reformy nesmí být paušální. Máme velikou různost území, nejen na Slovensku a Podkarpatské Rusi, nýbrž také v českých zemích. Ústavní postavení Pozemkového úřadu a jeho organizace vyžadují zdokonalení. Pozemkový úřad je příliš izolován, nemá dostatečné souvislosti s ministerstvy a s celou správou a je bez kontroly. Tuto kontrolu vlastně vykonává jen do jisté míry správní soud; neboť ustanovení zákona, že Pozemkový úřad podléhá ministerské radě, svou neurčitostí nezaručuje žádoucí kontroly... Na každý způsob tříletá zkušenost nutí k opravě této tak důležité instituce, a rozumí se mi samo sebou, že Pozemkový úřad musí být odpolitizován... Budou tomu brzo tři roky, co vydán byl zákon záborový. Od té doby se ukázalo, že jak naše zákony o pozemkové reformě, tak i organizace úřadů je provádějící potřebuje oprav – tedy opravujeme.*¹⁵²

Tento jeho krok vyvolal okamžitou reakci. Antonín Švehla, se kterým Masaryk udržoval vždy přátelské kontakty, navštívil 10. ledna prezidenta, 12. ledna téhož roku následovala návštěva agrárníka Jana Malypetra a 13. ledna i pětičlenné delegace výkonného výboru Republikánské strany československého venkova v čele s Františkem Mašatou. Prezident reagoval na návrhy této strany, které mu byly předneseny, svým projevem, ve kterém znovu vznesl přání, aby se pozemková reforma prováděla nejen energicky, ale i plánovitě. Zároveň zde prezident zmínil i osud velkostatků: „... Domnívám se, že jistý počet větších statků může být zachován netoliko pro výrobu, ale i pro pokusy zemědělské výroby ve velkém slohu... Opakuji svoji myšlenku, že zejména neměl by stát sám obdělávat takové větší statky, ale že by k tomu mělo být použito jednotlivců, družstev nebo různých institucí.... Pokládám za velmi důležité, aby ti, kteří obdrží přidělenou půdu velkostatků, se organizovali pro společné hospodářské účely a výhody produkční. Družstevnictví ve velkém slohu musí vzniknout, a to nejen pro přejímání půdy, nýbrž také pro zdokonalení produkce a pro upotřebení zemědělských produktů... Je potřeba praktického vyučování v zemědělství a zároveň kontroly... Ještě několik slov o Pozemkovém úřadu. Vím dobře, že úkoly jeho jsou

¹⁵² citace MASARYK, T.G. *Cesta demokracie*. II. díl. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2003. s. 209, 210

ohromné a obtížné a že vykonal již slušný kus práce. O dalším vývoji jeho organizace promluví s vedoucími osobnostmi. Nakonec opakuji: jde o dílo ohromného významu a dosahu. Přemýšlejme všichni a dohodněme se, jak by se mělo provést, aby přineslo prospěch celému národu i státu.“¹⁵³

Tyto návrhy prezidenta na změnu provádění pozemkové reformy a požadavek reorganizace Státního pozemkového úřadu byly na zasedání výkonného výboru Republikánské strany československého venkova odmítnuty a v otázce osudu velkostatků Antonín Švehla prezidenta uklidnil vysvětlením, že záborový zákon bude v praxi zmírněn a velké pozemkové vlastnictví nebude zcela zlikvidováno.¹⁵⁴

Dále se otázce pozemkové reformy věnoval prezident při příležitosti výročí deseti let existence republiky ve svém projevu k předsedům poslanecké sněmovny, senátu, vlády a diplomatickému sboru, kde přednesl: „*Pokud běží o pozemkovou reformu, bude brzy ukončena v zemích historických, na Slovensku a Podkarpatsku zbývá ještě práce více. Pozemková reforma je vedle převratu největším činem nové republiky; je dovršením a vlastním uskutečněním převratu.... záborovým zákonem předešli jsme sociální výbuchy, protože dala se lidu naděje na získávání půdy... Pochopuju, že velkostatkáři neradi se vzdali svých nadpráv; a přece tato reforma nejen mravně, ale i hospodářsky posloužila velkostatkářům, zejména šlechtickým tím, že je dostala k opravdové zemědělské práci a k podnikání vůbec. Jestliže odpůrcové naší reformy se odvolávají svatosti soukromého majetku, tedy nevidí, že pozemkovou reformou na místě několika set velkostatkářů stalo se soukromými majiteli více než půl milionu lidí. Pozemková reforma je opravdu reformou konzervativní a hlavně byla spravedlivá, nespravedlivou byla instituce latifundií. Naše pozemková reforma je vskutku největší sociální reformou nové doby vůbec, jí provádí se konsolidace republiky do značné míry, a tím naše republika prokázala střední Evropě a Evropě vůbec velkou službu...“¹⁵⁵*

Další zmínku o pozemkové reformě nalezneme v interview prezidenta pro londýnské Sunday Times, které bylo otištěno i v několika českých novinách v témže roce 1928: „... Domnívám se, že druhá nejdůležitější věc, která byla úkolem nového

¹⁵³ SLEZÁK, L. Pozemková reforma v Československu 1919-1935. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994; citace MASARYK, T.G. *Cesta demokracie*. II. díl. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2003. s. 222, 223

¹⁵⁴ Tamtéž.

¹⁵⁵ citace MASARYK, T.G. *Cesta demokracie*. III. díl. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2003. s. 238

státu (po stabilizaci měny), byla reforma pozemkové soustavy. Pozemková reforma byla heslem všech politických stran. Hlad po půdě byl u zemědělců velmi silný a prakticky téměř všechna půda, hlavně v Čechách a na Moravě, byla v rukou několika málo členů habsburské feudální aristokracie. Tyto velikánské statky jsme rozdělili, a tím jsme umožnili zemědělcům získat svůj vlastní kousek půdy. Byl to ovšem choulostivý proces. Teď místo několika set velikých majitelů půdy máme více než milion drobných rolníků. Jak vidíte bylo to patření úplně demokratické. Nebylo žádné konfiskace, nýbrž jen nucený prodej.“¹⁵⁶

Masarykovo shrnutí pozemkové reformy nalezneme v článku prezidenta „Poválečné problémy Československa“, který zpracoval prezident na žádost Milтона Bronnera, londýnského zástupce „The Newspaper Enterprise Association of America“, a odeslal jej do Londýna 9. července 1932. Zde se dočteme: „Z toho, co jsme vykonali v těchto několika letech, bych se rád zmínil o reformě zemědělství. Naše vlast byla zemí velkostatků; v důsledku nucené rekatolizace této husitské země ze strany habsburské dynastie byly téměř tři čtvrtiny půdy konfiskovány a rozděleny mezi Korunu a její katolické správce; republika zrušila aristokracii, vlastníky velkostatků, převzala jejich půdu, zaplatila jim za ni příslušnou cenu (nepřátelé naší republiky hovoří o „konfiskaci půdy“) a rozdělila tuto půdu mezi bezzemky, tímto způsobem bylo vytvořeno kolem půl milionu nových vlastníků půdy. Uvádím vám jen velice stručný nástin naší pozemkové reformy, která je největším a nejnesnadnějším dílem nové republikánské správy; byla to ve skutečnosti velká ekonomická a sociální revoluce – možná dochází a docházelo i k chybám, avšak celkem vzato zaslouží toto dílo pozornost přemýšlivých státníků všech zemí.“¹⁵⁷

Právě poslední věta prezidentova článku velice výstižně vyjadřuje celou pozemkovou reformu, její poslání, podobu její realizace i její zhodnocení.

¹⁵⁶ citace MASARYK, T.G. *Cesta demokracie*. III. díl. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2003. s. 346

¹⁵⁷ citace MASARYK, T.G. *Cesta demokracie*. IV. díl. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2003. s. 287

6. Zákony o pozemkové reformě

Ústavní oporu zákonů o pozemkové reformě, které znamenaly výrazný zásah do vlastnického práva, najdeme v §109 ústavní listiny č. 121/1920 Sb. z. a n. ze dne 29. února 1920¹⁵⁸, jak bylo uvedeno již výše. Tato ústava ovšem byla přijata až po přijetí většiny základních zákonů pozemkové reformy, kterým bude věnována tato kapitola.

I po vzniku samostatné republiky, na základě recepce, platilo císařské nařízení ze dne 9. srpna 1915 č. 234 ř. z.¹⁵⁹, které zakazovalo volný obchod s pozemky po dobu války bez svolení zvláštní komise, která byla zřízena v sídle každého okresního soudu. Účelem tohoto nařízení bylo znemožnit uložení zisků válečných zbohatlíků v pozemcích. Výjimku z tohoto omezení nařízení stanovilo pro deskové statky a pro pozemky, které výměru selského statku převyšovaly. Výměru selského statku upravilo toto nařízení jako výměru, jejíž průměrný výnos byl šestkrát vyšší, než kolik potřebovala k obživě sedmičlenná rodina. Další výjimky byly stanoveny mimo jiné pro převody mezi určitými skupinami osob, například mezi manžely, anebo pro smlouvy ve prospěch veřejných účelů. Nařízením č. 53/1919 Sb. z. a n. ze dne 30. ledna 1919 bylo toto nařízení zrušeno.¹⁶⁰

6.1. Zákon o obstavení velkostatků

Zákonem, který byl prvním náznakem blížící se pozemkové reformy a který měl za úkol připravit podmínky pro její provedení, byl zákon č. 32/1918 Sb. z. a n., o obstavení velkostatků, ze dne 9. listopadu 1918.¹⁶¹ Tento zákon, jehož autorství je připisováno prof. JUDr. Karlu Englišovi, měl za úkol zabezpečit, aby rozsah půdy pro pozemkovou reformu nebyl zmenšován a aby nedocházelo k rozprodávání velkého majetku pozemkového a tím k zmenšování rozsahu pozemků, které měly v budoucnu spadat pod pozemkovou reformu. Zároveň měl uklidnit národ a ujistit drobný lid, že pozemková reforma bude provedena.¹⁶²

¹⁵⁸ zákon č. 121 ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky

¹⁵⁹ císařské nařízení č. 234 ze dne 9. srpna 1915, o zcizování hospodářských a lesních pozemků

¹⁶⁰ STIEBER, M. *Pozemková reforma*. Praha: nákladem spolku právníků Všeherd, 1919. s. 1

¹⁶¹ MALÝ, K. a kolektiv autorů. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde Praha, a.s., 2003. s. 427-430; KOLEKTIV autorů. *Československé pozemkové právo*. Praha: Panorama, 1987. s. 50-59; zákon č. 32 ze dne 9. listopadu 1918, o obstavení velkostatků

¹⁶² HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 67-85

V § 1 zákon zakazoval bez svolení úřadů pro správu zemědělskou jakékoliv zcizení mezi živými, zastavení, reálné zatížení smluvní i exekuční všech statků, které byly zapsány do zemských desek. Pokud byla tato zakázaná právní jednání provedena před platností tohoto zákona, tak § 2 tohoto zákona jejich zápis do zemských desek zakazoval. Tento zákon měl pouhé tři paragrafy, účinnosti nabyl 13. listopadu 1918 a zrušen byl zákonem č. 130/1927 Sb. z. a n. ze dne 24. června 1927.¹⁶³

Tento zákon platil pouze na území Čech, Moravy a Slezska. Na Slovensku nebyl institut zemských desek zaveden a používán, a proto podobnou funkci splnil zákon č. 64/1918 Sb. z. a n., o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku ze dne 10. prosince 1918.¹⁶⁴ Tento zákon upravoval více otázek, týkajících se například úřední řeči na Slovensku, městských a obecních výborů, vývozu, železnice, branné povinnosti a podobně. Převodů pozemků se týkal § 4, který stíhal neplatností každé zcizení a pronájem mezi živými, zastavení a reálné smluvní a exekuční zatížení všech nemovitostí, pokud k těmto jednáním neudělil souhlas orgán, který měla určit vláda Československé republiky. Vláda za tento orgán určila ministra s plnou mocí pro Slovensko, který následně rozhodování přenesl na župní správní komise, a dohled nad udělováním těchto souhlasů náležel Státnímu pozemkovému úřadu. Přechodné ustanovení tohoto zákona, stejně jako u prvního zákona pro české země, stanovilo, že pokud byly smlouvy spadající pod zákaz uzavřeny bez souhlasu příslušného orgánu před účinností tohoto zákona, nebylo jejich plnění umožněno tím, že se tato jednání nesměla zapisovat po účinnosti zákona do pozemkových knih.¹⁶⁵

Výše uvedený zákon č. 130/1927 Sb. z. a n. ze dne 24. června 1927 spolu se zákonem o obstavení velkostatků zrušil i tento § 4.¹⁶⁶

¹⁶³ zákon č. 32 ze dne 9. listopadu 1918, o obstavení velkostatků; zákon č. 130 ze dne 24. června 1927, kterým se zrušují zákon o obstavení velkostatků, § 4 zákona o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku a § zákona o pozemkovém úřadě

¹⁶⁴ zákon č. 64 ze dne 10. prosince 1918, o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku

¹⁶⁵ BENDA, J. *Restituce majetku bývalých šlechtických rodů po roce 1989*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2010. s. 19-22; KOLEKTIV autorů. *Československé pozemkové právo*. Praha: Panorama, 1987. s. 50-59; HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 67-85; KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; zákon č. 64 ze dne 10. prosince 1918, o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku

¹⁶⁶ zákon č. 130 ze dne 24. června 1927, kterým se zrušují zákon o obstavení velkostatků, § 4 zákona o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku a § zákona o pozemkovém úřadě

6.2. Záborový zákon

Nejvýznamnějším a základním zákonem celé pozemkové reformy se stal zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919, který byl zkráceně nazýván „záborový zákon“. Tento zákon byl poměrně stručný a obsahoval pouhých 20 paragrafů, jak jsem uvedla již výše, jednalo se o zákon rámcový, který ponechal řadu otázek a podrobností k vyřešení zvláštním zákonům.¹⁶⁷

Účelem tohoto zákona bylo provést úpravu vlastnictví pozemků. Za tímto účelem stát zabral velký majetek pozemkový, který se nacházel na území Československé republiky a to včetně majetku vázaného. Zároveň zákon v § 1 zřídil pozemkový úřad, přičemž podrobnosti byly ponechány zvláštnímu zákonu.¹⁶⁸

Podívejme se nyní na obsah tohoto zákona. Klíčový pojem celého zákona představoval pojem „*velký majetek pozemkový*“. V zákoně se nám dostává základní definice v § 2, který jej charakterizuje následujícím způsobem: „*Velkým majetkem pozemkovým jest rozuměti soubory nemovitostí s právy, která jsou spojena s jejich držením, jestliže výměra náležející v území Československé republiky vlastnický jediné osobě nebo týmž spoluvlastníkům je větší než 150 ha půdy zemědělské (rolí, luk, zahrad, vinic, chmelnic), nebo 250 ha půdy vůbec. Manželé nerozvedení považují se za osobu jedinou.*“¹⁶⁹

Ze znění zákona vyplývá, že nemovitosti, aby spadaly do tohoto majetkového souboru, musely splnit několik podmínek. Především musely být předmětem vlastnictví jedné osoby anebo týž spoluvlastníků. Pro splnění podmínky vlastnictví nebyl rozhodný stav knihovní, tedy jaké vlastnictví bylo zapsáno v pozemkových knihách, ale podle soudního výkladu tohoto zákona bylo pro posouzení vlastnictví rozhodné, „*tvoří-li předmět její vlastnické dispozice, která jí přísluší z titulu dostačujícího k založení formálního vlastnictví, aniž je třeba, aby byl tento převod i knihovně proveden.*“¹⁷⁰

Zákon zde kladl důraz na naprostou identitu subjektu vlastnictví. Pokud osoba A měla ve svém výlučném vlastnictví určitou výměru půdy a ve spoluvlastnictví s osobou

¹⁶⁷ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ citace zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

¹⁷⁰ citace KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 336; zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

B pak další půdu, tyto dva majetkové soubory nebylo možné sčítat, jelikož subjekty byly odlišné a ne zcela totožné. Poprvé se jednalo o majetkový soubor osoby A, ale podruhé o majetkový soubor A+B. Dále podle názoru soudní judikatury nebylo možné sčítat majetek společnosti s majetkem jejich společníků anebo majetek dědice s majetkem pozůstalosti, před jejím odevzdáním. Po odevzdání pozůstalosti se již tyto soubory sčítaly a dosáhly-li stanovené výměry a splnily-li další podmínky záborového zákona, pod zábor spadaly. Pro nerozvedené manžely pak platilo, že byli považováni za jedinou osobu a sčítal se majetek společný s majetkem výlučně jednomu z nich patřící. Toto ustanovení ovšem představovalo značný zásah do občanského práva, ve kterém podle § 1237 recipovaného Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 platilo, že manželstvím nenastane změna majetkoprávních poměrů.¹⁷¹

Jako další podmínku, aby mohl být majetek posuzován jako velký majetek pozemkový, stanovil § 2 výměru pozemků na území Československé republiky minimálně 150 hektarů půdy zemědělské nebo 250 hektarů půdy vůbec. Ale zároveň, jak bude řečeno dále, záborový zákon v § 11 umožnil, aby vlastník dodatečně požádal o propuštění tohoto zákonitého minima půdy ze záboru. Zábor se tak nevztahoval na majetek o výměře pod hranicí 250 hektarů. Zároveň z této výměry nejvýše 150 hektarů směla být půda zemědělská, do které zákon počítal role, zahrady, chmelnice, luka a vinice. Určité problémy ovšem činilo vymezení louky a pastviny, která již nebyla půdou zemědělskou. Co se ovšem stalo, pokud se splnila výměra pro zemědělskou půdu, ale ne již pro půdu ostatní? Například jeden majitel vlastnil 151 hektarů zemědělské půdy, ale pouze 50 hektarů půdy ostatní. V tomto případě se do zákonné výměry počítala pouze půda zemědělská, ale do záboru náležela všechna půda patřící tomuto vlastníkovvi, tedy i 50 hektarů ostatní půdy, ale vlastník měl opět své právo na propuštění půdy, jak jsem uvedla již výše. Zábor tak zároveň vymezil i hranice soukromého vlastnictví půdy.¹⁷²

Tento soubor byl faktickým podkladem a předpokladem záboru. Nebyl-li soubor, nebyl ani zábor. Do souboru se počítala i práva s půdou spadající do záboru spojená, a

¹⁷¹ KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 1-75; zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon); zákon č. 946 ze dne 1. června 1811, obecný zákoník občanský

¹⁷² Tamtéž a dále KUKLÍK, J. *Znárodně Československo: Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010

to práva směřující k racionálnějšímu využívání půdy, například nemovitostní služebnosti podle § 474 Všeobecného občanského zákoníku¹⁷³, například právo vlastníka na pastvu na jiném pozemku, který do záboru nespadal, a i reálná práva podle § 298 Všeobecného občanského zákoníku¹⁷⁴, mezi které patřily reální patronáty, kde beneficiátní pozemek nebyl součástí záboru, ale právo z reálního patronátu ano. Předpokladem záboru nebyla teritoriální souvislost pozemků, mohlo se jednat o pozemky navzájem oddělené. Ani nebylo rozhodující, kde byly pozemky zapsány, zda byly evidovány v zemských deskách, pozemkových knihách či jiných evidencích nemovitostí, například v horních knihách. Nerozhodovala ani státní příslušnost majitele.¹⁷⁵

Důležitou byla také otázka, co se stalo s tímto majetkovým souborem, pokud se následně změnil. Klesla-li výměra pozemků spadajících do záboru pod stanovené hranice, soubor zanikal. § 4 záborového zákona řešil naopak situaci, pokud se po vyhlášení tohoto zákona výměra souboru zvětšila. Tento paragraf upravil podmínky pro vznik nového záboru po vyhlášení tohoto zákona následujícím způsobem: „*Jestliže se po vyhlášení tohoto zákona soustředí (ve vlastnictví jediné osoby, týchž spoluvlastníků, nerozvedených manželů neb rodičů a dětí prvního stupně) ze svobodného majetku pozemkového soubor nemovitostí, který je podle §§ 2 a 3 předmětem záboru a přesahuje výměru uvedenou v § 2, stává se tento soubor majetkem zabraným.*“¹⁷⁶ V tomto paragrafu nalezneme i vztah majetků dětí prvního stupně a jejich rodičů. Podle soudní judikatury, která tuto otázku po vyhlášení záborového zákona v praxi několikrát řešila, se za děti prvního stupně považovaly pouze děti spojené pokrevním svazkem a ne děti polorodé. Dále se soudní judikatura zabývala otázkou sčítání majetku dětí a jejich rodičů a jako podmínku pro možnost sčítání majetků stanovila, aby tyto majetky dětí a rodičů tvořily společnou domácnost. Zároveň museli rodiče a děti na těchto majetcích společně hospodařit. Pokud děti pocházely z různých manželství, tak se vždy sčítal

¹⁷³ zákon č. 946 ze dne 1. června 1811, obecný zákoník občanský

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon); STIEBER, M. *Pozemková reforma*. Praha: nákladem spolku právníků Všeherd, 1919. s. 1-31; KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 1-190

¹⁷⁶ citace zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

pouze majetek rodiče a jeho vlastního dítěte a nerozvedeného manžela, u rozvedených manželství se sčítal pouze majetek matky a dítěte, otci zůstávala jen alimentární povinnost a jeho majetek se s majetkem dítěte a matky nesčítal. Ve všech případech ovšem musela být splněna podmínka společného obhospodařování.¹⁷⁷

Do nového sčítání podle tohoto paragrafu se zahrnoval i majetek propuštěný ze záboru na základě § 11 záborového zákona, ale nebylo možné přičíst vyloučené nemovitosti ze záboru podle § 3 záborového zákona¹⁷⁸ a nemovitosti, které na základě § 20 přidělového zákona byly vlastníkům ponechány.¹⁷⁹

Aby zábor nastal, nebylo zapotřebí žádného výroku Státního pozemkového úřadu či jiného státního orgánu, ale ani vědomí vlastníka, že jeho majetek pod zábor spadal. To ale přineslo řadu komplikací, když teprve po letech vyšlo najevo, že nějaký majetek pod zábor spadal.¹⁸⁰

Jak jsem uvedla již výše, byl pro účely tohoto zákona vytvořen nový právní pojem „zábor“ profesorem JUDr. Janem Krčmářem. V § 5 nalezneme obsah tohoto pojmu a to právo Československé republiky, aby zabraný majetek přejímala a přidělovala. Toto právo nabývala republika zábořem a bylo dále chráněno v následujících §§ 6-8. Zábor neznamenal vyvlastnění. Vlastníkem nadále zůstával dosavadní vlastník zabraného majetku. Na základě záboru nedocházelo k přechodu vlastnictví, vlastník byl pouze ve svém právu omezen. O tomto svědčí i skutečnost, že vlastník zůstával aktivním i pasivním subjektem všech žalob, které se vlastnictví a jeho ochrany týkaly. Zábořem bylo pouze řečeno, že zabraná půda se podrobuje vyvlastnění, a pro tyto účely byla stanovena různá omezení vlastníka a ukládány nové povinnosti

¹⁷⁷ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon); STIEBER, M. *Pozemková reforma*. Praha: nákladem spolku právníků Všeherd, 1919. s. 1-31; KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 1-190

¹⁷⁸ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

¹⁷⁹ nařízení vlády č. 117 ze dne 6. dubna 1922, kterým se vydávají bližší ustanovení k zákonu ze dne 30. ledna 1920, č. 81 Sb. z. a n. (zákon přidělový), o přidělu půdy legionářům a válečným invalidům a o vyhláškách řízení přidělového

¹⁸⁰ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon); STIEBER, M. *Pozemková reforma*. Praha: nákladem spolku právníků Všeherd, 1919. s. 1-31; KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 1-190

vlastníkovi, aby půda zůstala zachována v současném právním i faktickém stavu.¹⁸¹

Tento termín byl také předmětem judikatury Nejvyššího správního soudu, který například ve svém nálezu ze dne 21. října 1920 stanovil: „*Záborem nemovitostí nenastalo ještě ani jejich vyvlastnění ani jejich konfiskace. Záborem nebyl majitel naprosto vyloučen ze všeho vlivu a vši dispozice s pozemky zabranými. Zábor sám jest jen provisorním přípravným opatřením učiněným se strany státu k tomu cíli, aby zamýšlená reforma pozemková nebyla ohrožena nebo znemožněna libovolnými a svémocnými právními akty vlastníků dosavadních. Proto byly statky zabrané podrobeny jakési kuratéle státu, jenž má udíleti ke každé právní dispozici s nimi své svolení. Udělení tohoto svolení není však aktem pouhé libovůle. Jest výkonem úřední moci, jež pohybovati se může toliko v mezích daných účelem zákona, který - jak již vyloženo - soukromé vlastnictví jen potud obmezuje, pokud toho jest potřeba k provedení zamýšlené reformy pozemkové, určené obsahem svým již v §§ 1 a 10 zák. zákona.*“¹⁸²

Podíváme-li se ještě jednou na § 5, všimneme si docela zajímavé nejasnosti. Z jeho znění vyplývá, že stát získával tímto zákonem právo zabraný majetek zabírat a přidělovat, ale již ze zákona nevyplývala pro stát povinnost tento majetek převzít.

Zábor současně označoval i soubor právních povinností, které vázly na zabraném majetku a byly ukládány nejen vlastníkově zabraného majetku, ale i osobám oprávněným hospodařit na zabraném majetku. Mezi tyto povinnosti patřila v § 6 upravená povinnost těchto osob hospodařit na zabraném majetku řádně, dále pak můžeme jmenovat povinnost úředního souhlasu k určitým dispozicím se zabraným majetkem uvedeným v § 7, povinnost ohlášení nemovitostí podléhajících záboru k soupisu v druhém odstavci § 16, který byl přidán první novelou tohoto zákona, dále zákaz vedení exekuce na zabraném majetku s výjimkou nucené správy v § 8, obecná povinnost strpět přejímání majetku státem v § 5 a i povinnost při převzetí zabraného majetku státem prodat státu poměrnou část živého i mrtvého inventáře, uvedená v § 12. K těmto povinnostem můžeme přiřadit i povinnosti uložené státu a to povinnost

¹⁸¹ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon); STIEBER, M. *Pozemková reforma*. Praha: nákladem spolku právníků Všeherd, 1919. s. 1-31; KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábohem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 1-190; KUKLÍK, J. *Znárodněné Československo: Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010;

¹⁸² citace nález Nejvyššího správního soudu sp. zn. 8338/20 ze dne 21. října 1920, ASPI.

propuštění majetku, splní-li podmínky stanovené § 11 a povinnost poskytnout za zabraný majetek náhradu v souladu s § 9.¹⁸³

Zároveň byl zabírán i vázaný majetek pozemkový. Pod tento pojem spadal majetek, který podle právních předpisů nebyl v úplném vlastnictví, jako příklad můžeme uvést majetek nadací anebo řeholní majetky.¹⁸⁴

V záborovém zákoně nalezneme dvě výjimky, které umožňovaly vyloučení pozemků ze záboru a byly uvedeny v § 3, který rozlišoval dvě skupiny vyloučených objektů. Třetí možnost vyloučení pak stanovil přidělový zákon v § 20.¹⁸⁵

Nejprve se podívejme na vyloučení pozemků ze záboru na základě § 3. První skupinu vyloučených objektů ze záboru vymezoval odstavec a, který stanovil jako vyloučené objekty právně i hospodářsky samostatné, které nesloužily hospodaření na zabraných nemovitostech. Ze znění zákona vyplývá, že musely být splněny současně následující podmínky. Objekt musel být předně právně i hospodářsky samostatný. Právní samostatnost znamenala, že objekt byl zapsán ve zvláštní knihovní vložce, odděleně od ostatní zabrané zemědělské půdy. Tato skutečnost se dokládala knihovním výkazem o samostatné vložce. Hospodářská samostatnost pak znamenala, že jednotka měla samostatné vedení správy a konečný hospodářský výsledek se soustředil pouze u jedné osoby. Třetí podmínkou pak bylo, že tento majetek nesměl sloužit hospodaření na zabraných nemovitostech. Kdy ovšem nemovitost nebo majetek slouží hospodaření na zabraných nemovitostech? Toto ustanovení můžeme vykládat a následující otázku zodpovědět tak, že majetek slouží hospodaření, pokud by bez něj nebylo hospodaření možné anebo alespoň ne takové intenzity. Těchto vlastností mohly objekty nabýt i dodatečně.¹⁸⁶

Vyloučení objektů na základě § 3 musel vyslovit svým rozhodnutím Státní

¹⁸³ SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 1-190; zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

¹⁸⁴ KOLEKTIV autorů. *Československé pozemkové právo*. Praha: Panorama, 1987. s. 50-59

¹⁸⁵ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon); zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu šu 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon)

¹⁸⁶ KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 1-190; zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

pozemkový úřad. Jednalo se o deklaratorní rozhodnutí, ke kterému byl nutný souhlas správního výboru. Nejednalo se o povinnost úřadu „*ex officio*“, ale byla nutná k tomuto rozhodnutí žádost dotčených osob, která mohla být podána až do skutečného převzetí zabraných nemovitostí. Mezi osoby oprávněné tuto žádost podat patřil vlastník anebo spoluvlastník předmětných nemovitostí, dále věřitel a kupec za účelem vyloučení prodeje těchto nemovitostí z působnosti § 7 tohoto zákona. Nevyřešení žádosti na vyloučení bránilo záboru předmětné nemovitosti, ale výpověď osobám, které hospodařily na předmětné nemovitosti, dovolena byla. Pokud ovšem došlo následně k vyloučení pozemku, pozbyly tyto výpovědi platnosti.¹⁸⁷

V odstavci b § 3 tohoto zákona byly vyjmenovány další objekty vyloučené ze záboru, které tvořily druhou výjimku ze záboru, a to majetek zemský, okresní a obecní. Tyto korporace byly vyloučeny jak ze záboru, tak i ze soupisové povinnosti.¹⁸⁸

Třetí výjimku, která umožňovala vyloučení pozemků ze záboru, pak uzákonil zákon přídělový v § 20 a právě tato výjimka byla hojně vlastníky využívána. O této výjimce rozhodoval Státní pozemkový úřad, kterému vlastníci předkládali své žádosti spolu s vyjádřeními různých ministerstev, které měli odůvodnit její oprávněnost. Více se této výjimce budu věnovat v příslušné podkapitole o přídělovém zákonu.¹⁸⁹

Vedle těchto tří možností vyloučení nemovitostí ze záboru pak § 11 záborového zákona umožňoval jejich propuštění. První věta tohoto paragrafu stanovila nárok vlastníků zabraného majetku, přičemž manželé nerozvedení a spoluvlastníci měli pouze jeden nárok, dále jejich dědiců, jakož i jejich právních nástupců, pokud nabyli vlastnictví platně a účinně vůči státu, na propuštění půdy nepřesahující výměru uvedenou v § 2 záborového zákona. Toto ustanovení tak umožňovalo propuštění 150 hektarů zemědělské půdy a k tomu 100 hektarů ostatní půdy. U zemědělské půdy se jednalo o hranici absolutní a zemědělská půda nemohla být použita na doplnění 250 hektarů půdy ostatní. Tohoto nároku se mohly oprávněné osoby i vzdát, zcela či zčásti,

¹⁸⁷ KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábohem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 1-190; zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přídělový zákon)

ale rozhodla-li se oprávněná osoba této možnosti využít, musela svůj nárok uplatnit nejpozději do 30 dnů od doručení výzvy soudu k uplatnění tohoto práva na základě § 3 náhradového zákona.¹⁹⁰ Jednalo se o prekluzivní lhůtu. Pokud oprávněná osoba svůj nárok v této lhůtě neuplatnila, ztratila svůj nárok na propuštění půdy nejen ona, ale i její nástupci. Nárok musel být uplatněn v plném rozsahu, například pokud neoznačila osoba jednotlivé nemovitosti, které chce propustit, nárok na jejich propuštění ztratila. Při tomto propuštění se mělo přihlížet i k volbě oprávněných osob, ale volba byla nárokem pouze relativním, kdežto nárok na propuštění pak absolutním. Propuštění na základě § 11 se nevztahovalo na statky přejímané bez náhrady podle § 9 záborového zákona.¹⁹¹

V případě, že se půda propuštěná dodatečně stala půdou zabranou tím, že se zvětšila její výměra nad stanovené hranice výměry půdy, spadala půda propuštěná pod zábor, ale vlastník měl právo, aby byla pozemková reforma prováděna pouze na půdě, která nebyla propuštěna, anebo měl právo, aby byla propuštěná půda, včetně nové půdy, nově vymezena.¹⁹²

Stejně jako v ostatních výše uvedených případech, ve kterých úřad rozhodoval o vyloučení nemovitosti, do svého rozhodnutí o propuštění nemovitostí podle § 11 nesměl úřad podrobit předmětné nemovitosti své dispozici. Výpověď hospodařícím osobám byla i v tomto případě dovolena. Své rozhodnutí o propuštění mohl opět úřad podmínit určitými výhradami, udělením povinností, například povinností převzít zaměstnance v určitém počtu, nebo povinností zřídít služebnosti, které byly upraveny v § 18 přídělového zákona¹⁹³.

Věta druhá tohoto paragrafu pak umožňovala propuštění i větší výměry půdy, na základě rozhodnutí Státního pozemkového úřadu, pokud si to žádal veřejný zájem, který byl vymezen v zákoně následujícím způsobem: „... lze propustiti ze záboru i větší výměry, hledíc k tomu, jaká jest potřeba půdy na jednotlivých místech, hledíc k její

¹⁹⁰ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

¹⁹¹ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon); STIEBER, M. *Pozemková reforma*. Praha: nákladem spolku právníků Všeohrd, 1919. s. 1-31

¹⁹² zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 1-190

¹⁹³ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přídělový zákon)

*jakosti a k tomu, čeho žádá účelné hospodaření, zřetel na zemědělský průmysl, zásobování měst i jinaké zřetele všeobecného blaha...*¹⁹⁴ Státní pozemkový úřad byl oprávněn propustit půdu o maximální výměře 500 hektarů a opět mohl toto propuštění podmínit určitými podmínkami, výhradami a uložením povinností. Další ustanovení o propuštění na základě § 11 záborového zákona¹⁹⁵, nalezneme v §§ 5 a 7 náhradového zákona, které se týkaly pravidel procesních.¹⁹⁶

Vlastníkovy dispozice se zabraným majetkem omezoval § 7, který úředním souhlasem, tedy souhlasem Státního pozemkového úřadu, podmínil každé zcizení, pronájem, zavazení a dělení majetku, který byl podroben záboru. V případě, že tato podmínka nebyla splněna, neměla tato právní jednání podle původního znění záborového zákona proti státu právních následků. Tento paragraf musíme vykládat společně s §§ 17 a 18 záborového zákona a hlavně pak s novelou záborového zákona č. 108/1921 Sb. z. a n. ze dne 11. března 1921, která významně změnila znění § 7 záborového zákona.¹⁹⁷ Po spojení těchto paragrafů a novely rozlišujeme různé právní režimy pro právní jednání uzavřená v následujících obdobích: do vzniku republiky, tj. do dne 28. října 1918, dále v období od 28. října 1918 do dne vyhlášení záborového zákona, tj. 24. dubna 1919, pro právní jednání uzavřená po dni vyhlášení zákona, tj. po 24. dubnu 1919 a jednání po novele § 7 záborového zákona, tj. učiněná po 9. dubnu 1921. Právní jednání uzavřená v prvním období dle § 17 zůstávala beze změny, a to i když nebyla provedena knihovně a strany navíc měly nárok na zjišťovací výrok Státního pozemkového úřadu, že není překážek proti knihovnímu provedení smlouvy. Právní jednání v druhém období upravoval § 18, který dával Státnímu pozemkovému úřadu právo zkoumat, zda tato jednání byla vyžádána řádným hospodařením. Toto pravidlo se nevztahovalo na smlouvy schválené podle zákona č. 32/1918 Sb. z. a n.¹⁹⁸ ministerstvem zemědělství nebo na základě § 4 zákona č. 64/1918 Sb. z. a n.¹⁹⁹ ministrem s plnou mocí pro Slovensko. U těchto smluv měl ale Státní pozemkový úřad přiznáno právo do jednoho roku napadnout tato schválení tvrzením, že byla získána na

¹⁹⁴ citace zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

¹⁹⁷ zákon č. 108 ze dne 11. března 1921, kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., doplněný zákonem z 11. července 1919, č. 387 Sb. z. a n. (zákon záborový)

¹⁹⁸ zákon č. 32 ze dne 9. listopadu 1918, o obstavení velkostatků

¹⁹⁹ zákon č. 64 ze dne 10. prosince 1918, o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku

základě nepravdivých údajů. U schválení s výhradou příští zákonné úpravy právních poměrů k půdě velkostatků muselo být získáno nové schválení. Pro právní jednání uskutečněná v třetím období se uplatňovalo původní znění § 7 záborového zákona, který tato jednání podmínil souhlasem Státního pozemkového úřadu. Pokud nezískala jednání tento souhlas, byla bez právních následků proti státu. Novela záborového zákona pozměnila znění § 7 tak, že smlouvy, pokud neměli schválení Státního pozemkového úřadu, a byly uzavřeny po 9. dubnu 1921, tedy ve čtvrtém období, byly neplatné.²⁰⁰

§ 7 záborového zákona zmocnil Státní pozemkový úřad rozhodovat na základě žádosti podané oprávněnou osobou, zda u vyjmenovaných právních jednání udělí souhlas. Tuto žádost byl oprávněn podat nejen vlastník předmětné půdy, ale i druhá strana zamýšlené dispozice, která tuto žádost mohla podat i proti vůli vlastníka. Obě strany zamýšlené dispozice mohly také podat společnou žádost. Zároveň byl Státní pozemkový úřad oprávněn „*ex officio*“, tj. z moci úřední, rozhodnout, je-li určitá dispozice se zabranou půdou vůči státu účinná anebo není. Do rozhodnutí úřadu o žádosti opět nemohl úřad předmětnou půdu podrobit své dispozici. Při svém rozhodování musel úřad především zkoumat, zda nebudou zmařeny nebo omezeny účely zákonů o pozemkové reformě a veřejný zájem. Účely pozemkové reformy podle soudní judikatury nebyly zmařeny u zcizení a dělení zabrané půdy, pokud půda, která měla být dělena nebo zcizena, nebyla nutná k přidělu půdy. Odmítl-li úřad souhlas udělit, byl povinen ovšem doložit, že předmětná půda je pro účely pozemkové reformy potřebná, například prokázat, že tu jsou zájemci o přiděl této půdy. Na základě první novely záborového zákona č. 387/1919 Sb. z. a n.²⁰¹ mohl úřad svůj souhlas i podmínit, anebo jej udělit s výhradami, ale tyto podmínky a výhrady se mohly týkat pouze účelů pozemkové reformy. Svolení nebyl úřad oprávněn následně odvolat bez souhlasu obou stran ani stanovit nové podmínky a výhrady. Úřad měl ovšem právo věc nově přezkoumat v případě, že došlo ke změně faktických poměrů anebo veřejného zájmu. §

²⁰⁰ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového (záborový zákon ; zákon č. 108 ze dne 11. března 1921, kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., doplněný zákonem z 11. července 1919, č. 387 Sb. z. a n. (zákon záborový); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 1-190

²⁰¹ zákon č. 387 ze dne 11. července 1919, jímž se doplňují některá ustanovení zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového; zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

7 se nevztahoval na originální způsoby nabytí vlastnictví, vydržení předmětné nemovitosti nebylo zábořem dotčeno, ale tento paragraf se týkal pouze právních jednání vlastníka zabraného souboru.²⁰²

Jak jsem již uvedla výše, většina opatření záborového zákona směřovala k tomu, aby zabraný majetek nebyl zmenšován anebo jinak poškozován před jeho samotným převzetím a přidělením. Ze stejného důvodu stanovil § 6 záborového zákona povinnost hospodařit na zabraném majetku do jeho převzetí státem řádně.²⁰³ Tato povinnost byla blíže určena a podrobně vymezena na základě zmocnění záborového zákona v druhém odstavci, v zákoně č. 118/1920 Sb. z. a n., o hospodaření na zabraném majetku, který v § 1 charakterizoval tuto povinnost následujícím způsobem: „*Řádným hospodařením ve smyslu tohoto zákona rozumí se vynaložení veškeré péče, práce i nákladů nutných k tomu, aby ze zabraného majetku dosaženo bylo výtěžků hospodářských, úměrných jeho povaze a jakosti, a majetek se vším svým příslušenstvím byl udržován stále v dobrém stavu a neztenčený.*“²⁰⁴ V § 2 pak tento zákon stanovil příkladný výčet úkolů, které musela hospodařící osoba splnit. Jednalo se například o potřebné investice a opravy budov, vysazování ovocných stromů, opatrování archivů a podobně. Zároveň § 3 ukládal povinnost pečovat o zaměstnance a § 4 povinnost hlásit každý prodej dříví Státnímu pozemkovému úřadu.²⁰⁵

Nyní se podívejme na zodpovězení otázky, které osoby byly povinny na zabraném majetku řádně hospodařit. Na základě znění § 6 záborového zákona se jednalo o „*osoby, které podle práva občanského jsou oprávněny hospodařiti na zabraném majetku, pokud nebude státem převzat...*“²⁰⁶ Které osoby to podle práva občanského ovšem byly? Podrobně se této otázce věnoval JUDr. Jaromír Sedláček, který ve své knize věnované pozemkové reformě²⁰⁷ uvádí, že to jsou „*ony osoby, které jsou ustanoveními občanského práva chráněny tou měrou, aby mohly nerušeně*

²⁰² zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 1-190

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ citace zákon č. 118 ze dne 12. února 1920, o hospodaření na zabraném majetku pozemkovém

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ citace zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

²⁰⁷ SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 1-190

*hospodařit, čili, všem ostatním osobám se ukládá právní povinnost nerušit toto hospodaření... druhé osoby mají povinnost nezasahovat do toho, jak určitá osoba nakládá s onou věcí, hospodaříc s ní, tj. vynakládajíc práci, aby věc poskytovala užitek podle zásad hospodářských.*²⁰⁸ Jaromír Sedláček dále rozeznával různé situace a právní vztahy, na kterých se snažil blíže vysvětlit, kdy touto osobou byl vlastník a kdy například zástavní věřitel, uživatel, poživatel, dědic anebo manžel.²⁰⁹

Prováděním dozoru nad plněním těchto povinností byl Státní pozemkový úřad oprávněn pověřit osoby odborně vzdělané a důvěryhodné. Při dozoru tyto osoby podléhaly ochrany úředních osob, zaručené trestními zákony a byly vázány zachováním úředního tajemství. Při porušení povinností byl úřad a pověřené osoby zmocněny uložit hospodařícím osobám sankci, která byla dvojího druhu. První sankci představovala možnost uložit hospodařící osobě povinnost provést opatření, které dozorčí orgány uznaly za nutné pro sjednání nápravy. Toto opatření mohly dozorčí orgány také provést samy, ale na účet hospodařící osoby. Pokud nebylo provedení opatření možné či hospodařící osobou nebylo umožněno, mohl dozorčí orgán nařídit trvalý dozor, který byl podrobně upraven tímto zákonem a představoval stálý dohled nad hospodařením, který prováděl úředník nebo zmocněnec úřadu. Pokud trvalý dozor nedostačoval, byl dozorčí orgán oprávněn nařídit úřední správu. Tuto správu vykonával prostřednictvím úředního správce Státní pozemkový úřad, jako subjekt státu. Úřední správce byl povinen každoročně předkládat Státnímu pozemkovému úřadu účty o svém hospodaření a po skončení úřední správy měl povinnost provést konečné zúčtování a předložit jej ke schválení Státnímu pozemkovému úřadu. Náklady na úřední správu hradila hospodařící osoba. Druhou sankci pak představoval nárok státu na náhradu škody, pokud by stát hospodařením, které porušovalo právní předpisy, utrpěl majetkovou újmu. Zákon ale neřešil, jaké nároky by měla hospodařící osoba, kdyby naopak jí byla dozorčím orgánem způsobena újma. Proti opatření dozorčích orgánů měly hospodařící osoby do 14 dnů právo stížnosti, kterou podávaly u obvodové úřadovny úřadu.²¹⁰

Jak se má postupovat při převzetí zabraného majetku upravoval § 9. Tento paragraf zároveň upravoval i otázku poskytnutí náhrady za převzatý majetek. O této

²⁰⁸ citace SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 84

²⁰⁹ Tamtéž a dále KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405

²¹⁰ Tamtéž a dále zákon č. 118 ze dne 12. února 1920, o hospodaření na zabraném majetku pozemkovém

náhradě měl rozhodnout zvláštní zákon, zákon náhradový²¹¹. Na základě znění § 9 měl být převzat bez náhrady „majetek příslušníků nepřátelských států, příslušníků bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské, majetek nadací spočívajících na právech ze šlechtictví zrušeného zákonem ze dne 10. prosince 1918, čís. 61 Sb. z. a n.; majetek, jehož užívání zakládá se na výkonu funkcí, úřadů a důstojenství cizozemských, nebo který s takovou funkcí, úřadem nebo důstojenstvím jest spojen; majetek bezprávně nabytý; majetek osob, které se hrubě provinily proti československému národu ve světové válce; konečně majetek, který podle ustanovení zákonů finančních připadne státu jako splátka na dávku z majetku.“²¹² Zákon náhradový ovšem zúžil okruh majetků, které měly být převzaty bez náhrady, jak bude uvedeno dále. Odstavec druhý tohoto paragrafu dále ukládal úřadu povinnost, aby při převzetí zabraného majetku postupoval tak, aby osoby, pro které na zabraném majetku vázla práva, a osoby, které měly proti dosavadnímu vlastníku z poměru služebního, zaopatřovacího a pachtovního právo, nebyly zkráceny. Výpověď, která byla hospodařícím osobám na základě § 13 záborového zákona dávana, byla někdy považována za opatření úřadu v rozporu s touto jeho povinností.²¹³

§ 10 následně řešil otázku, komu měla být půda přidělována a opět ve svém druhém odstavci ponechal podrobnou úpravu otázek týkajících se přidělu zvláštnímu zákonu. V prvním odstavci § 10 vyjmenovával osoby, kterým mohla být půda přidělena, pokud si ji stát sám nepodržel pro účely všeobecně prospěšné. Mezi přidělci zákon uváděl malé zemědělce, domkáře, drobné živnostníky, bezzemky, družstva, obce a jiné veřejné svazy k účelům všeobecně prospěšným.²¹⁴

V § 14 najdeme zmocnění Státního pozemkového úřadu k vyvlastnění půdy i pod meze stanovené v § 2, pokud byla místní potřeba půdy naléhavá a pokud nestačily k uspokojení této potřeby pozemky již zabrané. Tento paragraf ale nakonec nebyl v praxi ani jednou využit, ani nebylo k jeho provedení vydáno příslušné prováděcí nařízení, což se stalo častým předmětem kritiky pozemkové reformy. Pokud by tato

²¹¹ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

²¹² citace zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

²¹³ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon); zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon); STIEBER, M. *Pozemková reforma*. Praha: nákladem spolku právníků Všehrd, 1919. s. 1-31

²¹⁴ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

možnost byla využita, byl by Státní pozemkový úřad povinen postupovat ne podle pravidel záboru a dalších zákonů upravujících pozemkovou reformu, ale podle zásad vyvlastňovacího řízení.²¹⁵

Základní úpravu pozemkového úřadu zakotvil § 15, přičemž opět byla podrobná úprava ponechána zákonu zvláštnímu. Pozemkový úřad měl být podřízen ministerské radě, předsedu měl jmenovat prezident republiky a správní výbor mělo volit Národní shromáždění. Příslušné finanční operace měly být svěřeny veřejnoprávním ústavům úvěrním.²¹⁶

Úpravu vyšetření zabraného majetku a provedení poznámky záboru do pozemkových knih upravoval § 16. I když nebyla poznámka záboru do knih zapsána a nemovitosti splňovaly podmínky pro zábor, byl zábor proti všem osobám účinný a i když jednala soba s vlastníkem v důvěře v pozemkové knihy, že se nejedná o pozemky zabrané, nenabývala práva, pokud tyto pozemky i bez poznámky pod zábor spadaly a ani třetí osoba na podkladě tohoto zápisu žádného práva nenabyla. Toto platilo i naopak. Pokud zmenšením majetku pod hranici záboru přestal spadat pozemek do záboru a poznámka nebyla vymazána, zábor se na tento majetek nevztahoval. Ale ten, kdo se na toto tvrzení odvolával, musel tuto skutečnost dokázat. Nikdo se proto nemohl dovolávat, že bez své viny nevěděl o záboru, pokud tato poznámka nebyla v knihách zapsána. Tedy se zde neuplatňovala zásada o ochraně důvěry v knihy veřejné. Poznámka sloužila pouze k evidenčním účelům, nezakládala žádný nový právní stav. Soud také neměl pravomoc při zápisu poznámky do knih zkoumat opodstatněnost této poznámky.²¹⁷

Uspadnění zjištění zabraného majetku přinesla první novela záborového zákona ze dne 11. července 1919²¹⁸, která připojila druhý odstavec k § 16, který umožnil nařízením uložit majitelům pozemků nebo jejich zástupcům ohlašovací povinnost. Dne

²¹⁵ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon); KOŤÁTKO, J. *Pozemková reforma v Československu*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1949. s. 9-14

²¹⁶ Tamtéž.

²¹⁷ Tamtéž a dále zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 1-190

²¹⁸ zákon č. 387 ze dne 11. července 1919, jímž se doplňují některá ustanovení zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n. o zabrání velkého majetku pozemkového

9. ledna 1920 bylo toto nařízení vydáno.²¹⁹ Tato povinnost se vztahovala na všechny vlastníky, spoluvlastníky, fyzické i právnické osoby bez rozdílu státní příslušnosti a bez nutnosti předchozí výzvy ze strany Státního pozemkového úřadu. Pokud jejich majetek splňoval podmínky pro zábor v období mezi 28. říjnem 1918 a 24. dubnem 1919 anebo dodatečně tyto podmínky splnil před vyhlášením tohoto nařízení, nastala povinnost soupisu dnem nabytí účinnosti tohoto nařízení. Pokud se majetek vyjmenovaných povinných osob dodatečně stal majetkem zabraným, tak dnem, kdy nastala událost rozhodná pro přechod z majetku svobodného do majetku zabraného. Osoby, které podléhaly soupisové povinnosti, byly povinny předložit na předepsaných tiskopisech Státnímu pozemkovému úřadu seznamy zabraných velkostatků se všemi podrobnostmi rozhodnými pro zábor, a to v zákonné lhůtě, která byla odstupňována podle rozlohy zabraného majetku. U nejmenšího majetku do 500 hektarů činila tato lhůta 6 neděl, u rozlohy od 500 do 2.000 hektarů 60 dnů, u rozlohy nad 2.000 hektarů pak 90 dnů ode dne, ve kterém soupisová povinnost nastala. U vázaného majetku tuto povinnost zákon uložil uživatelům tohoto majetku. Tato povinnost také postihovala právní nástupce povinných osob. Státní pozemkový úřad ovšem mohl tuto povinnost uložit i osobám jiným anebo vyzvat tyto jiné osoby k podání vysvětlení. Ve výsledku soupisovou povinnost splnila pouze část vlastníků, více než 500 osob muselo být dodatečně donucováno ke splnění této povinnosti. Vládní nařízení také stanovilo tresty za nesplnění soupisové povinnosti. Jednalo se o trest pokuty až do výše 50.000 Kč a trest vězení do jednoho měsíce, který ukládaly na návrh pozemkového úřadu politické úřady první stolice. Trestní ustanovení tohoto vládního nařízení tak byly totožné s příslušnými ustanoveními záborového zákona, jak bude uvedeno v následujícím odstavci.²²⁰

Trestní ustanovení v záborovém zákoně nalezneme v odstavci druhém § 20, na základě kterého bylo možné za veškeré přestupky a porušení nejen tohoto zákona, ale i zákonů a nařízení, které měly být vydány k jeho provedení, uložit trest pokuty až do výše 50.000 Kč anebo trest vězení do v délce až 1 měsíce. Tyto tresty měly ukládat

²¹⁹ vládní nařízení č. 61 ze dne 9. ledna 1920, o vyšetření a uvedení v patrnost zabraného majetku pozemkového

²²⁰ vládní nařízení č. 61 ze dne 9. ledna 1920, o vyšetření a uvedení v patrnost zabraného majetku pozemkového; KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 1-190; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 23-31

politické úřady. Původní znění záborového zákona ovšem tento druhý odstavec § 20 neobsahovalo, ale přidala jej teprve první novela záborového zákona.²²¹ Další změnu trestních ustanovení záborového zákona pak přinesla druhá novela záborového zákona²²², která zrušila druhý odstavec § 20 a nahradila jej novými §§ 18a - 18d. § 18a obsahoval skutkové podstaty nejen přestupků, ale i přečinů a trestných činů, které mohly být spáchány porušením zákonů pozemkové reformy, včetně trestů, které za ně mohly být uloženy. § 18b upravoval trest ztráty živnostenského oprávnění a § 18c upravoval jiné přestupky a § 18d stanovil, že pokuty a peněžité tresty na základě těchto ustanovení uložené budou plynout do fondu zřízeného u pozemkového úřadu.²²³

Shrme-li výše uvedený rozbor obsahu záborového zákona, tak tento zákon reformu neprováděl, ale pouze ji umožňoval. Ve svém znění odkazoval na řadu prováděcích zákonů, které měly být vydány, aby vyřešily ostatní otázky v záborovém zákoně nevyřešené. Tento zákon byl novelizován celkem dvakrát, a to zákonem č. 387²²⁴ a č. 108²²⁵. Jak jsem uvedla již výše, první novela záborového zákona významně pozměnila znění §§ 7, 15, 16, 18 a 20 a druhá novela pak zrušila druhý odstavec § 20, pozměnila znění § 7 a doplnila nové §§ 18a – 18d.²²⁶

6.3. Přídělový zákon

Jedním z nejvýznamnějších prováděcích zákonů k záborovému zákonu byl zákon přídělový²²⁷, za jehož hlavního autora je pokládán JUDr. Karel Viškovský.

Tento zákon především řešil otázku, komu byla zabraná a převzatá půda přidělena, pokud si ji stát sám nepodržel anebo pokud ji nepoužil pro všeobecně prospěšné účely. V § 1 tento zákon vypočítával skupiny osob, kterým mohla být půda

²²¹ zákon č. 387 ze dne 11. července 1919, jímž se doplňují některá ustanovení zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového

²²² zákon č. 108 ze dne 11. března 1921, kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., doplněný zákonem z 11. července 1919, č. 387 Sb. z. a n. (zákon záborový)

²²³ Tamtéž.

²²⁴ zákon č. 387 ze dne 11. července 1919, jímž se doplňují některá ustanovení zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového

²²⁵ zákon č. 108 ze dne 11. března 1921, kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., doplněný zákonem z 11. července 1919, č. 387 Sb. z. a n. (zákon záborový)

²²⁶ Tamtéž a dále STIEBER, M. *Pozemková reforma*. Praha: nákladem spolku právníků Všehrd, 1919. s. 1-31

²²⁷ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přídělový zákon)

přidělena. Na prvním místě zákon uváděl jednotlivce, které dále specifikoval, na místě druhém sdružení, pokud se skládala z osob uvedených na místě prvním, třetí místo patřilo osobám blíže určeným v § 5 pro účely bytové (jednalo se o samosprávné svazy veřejné, korporace, ústavy, nevýdělečná sdružení), na čtvrtém místě byla půda přidělována zemědělským a spotřebním sdružením, na pátém místě zákon jmenoval obce a jiné veřejné svazy a poslední skupinu přidělců představovaly jiné osoby právnické, ústavy a zařízení k účelům vědeckým, lidumilným a obecně prospěšným.²²⁸

O formě přidělu rozhodoval Státní pozemkový úřad, který byl povinen respektovat pořadí jednotlivých forem přidělu uvedených v zákoně. Významné bylo ustanovení § 15 přidělového zákona, které značně rozšířilo původní základní úpravu přidělu v § 10 záborového zákona²²⁹, když stanovilo, že „*půdu lze přidělit do vlastnictví, do nájmu a pachtu a může k ní býti zřízeno právo stavební podle zákona číslo 86/1912 ř.z. O tom, zdali bude přidělena půda tím či oním způsobem, rozhodne úřad pozemkový podle povahy věci, přihlížeje jednak ku přání uchazečovu, jednak k tomu, aby právní forma přidělu co nejlépe vyhověla účelu, o který jde...*“²³⁰ Jednalo se celkem o tři druhy přidělu, přičemž u posledních dvou, u přidělu do pachtu a nájmu, se stával vlastníkem přidělené půdy stát, kterému se tato půda nepřidělovala, ale jejím vlastníkem se stát stával již jejím převzetím. Zároveň se musel pozemkový úřad řídit stanovenými zásadami pro přiděl jednotlivcům, pro pacht a nájem, které byly v přidělovém zákoně podrobně specifikovány. Zákon umožňoval i přiděl půdy za současného uložení určitých povinností.²³¹

Vraťme se ale k jednotlivým skupinám přidělců. Na prvním místě byli uvedeni

²²⁸ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon)

²²⁹ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

²³⁰ citace zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon)

²³¹ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon); KOLEKTIV autorů. *Československé pozemkové právo*. Praha: Panorama, 1987. s. 50-59; KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 51 a n.; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nakladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 23-31; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 239-264

jednotlivci, kterým měla být půda podle § 2 tohoto zákona přidělována ke zřízení samostatných podniků zemědělských, které by stačily k obživě hospodáře a jeho rodiny a zároveň, které by byl schopen hospodář a jeho rodina obhospodařovat bez stálé cizí pomoci. Tato půda jim mohla být přidělena i ke stavbě rodinných obydlí, hospodářských budov, malých živnostenských provozoven a podobně. Tyto samostatné podniky zemědělské, které zákon nazývá usedlosti, umožňoval zákon zřídit i tak, že svobodná půda uchazeče byla doplněna přidělem další půdy na míru potřebnou ke zřízení samostatných usedlostí. Na základě znění § 15 měla být tato půda přidělena ve formě tzv. „rolnického nedílu“, o kterém bude pojednáno dále.²³²

§ 3 vymezoval, kterým jednotlivcům nemůže být půda přidělena a rozděloval je do třech skupin. Do první skupiny byly zařazeny osoby, které neměly státní občanství Československé republiky a ani jej do 2 let nenabýly. Druhou skupinu představovali odsouzení pro trestné činy, jejichž následkem byla ztráta volebního práva do obce, pokud tento následek trval, a osoby mravně zvrhlé. Ve třetí skupině se nacházely osoby tělesně a duševně neschopné věnovat se účelům, ke kterým se půda měla přidělovat s výjimkou případů, kdy se jednalo o zaopatření válečných invalidů a zároveň jejich rodina byla schopna nahradit nedostatek způsobilosti těchto osob. Vyloučení cizích státních příslušníků na základě tohoto ustanovení bylo předmětem mnohých pozdějších kritik pozemkové reformy, jak bude uvedeno dále v kapitole věnované kritice pozemkové reformy.²³³

Půda mohla být také přidělena sdružením (družstvům), pokud tato sdružení (družstva) podřídila své stanovy a provozovací řád podmínkám, které měl právo předepsat Státní pozemkový úřad. Zákon rozlišoval sdružení jednotlivců uvedených v první skupině přidělců, sdružení zemědělská a sdružení spotřební. Podmínky pro přiděl půdy těmto sdružením podrobněji upravovaly §§ 4, 6 a 7 přidělového zákona. Členové těchto sdružení museli být způsobilí pro přiděl a přihlásit se do sdružení. Jejich

²³² zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu šu 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon)

²³³ Tamtéž a dále KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nakladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 23-31; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 239-264

přijetí valnou schůzí nebo představenstvem následně musel schválit Státní pozemkový úřad. Výše členského podílu se pohybovala v rozmezí od 500 do 2.000 Kč a 1/3 této částky musel člen splatit okamžitě po přijetí za člena a zbývající 2/3 nejpozději do jednoho roku od přijetí. Výhradním účelem těchto sdružení mělo být společné provozování zemědělství. Členové se museli osobně, přímo a vytrvale podílet na zemědělských a ostatních pracích anebo na dozoru a správě tohoto společného podnikání. Stanovy těchto sdružení a provozovací řád podléhaly podmínkám Státního pozemkového úřadu a i nad hospodařením sdružení měl právo dozoru úřad. Orgány sdružení tvořilo představenstvo, valná schůze a dozorčí rada. Spory mezi členy měl řešit smírčí soud. Sdružení také zřizovala zvláštní fondy, především pro krytí ztrát anebo pojišťovací a podporovací fondy. Mezi přidělci se nacházela i družstva, která byla zakládána na základě prvního odstavce § 13 za účelem získání zemědělsko-průmyslových závodů, například družstva mlékařská, pivovarská, škrobárenská aj. Těmto družstvům mohly být přiděleny průmyslové podniky, pokud tyto podniky nebyly přiděleny spolu s půdou přidělcům anebo při přidělu zbytkových statků. Zvláštním druhem družstev pak byly tzv. „*kooperativy*“, které byly založeny za účelem nákupu a prodeje zemědělské prvovýroby.²³⁴

V § 8 najdeme pravidla pro přiděl půdy obcím a jiným veřejným svazům, § 9 upravoval přiděl pastvin, § 10 přiděl půdy lesní a § 11 přiděl rybníků. Těmto posledním třem skupinám přidělů bude věnována samostatná podkapitola v kapitole o provádění pozemkové reformy v praxi, jelikož se přiděl i provádění pozemkové reformy u rybníků, pastvin a půdy lesní od přidělů zemědělské půdy v mnohém odlišovaly. V § 14 nalezneme doporučení určené pozemkovému úřadu, jak se zachovat a jak rozhodovat v případě, že by měl být proveden nový druh přidělu, který zákon neupravoval. Pozemkový úřad měl v těchto případech postupovat tak, aby se svým rozhodnutím co nejvíce přiblížil cílům, které sledoval tento zákon a aby prospěl co nejvíce výrobě a celkovému prospěchu obyvatelstva.²³⁵

Přídělový zákon tak v §§ 1–29 stanovil základní zásady řízení přídělového, které

²³⁴ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přídělový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405

²³⁵ Tamtéž.

byly dále rozvedeny ve dvou prováděcích nařízeních²³⁶. Tato prováděcí nařízení mimo jiné stanovila, aby přednost při přidělu byla dávana, za podmínky, že to výslovně neodporuje základním pravidlům přidělu stanoveným přidělovým zákonem, žádostem legionářů a válečných invalidů, jakož i bývalým pachtýřům zemědělských podniků, jejichž pachtovní poměr byl předčasně rozvázán výpovědí pozemkového úřadu. Základní zásadu, kterou se mělo řídit celé přidělové řízení, nalezneme v § 16 přidělového zákona, který stanovil: „*Půdu přidělí úřad pozemkový co do místa, jakosti a množství tak, aby účelu přidělu bylo vyhověno co nejlépe, přihlížeje jednak k odůvodněným přáním uchazečů, jednak k tomu, aby nebyly zkráceny zájmy veřejné a oprávněné požadavky uchazečů jiných...*“²³⁷ Dále tento paragraf pokračoval výčtem nejdůležitějších zásad, které bylo nutné při přidělu respektovat. Především stanovil, jaká by měla být výměra přidělu. U rolnických nedílů stanovil tuto výměru na 6–10 hektarech, popřípadě 15 hektarech zemědělské půdy v závislosti na jakosti této půdy a krajinných poměrech. Rolníci, kteří již na půdě hospodařili, měli možnost si dokoupit další půdu až do této výměry. Pokud byla půda přidělena sdružením jednotlivců, mohlo jim být přiděleno pouze tolik půdy, kolik půdy by připadlo na každého člena, kdyby se o půdu ucházel jako jednotlivec. V následujících paragrafech tohoto zákona najdeme další zásady přidělového řízení, které budou dále uvedeny v kapitole o provádění pozemkové reformy v praxi. Především zde bylo upraveno, jak vyřešit pořadí uchazečů a kterým uchazečům dát přednost.²³⁸

Významné ustanovení představoval § 20, o kterém jsem se zmínila již při výkladu věnovanému záborovému zákonu a který umožňoval další propuštění půdy

²³⁶ nařízení vlády č. 117 ze dne 6. dubna 1922, kterým se vydávají bližší ustanovení k zákonu ze dne 30. ledna 1920, č. 81 Sb. z. a n. (zákon přidělový), o přidělu půdy legionářům a válečným invalidům a o vyhláškách řízení přidělového a nařízení vlády č. 74 ze dne 7. dubna 1923, kterým se provádějí ustanovení § 50a odst. 2. a 3., zákona náhradového o pachtýřích zemědělských podniků, jejichž poměr pachtovní (nájemní) byl předčasně rozvázán výpovědí pozemkového úřadu, a kterým se doplňují nařízení vlády ze dne 6. dubna 1922, č. 117 Sb. z. a n.

²³⁷ citace zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon)

²³⁸ Tamtéž a dále KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nakladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 23-31; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 239-264

vlastníkovi ze záboru nad rámec propuštění podle § 11 záborového zákona²³⁹. Tento paragraf uložil Státnímu pozemkovému úřadu povinnost „*ex officio*“ (z moci úřední) přihlížet k tomu, „*aby přidělem nebyly rušeny krásy přírodní a ráz krajinný a aby nevzaly újmy památky přírodní, historické a umělecké.*“²⁴⁰ K zajištění tohoto účelu měl úřad možnost ponechat vlastníkovi další půdu a zároveň mu uložit určité podmínky, které působily i proti jeho nástupcům a mohly být i knihovně zapsány. Tyto podmínky stanovila dohoda mezi Státním pozemkovým úřadem a zúčastněnými ministerstvy za účelem, aby byla zajištěna přístupnost těchto míst vědeckým a uměleckým pracovníkům a aby bylo možné tato místa užívat ve veřejném zájmu. Na toto ponechání nemovitostí měl vlastník nárok a mohl podat žádost za tímto účelem, opět v prekluzivní lhůtě 30 dní, jako u žádosti na propuštění na základě záborového zákona²⁴¹, kterou upravoval § 3 náhradového zákona.²⁴² Také zde platilo stejné pravidlo, jako u záborového zákona, že až do vyřešení žádosti na propuštění nemohl úřad podrobit předmětné nemovitosti své dispozici.²⁴³

Druhá část přidělového zákona upravovala nový institut, tzv. „*rolnické nedíly*“. Přidělovala-li se zemědělská půda za účelem zřízení soběstačných usedlostí, měla se zpravidla přidělovat formou rolnických nedílů. Ke zřízení rolnických nedílů bylo umožněno použití i půdy dosud nezabrané, svobodné. Vlastník nezabrané usedlosti mohl také požádat o její proměnu v rolnický nedíl. § 30 přidělového zákona tak rozlišoval tři způsoby, kterými mohl rolnický nedíl vzniknout, a to přidělem celé usedlosti, nebo sloučením svobodných statků s přidělovanou půdou anebo podřízením svobodného majetku pravidlům stanoveným pro rolnický nedíl v tomto zákoně. Rolnický nedíl, jak již bylo řečeno výše, směl mít výměru nejvýše 6-10 hektarů, případně 15 hektarů. Nad rámec zákonem stanovené výměry byl úřad oprávněn

²³⁹ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

²⁴⁰ citace zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon)

²⁴¹ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

²⁴² zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

²⁴³ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 23-31 a 65-101

rozhodnout z důvodu soběstačnosti o zřízení větších i menších rolnických nedílů. Vlastníkem nedílu se mohla stát pouze jediná fyzická osoba, výjimečně pak manželé anebo sourozenci dědickou posloupností. Nabyvatel nedílu byl opět podroben povinnosti řádného hospodaření, kterou blíže stanovil Státní pozemkový úřad ve zvláštním řádu, k jehož vydání jej zmocnil § 50 přídělového zákona.²⁴⁴

O vzniku rolnických nedílů rozhodoval pozemkový úřad a tato skutečnost měla být vyznačena ve veřejných knihách. Po zapsání poznámky nedílu do pozemkových knih se nemohl nikdo dovolávat toho, že beze své viny nevěděl o omezeních, kterými jsou nedíly podrobeny. Mezi tato omezení patřil mimo jiné souhlas pozemkového úřadu se zcizením rolnického nedílu a s jeho zavazením, pokud jej zákon připouštěl. Exekuce bylo možné vést pouze nucenou správou. Po zapsání poznámky nedílu do pozemkových knih, mohlo být vloženo vlastnické právo pro nového nabyvatele pouze tehdy, pokud bylo knihovnímu soudu předloženo svolení pozemkového úřadu. Soud nebyl oprávněn zkoumat, proč pozemkový úřad souhlas udělil. V přídělovém zákoně v § 37 byly stanoveny různé skupiny případů a příslušné důvody, pro které mohl pozemkový úřad souhlas udělit anebo naopak neudělit. §§ 32 a 35 podrobněji upravovaly zavazení nedílů, § 38 stanovil podmínky a pravidla pro propachtování nedílů odkazem na podmínky a úpravu zcizení nedílu v § 37.²⁴⁵

V §§ 39–49 tento zákon upravoval dědění nedílu, přičemž platila základní zásada, že nedíl se nemá rozdělovat, ale má být přidělován pouze jednomu dědici. Zároveň tento zákon v §§ 48 a 49 umožnil z této zásady výjimky, například u sourozenců. Pokud souhlasili oni i Státní pozemkový úřad, mohlo být dědické vypořádání odloženo a nedíl jim mohl být odevzdán do spoluvlastnictví.²⁴⁶

Na základě § 51 tohoto zákona byl pozemkový úřad zmocněn k vykoupení nedílů za stanovených podmínek, například v případě, že vlastník na nedílu trvale hospodařil špatně anebo vedl nezřízený život a dával špatný příklad svému okolí.

²⁴⁴ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přídělový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nakladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 23-31 a 65-101; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. 239-264

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ Tamtéž.

Podobné právo, v podobě možnosti vykoupit nedíl zemřelého manžela od jeho dědiců, příslušelo i pozůstalému manželovi, opět ovšem za splnění zákonných podmínek, blíže upravených v § 49 tohoto zákona.²⁴⁷

K nedílu náleželo veškeré příslušenství, hospodářské budovy a inventář, pokud se nacházely na pozemcích nedílů a sloužily k zemědělskému obdělávání nedílu. Do této skupiny náleželo i zařízení pro bydlení hospodáře a jeho rodiny, ale zařízení bytu a předměty, které sloužily výhradně osobním účelům rodiny hospodáře, do této skupiny nespádaly.²⁴⁸

Třetí část tohoto zákona tvořila ustanovení poplatková, na základě kterých se přiděl do vlastnictví považoval za úplatný majetkový převod, a jako takový byl podroben poplatkové povinnosti. Zároveň zde v § 58 nalezneme i výjimky v podobě osvobození od poplatkové povinnosti. § 61 upravoval právo pozemkového úřadu vybírat při udělování souhlasu ke zřízení a dělení nemovitosti podle § 7 záborového zákona²⁴⁹, pokud se půda propouštěla ze záboru, poplatek ve výši 10% z hodnoty propuštěné nemovitosti. Pozemkový úřad mohl vyměřit i nižší výši, pokud se jednalo o případy zvláštního zřetele hodné. Za udělení souhlasu k pronájmu hospodářských celků a podniků hospodářského a lesnického průmyslu na základě § 7 záborového zákona²⁵⁰ měl Státní pozemkový úřad právo na ¼ % z úhrnného pachtovného placeného v hotovosti. Zároveň byla na základě § 62 přidělového zákona stanovena zpětná účinnost této poplatkové povinnosti.²⁵¹

Čtvrtá část, čítající pouhý jeden paragraf, byla právě oním ustanovením, které mělo být původně již v prosinci 1919 přijato Národním shromážděním jako samostatný zákon. Jednalo se o institut tzv. „*vnucených pachtů*“. Na základě § 63 tohoto zákona byl

²⁴⁷ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 23-31 a 65-101; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. 239-264

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

²⁵⁰ Tamtéž.

²⁵¹ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon)

Státní pozemkový úřad zmocněn přikázat hospodařící osobě na zabraném majetku, vyžádá-li si převzetí a přiděl půdy delší dobu v místech, kde je po půdě zvláště naléhavá poptávka, aby přenechal osobám, které splňují podmínky pro přiděl půdy, tuto půdu alespoň do pachtu, a to na dobu maximálně 6 let. Pokud hospodařící osoba nesplnila tento příkaz pozemkového úřadu, určil pozemky, osoby a podmínky pachtu pozemkový úřad sám. Provedením vnucených pachtů pozemkový úřad pověřil politické úřady, od jejichž rozhodnutí bylo umožněno odvolání k pozemkovému úřadu. Toto právo měl pozemkový úřad původně pouze do konce roku 1920, následně došlo k prodloužení tohoto práva nařízením vlády č. 665/1920 Sb. z. a n.²⁵² ze dne 17. prosince 1920, a to do konce roku 1921, pokud se jednalo o Slovensko a Podkarpatskou Rus.²⁵³

Tento zákon v §§ 24 a 25 umožňoval i vytváření tzv. „zbytkových statků“, jelikož nebylo možné provést úplnou parcelaci zabrané půdy. Aby nedošlo k hospodářskému znehodnocení hospodářských budov a inventáře, mělo být ponecháno zabraným dvorům tolik půdy, kolik bylo nutné k zachování jejich zemědělské produkce a tyto statky měly být především přiděleny na základě § 25 přidělového zákona k „vytvoření odborných hospodářství uchazečům jednotlivcům, zvláště způsobilým k vedení větších podniků zemědělských“.²⁵⁴ Tento institut zbytkových statků byl a také dnes je předmětem časté kritiky, protože přidělování zbytkových statků se ve výsledku v mnoha případech stalo určitou formou politické odměny.²⁵⁵

Tento zákona byl novelizován pouze jednou, výše zmíněným nařízením vlády.²⁵⁶

²⁵² nařízení vlády č. 665 ze dne 17. prosince 1920, kterým prodlužuje se pravomoc Státního pozemkového úřadu podle přechodných ustanovení § 63 zákona ze dne 30. ledna 1920, č. 81 Sb. z. a n., na rok 1921, pokud jde o Slovensko a Podkarpatskou Rus

²⁵³ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003. s. 544-559; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 31-42

²⁵⁴ citace zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon)

²⁵⁵ blíže viz. PŠENIČKOVÁ, J. *Zbytkové statky v Čechách 1918-1948*. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1998; zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon)

²⁵⁶ nařízení vlády č. 665 ze dne 17. prosince 1920, kterým prodlužuje se pravomoc Státního pozemkového úřadu podle přechodných ustanovení § 63 zákona ze dne 30. ledna 1920, č. 81 Sb. z. a n., na rok 1921, pokud jde o Slovensko a Podkarpatskou Rus

6.4. Náhradový zákon

Jak již bylo uvedeno v předešlých kapitolách, jednou z nejspornějších otázek při diskusích o podobě pozemkové reformy byla otázka náhrady, jejíž základní úpravu obsahoval § 9 záborového zákona²⁵⁷. Tento paragraf ponechal podrobnosti zvláštnímu zákonu, náhradovému, který původní okruh majetků, jež záborový zákon zamýšlel převzít bez poskytnutí náhrady, výrazně zúžil. Návrh tohoto náhradového zákona č. 329/1920 Sb. z. a n. ze dne 8. dubna 1920, vypracoval Edvard Vondruška společně s profesorem JUDr. Janem Krčmářem.²⁵⁸

První část tohoto zákona upravovala provádění pozemkové reformy v praxi. Najdeme zde úpravu vyrozumění vlastníka úřadem o tom, jaké nemovitosti vlastníka se rozhodl úřad na základě svého pracovního plánu převzít, dále pak úpravu poznámky zamýšleného převzetí a postup při dání výpovědi hospodařícím osobám. Druhá část navazovala na postup pozemkového úřadu v první části a upravovala převzetí zabraných nemovitostí. Všechna tato procesní pravidla jsem podrobněji popsala v následující kapitole věnované provádění pozemkové reformy v praxi.²⁵⁹

Nyní se podívejme na část IIIa tohoto zákona, která upravovala převzetí majetku bez náhrady a její §§ 35 a 36 významně pozměnily a zmírnily zásadu převzetí bez náhrady zakotvenou v § 9 záborového zákona²⁶⁰. Tyto paragrafy znamenaly podstatné zmírnění záborového zákona, když stanovily, že bez náhrady bude převzat pouze majetek bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské a majetek příslušníků nepřátelských států, pokud tomu neodporují mírové smlouvy uzavřené mocnostmi spojenými a přidruženými ve světové válce. Bez náhrady měl být dále převzat majetek nadací, spočívajících na právech ze šlechtictví zrušeného zákonem č. 61/1918 Sb. z. a n.²⁶¹ a za podmínky, že bylo příslušným ministerstvem jako nadačním úřadem vysloveno, že se určitá nadace zrušuje. V důsledku podpisu mírových smluv se stát zavázal, že s příslušníky cizích států bude nakládat stejně jako s vlastními příslušníky.

²⁵⁷ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

²⁵⁸ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon); KOLEKTIV autorů. *Československé pozemkové právo*. Praha: Panorama, 1987. s. 50-59; KUKLÍK, J. *Znárodně Československo: Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010

²⁵⁹ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

²⁶⁰ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

²⁶¹ zákon č. 61 ze dne 10. prosince 1918, jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly

V článku 267 mírové smlouvy Saint-germainské s Rakouskem²⁶² a v článku 250 mírové smlouvy Trianonské s Maďarskem²⁶³ nalezneme shodná ustanovení o zákazu konfiskace nebo likvidace majetku, práv a zájmových účastenství rakouských a maďarských příslušníků nebo společností na území bývalého mocnářství Rakousko-Uherska. Tato ustanovení znamenala další zúžení okruhu majetků, které na základě výše uvedeného znění záborového a náhradového zákona mohl stát převzít bez poskytnutí náhrady. Tento paragraf dále vyhradil dalšímu zvláštnímu zákonu úpravu selské půdy bezprávně svedené, ale tento zvláštní zákon nebyl nikdy vydán.²⁶⁴

V další části IIIb tohoto zákona, pak nalezneme základní zásady pro převzetí zabraného majetku za náhradu a v §§ 37–40, blíže vyložených v podkapitole 7.2., úpravu převzetí státního majetku pozemkového. Základem pro určení náhradové (přejímací) ceny byl § 41, který stanovil, že *„Náhradou (přejímací cenou) za převzatý pozemkový majetek jest cena jeho vyplývající z průměru cen docilovaných v letech 1913 až 1915 při prodeji statků z volné ruky v rozloze přes 100 ha. Vláda se zmocňuje, aby nařízením vyhlásila závazné stupnice cen se zřetelem na cenový průměr vyšetřený pozemkovým úřadem dle zásady odst.1, pro nemovitosti stejného způsobu užívání, druhu kultury, jakosti (třídy dle katastru) a polohy...“*²⁶⁵

Na základě výše uvedeného zmocnění vydala vláda nařízení č. 53/1921 Sb. z. a n. ze dne 21. ledna 1921²⁶⁶, které bylo novelizováno dne 7. srpna 1922 nařízením vlády č. 220/1922 Sb. z. a n.²⁶⁷, a které obsahovalo podrobná pravidla pro určení náhradové ceny. Zároveň tento § 41 pamatoval na situaci, kdyby tyto stupnice cen nebyly vyhlášeny. V takovém případě měla být přejímací cena určena pozemkovým úřadem na základě odhadu předmětných nemovitostí přísedními znalci na místě samém. Dále bylo uzákoněno, že jedna koruna měny rakousko-uherské se počítá za 1 korunu

²⁶² po ratifikaci publikována pod č. 507/1921 Sb. z. a n.

²⁶³ po ratifikaci publikována pod č. 102/1922 Sb. z. a n.

²⁶⁴ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332–405

²⁶⁵ citace zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

²⁶⁶ nařízení vlády č. 53 ze dne 21. ledna 1921, jímž stanoví se podle § 41 náhradového zákona závazné stupnice cen pro vyměření náhrady za zabraný majetek pozemkový státem převzatý

²⁶⁷ nařízení vlády č. 220 ze dne 7. srpna 1922, kterým mění se nápis nařízení vlády republiky Československé ze dne 21. ledna 1921, č. 53 Sb. z. a n., jímž se stanoví podle § 41 náhradového zákona závazné stupnice cen pro vyměření náhrady za zabraný majetek pozemkový státem převzatý

československou. Zvláště mimo tabulky pak měly být oceněny například ovocné stromky nebo drátěnky ve chmelnicích.²⁶⁸

Takto byla stanovena pouze hrubá přejímací cena, která dále podléhala tzv. „*latifundijním srážkám*“, upraveným v § 42. Tyto srážky plynuly do fondu pro podporu vnitřní kolonizace a nesměly činit více než 40% hrubé přejímací ceny. Pokud půda měla výměru do 1.000 hektarů, nepodléhala srážkám. Při výměře od 1.000 do 2.000 hektarů činily srážky až 5%, při výměře 2.000–5.000 hektarů až 10% a podobně až do skupiny s výměrou nad 50.000 hektarů, kde byla stanovena maximální srážka 40%. Zároveň měl úřad, na základě § 43, povinnost při ocenění zohlednit osobité vlastnosti a stav převzatých nemovitostí. Především měl úřad vzít zřetel na investice provedené po 24. dubnu 1919, pokud užitek těchto investic stále trval anebo se měl dostavit a pokud tyto investice sledovaly vyšší výnosnost či udržení dobrého stavu hospodaření.²⁶⁹

Následující paragrafy tohoto zákona upravovaly postup pozemkového úřadu po určení náhradové ceny a jejich výklad jsem zařadila do kapitoly o provádění pozemkové reformy v praxi. Zvláštní význam měl především § 44 odstavec 2, na jehož základě mohla být uzavřena dohoda o náhradové ceně mezi vlastníkem a Státním pozemkovým úřadem, která měla povahu smíru podle úpravy občanského práva. Tato dohoda musela být uzavřena písemně a podepsána předsedou úřadu.²⁷⁰

Část IIIc náhradového zákona prováděla § 12 záborového zákona²⁷¹, na základě kterého měl stát právo požadovat od vlastníka poměrnou část živého a mrtvého zařízení, sloužícího k hospodaření na zabraném majetku. Tato část náhradového zákona podrobněji upravovala právě převzetí tohoto mrtvého a živého zařízení (inventáře). Toto právo státu na základě § 53 náhradového zákona vykonával pozemkový úřad, který jej musel uplatnit nejpozději jeden měsíc před skutečným převzetím zabraného majetku. Bližší výklad postupu úřadu při výkonu tohoto práva jsem opět zařadila na příslušné místo výkladu o provádění pozemkové reformy v praxi, kde jsem také podrobně

²⁶⁸ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 101-132; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se záborom souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 76-190

²⁶⁹ Tamtéž.

²⁷⁰ Tamtéž.

²⁷¹ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

rozvedla pravidla placení náhradové ceny, které stanovil náhradový zákon v části čtvrté.²⁷²

Pátá část tohoto zákona upravovala péči a zabezpečení zaměstnanců na zabraném a přejímaném pozemkovém majetku. Na základě § 72 náhradového zákona měl pozemkový úřad povinnost provést soupis všech zaměstnanců na zabraném velkém pozemkovém majetku, pokud tito zaměstnanci splňovali zákonné podmínky, a to ke dni 4. března 1920. § 73 pak obsahoval zmocnění pro vládu, aby určila míru zaopatřovacích požitků těchto osob a jejich pozůstalých. Zároveň byl tímto paragrafem zřízen u Všeobecného penzijního fondu v Praze fond pro zaopatření zaměstnanců velkostatků, kterému jednorázově byl stát povinen poskytnout příspěvek ve výši 5 miliónů Kč. Vlastníci zabraného, ale dosud nepřevzatého majetku, byli povinni přispívat ročně do tohoto fondu příspěvkem ve výši 3 Kč za každý hektar půdy. Majetek zabraný do 250 hektarů byl osvobozen od tohoto příspěvku a vláda byla zmocněna tento příspěvek zvýšit nebo snížit, a to až o 2 Kč na 1 hektar. Nařízením vlády č. 536/1920 Sb. z. a n. ze dne 17. září 1920²⁷³ byl tento příspěvek zvýšen s účinností od 1. ledna 1921 na 5 Kč za 1 hektar. § 75 pak upravoval speciální péči určenou trvalým zaměstnancům, kteří převzetím pozbyli svého zaměstnání, a o které byl povinen se postarat stát. Na jejich zaopatření myslel již § 6 záborového zákona²⁷⁴. V § 75 náhradového zákona²⁷⁵ pak najdeme způsoby, jakými se mohl stát o tyto zaměstnance postarat a zaopatřit je. Na tyto zaměstnance měl být brán zvláštní zřetel při obsazování míst na státním pozemkovém majetku, dále jim mohl být nabídnut příděl půdy a zejména zbytkových statků. Úřad byl také oprávněn uložit osobám, které přejímaly hospodářské celky anebo hospodařily na nepřevzatých zabraných nemovitostech, aby přednostně zaměstnávaly tyto osoby. Další způsob zaopatření zaměstnanců představovala podpora v nezaměstnanosti, která mohla být vyplácena z výše uvedeného fondu, pokud to stav finančního fondu dovoľoval a ministr sociální péče k tomu udělil souhlas.²⁷⁶

²⁷² zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

²⁷³ nařízení vlády č. 536 ze dne 17. září 1920, jímž upravuje se příspěvek uložený vlastníkům zabraného majetku pozemkového podle § 73, posl. odst., zákona náhradového

²⁷⁴ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

²⁷⁵ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

²⁷⁶ Tamtéž a dále VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 23-31 a 132-135

Podrobněji byla péče o zaměstnance upravena v dalších předpisech, které na úpravu v zákoně náhradovém navazovaly. Jako příklad můžeme jmenovat zákon č. 130/1921 Sb. z. a n., který byl novelizován zákonem č. 215/1922 Sb. z. a n.²⁷⁷ a vládní nařízení č. 189/1921 Sb. z. a n. a 46/1923 Sb. z. a n.²⁷⁸, ve kterých nalezneme především zabezpečení staropensistů na zabraném majetku. Dále se této problematice věnovalo i vládní nařízení ze dne 29. prosince 1921 č. 496/1921 Sb. z. a n.²⁷⁹, které upravovalo správu fondu pro zaopatření zaměstnanců. Základní prováděcí předpisy k náhradovému zákonu, které se týkaly zaopatření trvalých zaměstnanců, představovaly vládní nařízení č. 305/1922 Sb. z. a n. ze dne 21. října 1922²⁸⁰, včetně novel, a vládní nařízení č. 318/1922 Sb. z. a n. ze dne 3. listopadu 1922²⁸¹, které toho nařízení doplňovalo.²⁸²

Výše uvedené nařízení č. 305/1922 Sb. z. a n. především stanovilo podmínky pro posuzování zaměstnance jako zaměstnance trvalého, který měl nárok na zaopatření podle tohoto nařízení. Zaměstnanci, kteří splňovali tyto podmínky, měli nárok na některých z následujících čtyř způsobů zaopatření. První způsob představoval přiděl vhodných nemovitostí za výhodnějších podmínek úvěrových či s příspěvkem na pokrytí přídělové ceny. Pokud zaměstnanci konkurovali ostatním uchazečům o přiděl, byla jim zpravidla dávana přednost. Další způsob spočíval ve zprostředkování, přikázání nebo opatření vhodného zaměstnání na zabraném majetku, přidělovaném majetku anebo ve

²⁷⁷ zákon č. 130 ze dne 18. března 1921, kterým se upravují zaopatřovací požitky bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém a zákon č. 215 ze dne 13. července 1922, jímž se mění a doplňuje zákon ze dne 18. března 1921, č. 130 Sb. z. a n., kterým se upravují zaopatřovací požitky bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém

²⁷⁸ nařízení vlády č. 189 ze dne 13. května 1921, kterým se provádí zákon ze dne 18. března 1921, č. 130 Sb. z. a n., o úpravě zaopatřovacích požitků bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém a nařízení vlády č. 46 ze dne 2. března 1923, kterým se doplňuje vládní nařízení ze dne 13. května 1921, č. 189 Sb. z. a n., o úpravě zaopatřovacích požitků bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, a částečně se mění vysvětlivky k nařízení tomuto

²⁷⁹ nařízení č. 496 ze dne 29. prosince 1921, jímž upravuje se správa fondu pro zaopatření zaměstnanců velkostatku, zřízeného podle § 73 zákona ze dne 8. dubna 1920, č. 329 Sb. z. a n., a příspěvek vlastníků zabraného majetku pozemkového k fondu tomu

²⁸⁰ nařízení vlády č. 305 ze dne 21. října 1922, kterým vydávají se předpisy k § 75 zákona ze dne 8. dubna 1920, č. 329 Sb. z. a n. (zákona náhradového) ve znění novely ze dne 13. července 1922, č. 220 Sb. z. a n., o zaopatření trvalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém

²⁸¹ nařízení vlády č. 318 ze dne 3. listopadu 1922, kterým doplňuje se nařízení vlády republiky Československé ze dne 21. října 1922, č. 305 Sb. z. a n., jímž vydávají se předpisy k § 75 zákona ze dne 8. dubna 1920, č. 329 Sb. z. a n. (zákona náhradového) ve znění novely ze dne 13. července 1922, č. 220 Sb. z. a n., o zaopatření trvalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém

²⁸² KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o zaboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zaborem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 214-238

státní nebo jiné veřejné službě. Třetím způsobem bylo finanční odškodnění, které se vypočítávalo podle několika kritérií, například podle doby služby a její povahy anebo dle rodinných poměrů zaměstnance. Toto odbytné průměrně činilo u zřízence 9.040,- Kč, u úředníka 25.900,- Kč, u dělníka 3.350,- Kč a u deputátníka 4.570,- Kč. Poslední způsob představovalo starobní anebo invalidní zaopatření. O způsobu zaopatření rozhodoval pozemkový úřad, který mohl zároveň uložit podmínky anebo odmítnout způsob zaopatření a odškodnění, které zaměstnanec žádal, a to za podmínky, že k tomu měl závažné důvody týkající se provádění pozemkové reformy.²⁸³ Pokud o zaopatření zaměstnance rozhodovala obvodová úřadovna, umožnilo toto nařízení od jejího rozhodnutí podat stížnost do 14 dnů k pozemkovému úřadu. Z rozhodnutí úřadu byla možná do 14 dnů od doručení rozhodnutí stížnost k devíti členné rozhodčí komisi, jejíž jednací řád byl vydán vládním nařízením č. 374/1922 Sb. z. a n.²⁸⁴ Toto nařízení dále upravovalo jednotlivé způsoby zaopatření a co se týče potrestání za přestoupení jeho ustanovení, odkazovalo na § 18c záborového zákona.²⁸⁵

Nárok na zaopatření museli zaměstnanci ohlásit pozemkovému úřadu nejpozději do dne skutečného převzetí zabraného majetku, na němž zaměstnanec vykonával práci či službu. Pokud tento nárok nemohl zaměstnanec ohlásit pro nepřekonatelnou překážku, byl zaměstnanec povinen tento nárok ohlásit dodatečně ihned po pominutí překážky a zároveň existenci této překážky doložit. K nárokům ohlášeným po uplynutí 3 měsíců po dni skutečného převzetí anebo po uplynutí 30 dnů ode dne rozvázání služebního nebo pracovního poměru, pokud tato skutečnost nastala po skutečném převzetí zabraného majetku, úřad nepřihlížel a nárok zamítl.²⁸⁶

Vraťme se ale zpět k náhradovému zákonu²⁸⁷, k části šesté, ve které byl úřad zmocněn za podmínky, že půdu převezme nejpozději do 30. září 1921, zkrátit

²⁸³ nařízení vlády č. 305 ze dne 21. října 1922, kterým vydávají se předpisy k § 75 zákona ze dne 8. dubna 1920, č. 329 Sb. z. a n. (zákonu náhradového) ve znění novely ze dne 13. července 1922, č. 220 Sb. z. a n., o zaopatření trvalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém

²⁸⁴ nařízení vlády č. 374 ze dne 7. prosince 1922, kterým se vydává jednací řád pro rozhodčí komise podle § 75 zákona ze dne 8. dubna 1920, č. 329 Sb. z. a n. (zákonu náhradového), ve znění novely ze dne 13. července 1922, č. 220 Sb. z. a n.

²⁸⁵ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

²⁸⁶ nařízení vlády č. 305 ze dne 21. října 1922, kterým vydávají se předpisy k § 75 zákona ze dne 8. dubna 1920, č. 329 Sb. z. a n. (zákonu náhradového) ve znění novely ze dne 13. července 1922, č. 220 Sb. z. a n., o zaopatření trvalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém

²⁸⁷ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

výpovědní lhůtu hospodařícím osobám i pod zákonných 6 měsíců. Zároveň byla úřadu uložena povinnost nahradit této osobě vzniklou škodu. Sedmá část upravovala stanovení ceny přídělové a pachtovného, osmá část věnovala pozornost finančním prostředkům, které si reforma vynutí a za tímto účelem zřídil § 80 zvláštní fond při pozemkovém úřadě, jemuž měla být na základě § 79 poskytnuta záloha ve výši 50 milionů Kč vratných do 10 let. Následně §§ 82–83, které tvořily devátou část tohoto zákona, upravovaly právní jednání a listiny osvobozené od poplatků a kolků. Mimo jiné byly osvobozeny například první zápisy do náhradových knih.²⁸⁸

Tento zákon byl novelizován celkem čtyřikrát, z toho tři novely byly vydány až po roce 1948. První novela tohoto zákona byla vydána dne 17. září 1920 v podobě vládního nařízení č. 536/1920 Sb. z. a n.²⁸⁹. Tomuto nařízení jsem věnovala pozornost již v předchozím výkladu a najdeme v něm také úpravu podmínek vrácení příspěvku či jeho odpisu.

K provedení tohoto zákona bylo vydáno dne 12. října 1920 vládní nařízení č. 575/1920 Sb. z. a n.²⁹⁰, které uložilo ohlašovací povinnost hospodařícím osobám na zabraném majetku pozemkovém a jejich vedoucím úředníkům a plnomocníkům, a to do 30 dnů od účinnosti nařízení. Zároveň byl pozemkový úřad zmocněn tyto osoby vyzvat ke sdělení dalších údajů či podání vysvětlení. V případě nesplnění výše uvedených povinností byly politické úřady zmocněny na návrh pozemkového úřadu potrestat osoby pokutou až do výše 50.000 Kč anebo trestem vězení až na dobu jednoho měsíce.²⁹¹

Další prováděcí předpis k tomuto zákonu představovalo vládní nařízení č. 630/1920 Sb. z. a n., které upravovalo institut náhradových knih a náhradové banky. Toto vládní nařízení bylo zrušeno dne 7. prosince 1922.²⁹²

Nelze opomenout ani malý zákon náhradový, který byl vydán dne 17. února

²⁸⁸ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

²⁸⁹ nařízení vlády č. 536 ze dne 17. září 1920, jímž upravuje se příspěvek uložený vlastníkům zabraného majetku pozemkového podle § 73, posl. odst., zákona náhradového

²⁹⁰ nařízení vlády č. 575 ze dne 12. října 1920, aby byl proveden soupis zaměstnanců na zabraném pozemkovém majetku a osob požívacích z důvodů služební činnosti na velkém pozemkovém majetku pensí neb darů z milosti

²⁹¹ nařízení vlády č. 575 ze dne 12. října 1920, aby byl proveden soupis zaměstnanců na zabraném pozemkovém majetku a osob požívacích z důvodů služební činnosti na velkém pozemkovém majetku pensí neb darů z milosti

²⁹² nařízení vlády č. 630 ze dne 26. listopadu 1920, o náhradových knihách a náhradových bankách

1922 jako zákon č. 77/1922 Sb. z. a n.²⁹³. Jak bude uvedeno dále, účelem tohoto zákona bylo zjednodušit přidělové řízení, pokud úřad zároveň parcely přejímal i přiděloval. Platnost tohoto zákona ovšem byla stanovena jen do konce roku 1924. Bližší výklad tohoto zákona jsem opět zařadila do kapitoly o provádění pozemkové reformy v praxi.

6.5. Další zákony

Mezi další zákony, které se pozemkové reformy týkaly, můžeme zařadit zákon č. 330/1919 Sb. z. a n., o pozemkovém úřadě, ze dne 11. června 1919²⁹⁴, který na základě §§ 1 a 15 záborového zákona²⁹⁵ zřizoval Státní pozemkový úřad se sídlem v Praze a s působností pro celé území Československé republiky. Tento úřad měl svoji činnost na základě vyhlášky vlády č. 535/1919 Sb. z. a n.²⁹⁶, zahájit dne 15. října 1919, ale tuto svoji činnost zahájil až dne 1. listopadu 1919. Tento zákon byl novelizován zákonem č. 454/1919 Sb. z. a n. ze dne 23. července 1919²⁹⁷, který opravil chybu v § 8 odst. 2, kde bylo původně stanoveno, že o stížnosti proti rozhodnutí obvodových úřadoven nebo komisí rozhoduje zemský úřad. Novela toto ustanovení opravila na znění, že o stížnosti rozhoduje pozemkový úřad. Tomuto úřadu i zákonu jej upravujícímu je věnována podkapitola 7.1.

Dalším významný zákon byl přijat dne 27. května 1919 a to zákon č. 318/1919 Sb. z. a n.²⁹⁸, který umožnil drobným pachtýřům či podpachtýřům vykoupit si propachtované pozemky za splnění určitých podmínek. Pachtýři měli na základě § 1 tohoto zákona právo žádat, aby jim byl zemědělský pozemek postoupen do vlastnictví, anebo, aby jim byl ponechán v pachtu, ovšem za splnění několika podmínek podrobně v tomto paragrafu rozvedených. Předně se muselo jednat buď o pozemky, které patřily státu, nebo o pozemky, které byly zabrané, anebo byly zapsány v zemských deskách či patřily církvi nebo nadacím. Zároveň museli mít pachtýři půdu v pachtu či podpachtu

²⁹³ zákon č. 77 ze dne 17. února 1922, kterým se vydávají přechodná ustanovení k zákonu ze dne 8. dubna 1920, čís. 329 Sb. z. a n. (zákonu náhradovému), pokud jde o převzetí a náhradu za jednotlivé parcely nebo části parcel ze zabraného majetku pozemkového

²⁹⁴ zákon č. 330 ze dne 11. června 1919, o pozemkovém úřadě

²⁹⁵ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

²⁹⁶ vyhláška vlády č. 535 ze dne 6. října 1919, o počátku činnosti pozemkového úřadu

²⁹⁷ zákon č. 454 ze dne 23. července 1919, kterým se opravuje chyba v zákoně ze dne 11. června 1919 o pozemkovém úřadě, č. 330 Sb. z. a n.

²⁹⁸ zákon č. 318 ze dne 27. května 1919, o zajištění půdy drobným pachtýřům

minimálně od 10. října 1901 a nepřetržitě až do dne vyhlášení tohoto zákona. Tato podmínka byla splněna i v případě, že měla tuto půdu v nájmu či podnájmu manželka pachtýře, podpachtýře nebo jejich rodiny či právní předchůdci v držbě nemovitostí. Pokud byl nájem či podnájem přetržen na dobu kratší než 1 rok, byla podmínka nepřetržitosti splněna. Zároveň byly z působnosti § 1 vyloučeny pozemky obcí, pozemky v zastavěných částech měst a obcí či pozemky, které pro svůj stavební rozvoj, humanitní zařízení a podobně požadovala obec a toto právo ji pozemkový úřad přiznal.²⁹⁹

§ 3 tohoto zákona tento nárok pachtýřům omezil další podmínkou. Pachtýř sám nebo s rodinou musel tento požadovaný pozemek obdělávat či na něm bydlet a zároveň nesměla získáním tohoto pozemku přesáhnout výměra zemědělské půdy celkem pachtýři patřící 8 hektarů. Ve výsledku tato podmínka znamenala, že po sečtení půdy, kterou již dříve pachtýř vlastnil, a půdy nově nabyté, nevlastnil pachtýř více než 8 hektarů půdy. Na základě § 4 měl pachtýř právo volby parcely, pokud neuplatnil právo na všechny pozemky.³⁰⁰

§ 5 upravoval možnost scelování pozemků a pozemkových úprav v rámci uplatnění nároku pachtýře, § 6 pak řešil situaci, kdy v důsledku války přišel pachtýř o pozemek.³⁰¹

Na základě § 8 měl náhradu (přejímací cenu) stanovit soud a za tímto účelem mohl vyslechnout i znalce. Rozhodující byly pro stanovení náhrady ceny pozemků v dané oblasti v roce 1913. Do této ceny se nezapočítávala náhrada za převzatá práva vyhrazena za trvání pachtu vlastníkovu k propachtovanému pozemku, dále pak za pozemkové služebnosti a reálná břemena, která přecházela na pachtýře, pokud jich bylo zapotřebí k hospodaření na zabraném pozemku. Náhradu mohl pachtýř splatit buď najednou před vkladem vlastnického práva do pozemkových knih, anebo v deseti splátkách s úrokem 4%. První dvě splátky musel pachtýř zaplatit ještě před vkladem a ostatních osm splátek pak od roku 1920 pachtýř platil vždy k 1. říjnu každého roku. První splátka anebo celá cena musely být při tom zaplacený u určeného knihovního soudu nejpozději do 1 měsíce ode dne, kdy nabylo právní moci usnesení soudu o

²⁹⁹ zákon č. 318 ze dne 27. května 1919, o zajištění půdy drobným pachtýřům

³⁰⁰ Tamtéž.

³⁰¹ Tamtéž.

přířčení práva pachtýře na požadovaný pozemek.³⁰²

Na základě § 12 museli pachtýři toto své právo uplatnit nejpozději do 12 neděl ode dne nabytí působnosti tohoto zákona, a to formou ohlášení nároku vlastníkovu pozemku anebo vlastníkově hospodářské správě a vždy také okresnímu soudu, v jehož obvodu pozemek ležel. § 13 stanovil náležitosti tohoto ohlášení. Pokud nastaly skutečnosti neodvratné, které nezávisely na vůli pachtýře, mohl ohlásit tento svůj nárok, pokud ovšem tyto skutečnosti doložil, pachtýř i dodatečně, ale nejdéle do 2 let od vyhlášení tohoto zákona u příslušného okresního soudu. Od vyhlášení tohoto zákona dále běžela lhůta 4 měsíců, kterou měli vlastník a pachtýř na uzavření dohody o všech případných sporných otázkách, a pokud se v této lhůtě nedohodli, rozhodl o těchto otázkách příslušný okresní soud, od jehož rozhodnutí byla přípustná stížnost do 14 dnů od doručení rozhodnutí a to ke sborovému soudu prvé stolice. Zákon dále upravoval podrobně otázku stanovení náhrady, pravidla tohoto řízení, vyšetření na místě samém a podobně. Po uplynutí lhůty pro zaplacení přejímací ceny anebo první splátky vydal soud usnesení, která požadovaná práva zanikla z důvodu nezaplacení, a u zaplacených práv provedl zápis v pozemkových knihách. Místo převodu předmětného pozemku do svého vlastnictví mohl pachtýř také na vlastníkovu žádat, aby mu ponechal pozemek dále v pachtu, na dobu nejméně 6 let a za stejných podmínek jako doposud.³⁰³

Tento zákon byl několikrát novelizován. Jako první tento zákon změnil zákon č. 247/1920 Sb. z. a n. ze dne 6. dubna 1920³⁰⁴, který především prodloužil lhůty pro ohlášení nároku pachtýře na Slovensku, dále pak zákon č. 311/1920 Sb. z. a n., ze dne 15. dubna 1920³⁰⁵, který zcizení těchto pozemků mezi živými do desíti let od převodu do vlastnictví pachtýře omezil souhlasem pozemkového úřadu. Toto omezení se nevztahovalo na zcizení mezi manžely nebo z rodičů na děti. Dalšími novelami byly zákony č. 66/1921 Sb. z. a n. ze dne 1. dubna 1921³⁰⁶, který opět prodloužil lhůty pro

³⁰² zákon č. 318 ze dne 27. května 1919, o zajištění půdy drobným pachtýřům

³⁰³ Tamtéž a dále HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 67-85; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 196 a n.; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nakladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 23-31

³⁰⁴ zákon č. 247 ze dne 6. dubna 1920, kterým se doplňuje zákon ze dne 27. května 1919, č. 318 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům

³⁰⁵ zákon č. 311 ze dne 15. dubna 1920, jímž se doplňují některá ustanovení zákona ze dne 27. května 1919, č. 318 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům

³⁰⁶ zákon č. 66 ze dne 1. dubna 1921, kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 27. května 1919, č. 318 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům

přihlášení nároků, upravil přednostní nároky na pozemky, srážku 5% z přejímací ceny ve prospěch státu a podobně. Poslední novelou byl zákon č. 92/1931 Sb. z. a n. ze dne 27. května 1931³⁰⁷. Dne 17. července 1919 byl k zákonu o zajištění půdy drobným pachtýřům vydán prováděcí předpis, vládní nařízení č. 399/1919 Sb. z. a n.³⁰⁸

Další ochranu drobných pachtýřům poskytoval zákon č. 593/1919 Sb. z. a n.³⁰⁹, který stanovil, že končící pachty či podpachty zemědělských pozemků při splnění zákonných podmínek musí být obnoveny na další pachtovní rok, tj. na rok 1920, a to i proti vůli propachtovatele. Předně musel tento pacht skončit ve druhé polovině roku 1919 anebo měl teprve skončit a pachtýř musel písemně oznámit vlastníkovi nebo jeho hospodářské správě nejpozději do 30. listopadu 1919, že si nadále pozemek podrží v pachtu.

Na základě novely tohoto zákona č. 626 Sb. z. a n.³¹⁰ ze dne 28. listopadu 1919 byla tato lhůta prodloužena do 31. prosince 1919. Zároveň musel pachtýř pachtovaný pozemek sám nebo se svou rodinou obdělávat a nadále chtít a moci obdělávat. Dále pacht musel být zrušen výpovědí propachtovatelovou anebo nemohl být pacht pro jeho odpor obnoven a propachtovatel neměl zákonné důvody od pachtovní smlouvy odstoupit. Pro obnovený pacht následně platily dosavadní podmínky, ale pokud bylo pachtovné oproti běžným pachtovním cenám nepřiměřeně nízké, mohl propachtovatel požádat o přiměřené zvýšení. Nejprve byla tato otázka ponechána dohodě stran, ale pokud se propachtovatel a pachtýř nebyli schopni dohodnout, určil toto nové vymezení pachtovného na základě návrhu propachtovatele rozhodčí soud. Právo na novou výměru pachtovného u rozhodčího soudu musel propachtovatel uplatnit nejpozději do 31. prosince 1919. Tato lhůta byla prodloužena druhou novelou tohoto zákona č. 51/1920 Sb. z. a n. ze dne 24. ledna 1920³¹¹, a to až do 7. února 1920. Obnovení pachtu se na základě § 6 týkalo i příslušenství pozemků, jako příklad můžeme uvést obytná stavení, dvorky, zahrádky a podobně. Zvláštní úprava byla stanovena například pro půdu, která

³⁰⁷ zákon č. 92 ze dne 27. května 1931, kterým se mění zákon ze dne 27. května 1919, č. 318 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům

³⁰⁸ nařízení vlády č. 399 ze dne 17. července 1919, jímž se provádí zákon ze dne 27. května 1919, č. 318 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům

³⁰⁹ zákon č. 593 ze dne 30. 10. 1919, o ochraně drobných zemědělských pachtýřů

³¹⁰ zákon č. 626 ze dne 28. listopadu 1919, kterým se prodlužuje lhůta stanovená v § 1 zákona ze dne 30. října 1919, č. 593 Sb. z. a n., o ochraně drobných zemědělských pachtýřů

³¹¹ zákon č. 51 ze dne 24. ledna 1920, kterým se prodlužuje lhůta § 5 zákona ze dne 30. října 1919, č. 593 Sb. z. a n., o ochraně drobných zemědělských pachtýřů

nebyla zabráná anebo nenáležela obci za splnění dalších zákonných podmínek. Stejně jako u předešlého zákona, nesměl pachtýř mít v dispozici po obnovení tohoto pachtu více než 8 hektarů zemědělské půdy. Pachtýř byl také povinen nahradit propachtovateli náklady na novou úrodu na požadovaném pozemku, které propachtovatel vynaložil do dne oznámení nároku pachtýře. Propachtovatel byl oprávněn podat námitky proti nároku pachtýře na obnovení pachtu a to ve lhůtě 14 dnů od oznámení pachtýře okresnímu soudu, v jehož obvodě ležel předmětný pozemek.³¹²

Jako další zákon týkající se pozemkové reformy můžeme jmenovat zákon č. 166/1920 Sb. z. a n. ze dne 11. března 1920³¹³, který umožňoval poskytnutí úvěru jednotlivcům i družstvům, které nabyly půdu na základě záborového zákona³¹⁴ a také zemědělcům, kteří se podrobili ustanovením přidělového zákona³¹⁵ o rolnických nedílech. Poskytnutí úvěru bylo vázáno na splnění podmínky, že odborná a mravní kvalifikace nabyvatele půdy zaručí, že tohoto úvěru nebude zneužito. Tomuto zákonu se věnuji v příslušné podkapitole o financování pozemkové reformy a úvěrové pomoci. Tento zákon byl v době první republiky novelizován pouze jednou, vládním nařízením č. 158/1933 Sb. z. a n. ze dne 29. července 1933, kde bylo především nově upraveno dražební řízení.³¹⁶

Další zákon č. 254/1920 Sb. z. a n. ze dne 9. 4. 1920³¹⁷, uložil povinnost tomu, komu byla dána zabraná půda do prozatímního pachtu na základě § 63 zákona přidělového, zaplatit správní příspěvek ve výši 5 Kč z každé měřice, tj. z každých 0,19 hektaru. Na Slovensku byla výše tohoto příspěvku stanovena na 7,50 Kč z každé poloviny katastrální jitra, tj. z přibližně 0,288 hektaru. Tento příspěvek se platil kolkem na pachtovní smlouvě a předem za jedno smluvené pachtovní období.³¹⁸

³¹² zákon č. 593 ze dne 30. 10. 1919, o ochraně drobných zemědělských pastýřů

³¹³ zákon č. 166 ze dne 11. března 1920, o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový)

³¹⁴ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

³¹⁵ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přídělový zákon)

³¹⁶ nařízení vlády č. 158 ze dne 29. července 1933, kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 11. března 1920, č. 166 Sb. z. a n., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový)

³¹⁷ zákon č. 254 ze dne 9. 4. 1920, o vybírání správního příspěvku k úhradě správních výloh, spojených s prováděním § 63 zákona ze dne 30. 1. 1920, č. 81 Sb. z. a n. (zákonu přidělového), o prozatímním pachtu

³¹⁸ zákon č. 254 ze dne 9. 4. 1920, o vybírání správního příspěvku k úhradě správních výloh, spojených s prováděním § 63 zákona ze dne 30. 1. 1920, č. 81 Sb. z. a n. (zákonu přidělového), o prozatímním pachtu

Dalším významným zákonem upravujícím pozemkovou reformu byl zákon č. 354/1921 Sb. z. a n.³¹⁹ ze dne 12. srpna 1921, který stanovil, které statky a majetek nabýval československý stát. Dále zde bylo upraveno, co se rozumělo majetkem bývalé panovnické rodiny. O tom, které osoby patří do panovnické rodiny, příslušelo rozhodovat ministerstvu vnitra po dohodě s ministerstvem zahraničních věcí.³²⁰

Praxe si vynutila i určité uvolnění vázanosti přidělu, které přinesl zákon č. 93/1931 Sb. z. a n.³²¹ Tento zákon se také nazýval „malý přidělový zákon“ a provedl určité uvolnění dispozic s drobnými nedílů za určitých podmínek, stanovených tímto zákonem.

Při výkladu o základních právních předpisech upravujících pozemkovou reformu nesmíme opomenout ani mírové smlouvy, jejichž výklad bude podán v rámci podkapitoly věnované protestům příslušníků národnostních menšin a cizích státních příslušníků.

³¹⁹ zákon č. 354 ze dne 12. srpna 1921, o převzetí statků a majetku, případných podle mírových smluv československému státu

³²⁰ Tamtéž.

³²¹ zákon č. 93 ze dne 27. května 1931, kterým se mění a doplňují předpisy o právním poměru k přidělené půdě (Malý zákon přidělový)

7. Provádění pozemkové reformy v praxi

7.1. Státní pozemkový úřad

Před samotným výkladem o provádění pozemkové reformy v praxi se nejprve zaměříme na Státní pozemkový úřad, kterému bylo provádění této reformy svěřeno. Původně měl být tento úkol svěřen ministerstvu zemědělství, ale vzhledem k tomu, že funkci ministra zemědělství zastával Karel Prášek, představitel velkostatkářských a konzervativních kruhů agrární strany, bylo rozhodnuto o vytvoření zvláštní instituce, Státního pozemkového úřadu, který měl být nestranným orgánem.³²²

Základní úpravu postavení, pravomocí a působnosti tohoto zákona nalezneme v zákoně č. 330/1919 Sb. z. a n., který byl přijat dne 11. června 1919.³²³

Jak bylo uvedeno již v rámci výkladu o zákonech pozemkové reformy, zahájil tento úřad svoji činnost až 1. listopadu 1919. Sídlo úřadu bylo určeno do Prahy. V jeho čele stál předseda a dva náměstkové jmenovaní prezidentem republiky na návrh ministerské rady. Vládní nařízení č. 103/1927 Sb. z. a n. ze dne 15. července 1927³²⁴ změnilo funkci předsedy a náměstků na prezidenta a viceprezidenty. Další zaměstnance úřadu měl jmenovat jeho předseda, případně prezident republiky, pokud mu toto právo přinášela ústava a mezi úředníky museli být zastoupeni právníci, technici, zemědělci a příslušní odborníci. Tato úřednická místa měla být obsazována veřejným konkursem.³²⁵

Zákon o pozemkovém úřadě sice stanovil ve svém druhém paragrafu, že pozemkový úřad je podroben ministerské radě, ale již tento zákon neřešil, zda předseda úřadu zastupuje tuto instituci v ministerské radě trvale nebo jen ve věcech, které se týkají tohoto úřadu.³²⁶

Funkci dozorčího orgánu plnil 12-ti členný správní výbor, jehož členy volilo Národní shromáždění na dobu 3 let ze zástupců všech politických stran. Funkci člen

³²² zákon č. 330 ze dne 11. června 1919, o pozemkovém úřadě; SLEZÁK, L. Pozemková reforma v Československu 1919-1935. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

³²³ Tamtéž a dále PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003. s. 544-559; KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 196 a n.

³²⁴ nařízení vlády č. 103 ze dne 15. července 1927, o úřednických kategoriích a úřednických titulech

³²⁵ zákon č. 330 ze dne 11. června 1919, o pozemkovém úřadě

³²⁶ Tamtéž a dále STIEBER, M. *Pozemková reforma*. Praha: nákladem spolku právníků Všehrd, 1919. s. 1-31

správního výboru zastával až do volby nového člena. Tyto volby ovšem nebyly nikdy provedeny, a proto až do ukončení činnosti tohoto úřadu a jeho likvidace funkci vykonávali původní členové, například R. Laube, Vl. Drobný anebo A. Černý. Jednalo se o funkci čestnou, a proto členům správního výboru příslušela pouze náhrada hotových výdajů. Ze svého středu volil správní výbor předsedu a dva náměstky. Pozemkový úřad měl uloženou povinnost podávat tomuto výboru v pravidelných obdobích zprávy o své činnosti a zároveň byl výbor oprávněn vyžádat si nad rámec těchto pravidelných zpráv vysvětlení, nahlížet ve spisy a podobně. Tomuto výboru příslušelo právo udělovat nutný souhlas k určitým záležitostem, vyjmenovaným v § 11. Jako příklad můžeme uvést souhlas s rozhodnutím, zda se mají zřídit obvodové komise a úřadovny anebo které objekty jsou ze záboru vyloučeny podle § 3 záborového zákona³²⁷. Navíc měl správní výbor oprávnění vyhradit si další zásadní rozhodnutí pozemkového úřadu ke schválení nad rámec § 11. Pokud vznikl spor mezi pozemkovým úřadem a správním výborem, příslušelo o něm rozhodnout ministerské radě.³²⁸

Úřad měl řadu oprávnění, jeho pravomoc a působnost byla vymezena velmi široce, především v § 7 zákona o pozemkovém úřadě, kde najdeme demonstrativní výčet jeho úkolů. Mnoho věcí mu bylo ponecháno pouze na uvážení, chyběla i řada lhůt, do kdy má určité věci rozhodnout, takže pozemková reforma a její provádění bylo prakticky pouze v jeho rukou. Při provádění pozemkové reformy na základě § 4 tohoto zákona úřad zastupoval stát.³²⁹ Na základě § 5 na tento úřad přešla působnost, která byla přikázána zákonem č. 32/1918 Sb. z. a n.³³⁰ ministerstvu zemědělství a zároveň mu byl svěřen i dozor nad prováděním § 4 zákona č. 64/1918 Sb. z. a n.³³¹

Pozemkový úřad na základě § 8 byl zmocněn nařízením přenést část své působnosti na obvodové úřadovny jako svoji první instanci, anebo na komise, které se zřizovaly k přechodným a místním úkolům. Jejich kompetence blíže určil ve svém dekretu pozemkový úřad. Obvodových úřadoven bylo v polovině dvacátých let celkem

³²⁷ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

³²⁸ zákon č. 330 ze dne 11. června 1919, o pozemkovém úřadě; PAVEL, A. *Pozemková reforma československá*. Praha: Novina, 1937. s. 1

³²⁹ Tamtéž a dále HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 67-85; KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nakladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 25, 65-68

³³⁰ zákon č. 32 ze dne 9. listopadu 1918, o obstavení velkostatků

³³¹ zákon č. 64 ze dne 10. prosince 1918, o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku

11, v Čechách působilo 5 obvodových úřadoven, na Moravě a ve Slezsku 2, na Slovensku 3 a na Podkarpatské Rusi pouze jedna obvodová úřadovna. Tyto úřadovny měly přesně vymezený obvod své působnosti, v rámci kterého především dohlížely na činnost všech přidělových komisariátů a řádné hospodaření na přidělené půdě a prováděly i některé drobnější akce.³³²

Přídělové komisariáty byly výkonnými sekcemi obvodových úřadoven a jednaly jejich jménem. Tyto komisariáty měly na starosti řízení na daném místě, mimo jiné přijímaly žádosti od uchazečů o půdu, šetřily jejich způsobilost pro příděl anebo navrhovaly rozdělovací plán. Původně byly komisariáty orgány bez pevného sídla a stěhovaly se zpravidla na podzim na místa, kde měla být provedena pozemková reforma. Po skončení prací se rozpustily a zaměstnanci byli přesunuti na nové místo, kde jich byla potřeba k novým pracím. Jelikož se tento postup v praxi ukázal jako neefektivní, byly na podzim 1923 založeny stálé komisariáty se stanoveným obvodem své působnosti. Celkem jich bylo nejvíce 57, kdežto stěhovavých komisariátů bývalo 80–100. Porovnáme-li výkonnost stěhovavých a stálých komisariátů, pak efektivitu stálých komisariátů ukazují především tato čísla. Stěhovavý komisariát za 1 rok přidělil přibližně 500–2.000 hektarů půdy, kdežto stálý komisariát za stejné období přibližně 2.000–6.000 hektarů půdy.³³³

Podmínky pro zřizování obvodových úřadoven a jejich kompetence byly blíže stanoveny ve vládním nařízení č. 451/1920 Sb. z. a n. ze dne 6. července 1920, novelizovaným vládním nařízením č. 225/1921 Sb. z. a n. ze dne 23. června 1921.³³⁴ Od rozhodnutí obvodových úřadů a komisí byla do 14 dní přípustná stížnost ke Státnímu pozemkovému úřadu. Jako další úřad, který se podílel na realizaci pozemkové reformy, můžeme uvést kolonizační referát pro Slovensko a Podkarpatskou Rus v Bratislavě, který působil od roku 1925. Dále byly na základě zákonů při Státním pozemkovém

³³² zákon č. 330 ze dne 11. června 1919, o pozemkovém úřadě; KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nakladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 25, 65-68; SLEZÁK, L. *Pozemková reforma v Československu 1919-1935*. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

³³³ Tamtéž.

³³⁴ nařízení vlády č. 451 ze dne 6. července 1920, o obvodových úřadovnách pozemkového úřadu a nařízení vlády č. 225 ze dne 23. června 1921, kterým se mění nařízení vlády ze dne 6. července 1920, č. 451 Sb. z. a n., o obvodových úřadovnách pozemkového úřadu

úřadě ustanoveny zvláštní orgány. Jako příklad můžeme jmenovat Rozhodčí komisi, Kuratorium fondu pro zaopatření zaměstnanců, které rozhodovalo o zaopatření bývalých zaměstnanců anebo Kuratorium fondu čsl. legionářů při Státním pozemkovém úřadě, které legionářům povolovalo úvěr z tohoto fondu.³³⁵

Velice rychle se dostal Státní pozemkový úřad zcela pod vliv agrární strany, která obsadila svými představiteli na celou dobu existence úřadu i funkci předsedy úřadu, později prezidenta. Do roku 1926 tuto funkci zastával JUDr. Karel Viškovský a po svém nuceném odchodu byl vystřídán až do roku 1935, kdy úřad zanikl, Dr. Ing. Janem Voženílkem.³³⁶

Agrární straně připadly v podstatě všechny důležité funkce. Socialistické straně ponechala funkci náměstka prezidenta a předsedy správního výboru, která je obsadila svými zástupci, Josefem Svozilem a Rudolfem Laubem. Sociální demokracie byla z vlivu a obsazování pozemkového úřadu téměř vyřazena. K alespoň částečnému uspokojení této strany byl zřízen post ředitele pozemkového úřadu, který tato strana obsadila svým zástupcem, ale tato funkce byla prakticky bez významu.³³⁷

Tato instituce a především její obsazení zástupci agrární strany, byla předmětem mnoha kritik pozemkové reformy, které volaly po jejím odpolitizování a reorganizaci. Vzpomeňme například na kritiku vyjádřenou prezidentem Tomášem Garigueem Masarykem. Dále bylo úřadu především po druhé světové válce vytýkáno, že pozemkovou reformu neprovedl důsledně. Státní pozemkový úřad, zvláště pak jeho předseda JUDr. Karel Viškovský, zastával názor, že nemůže být hned zabráno víc půdy, než je možné okamžitě zpracovat, a proto nebyly velkostatky zmenšeny hned na výměru 250 hektarů, respektive 150 hektarů zemědělské půdy, ale zabraná půda byla přejímána postupně.³³⁸

³³⁵ VOŽENÍLEK, J. *Výsledky Československé pozemkové reformy*. Praha: Československá Akademie Zemědělská, 1930. s. 4-6

³³⁶ STIEBER, M. *Pozemková reforma*. Praha: nákladem spolku právníků Všeherd, 1919. s. 1-31; HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 67-85; KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405

³³⁷ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 196 a n.

³³⁸ PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003. s. 544-559

7.2. Pozemková reforma v praxi

K prvnímu zabavení majetku došlo již před schválením záborového zákona, jednalo se o majetek arcivévody Bedřicha, příslušníka panovnické rodiny, který vlastnil například velkostatek Židlochovice. Následně byl konfiskován i majetek Maxe a Arnošta z Hohenbergu, dětí arcivévody Františka Ferdinanda d'Este a Žofie Chotkové. O těchto konfiskacích jsem se zmínila již v kapitole věnované konfiskacím a vyvlastnění.³³⁹

V letech 1919 a 1920 byly přijaty stěžejní zákony celé pozemkové reformy, kterým byla věnována předešlá kapitola. V roce 1920 byly započaty i první přidělové práce, které vrcholily v letech dvacátých, převážně pak v roce 1925.³⁴⁰

Ovšem již na podzim 1919 sílilo revoluční rolnické hnutí na venkově, které žádalo okamžité provedení pozemkové reformy. Sice již byl přijat klíčový zákon pozemkové reformy, zákon záborový³⁴¹, ale jelikož nebyly přijaty zákony upravující podrobné otázky pozemkové reformy, například otázku poskytnutí náhrady, pravidla pro převzetí a přiděl zabrané půdy a podobně, nebylo možné bez vyřešení těchto otázek začít tuto reformu v plném rozsahu realizovat. Toto revolučního rolnického hnutí se především projevovalo protestními akcemi, peticemi a v ojedinělých případech dokonce samovolnými zábory půdy, které ale státní složky v zárodku zlikvidovaly. I na sjezdech Domovin byly opakovány požadavky okamžitého přidělu půdy, které vyústily ve vydání rezoluce na krajském sjezdu Republikánské strany československého venkova v Německém Brodě, ve které bylo požadováno uspíšení provádění pozemkové reformy.³⁴²

Určité uklidnění přinesl přidělový zákon³⁴³, který byl vydán dne 30. ledna 1920,

³³⁹ RYCHLÍK, J. Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

³⁴⁰ SLEZÁK, L. Pozemková reforma v Československu 1919-1935. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

³⁴¹ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

³⁴² OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 196 a n.

³⁴³ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon)

ale na jaře 1920 opět ožilo revoluční hnutí na venkově, jehož projevy byly znatelné po celý rok 1920. Aby byli drobní uchazeči o půdu alespoň trochu uklidněni, vydalo v dubnu 1920 ministerstvo spravedlnosti nařízení, určené všem okresním soudům, aby byly urychleny výkupy dlouhodobých pachtů na základě zákona č. 318/1919 Sb. z. a n.³⁴⁴ Realizace výkupu těchto dlouhodobých pachtů ukázala, že počet žadatelů i rozloha požadované půdy jsou daleko větší, než byly původní odhady. Navíc vyšlo najevo, že mnohé pachtby byly starší i více než 150 let, žadatelé o výkup dlouhodobých pachtů dokonce uváděli trvání pachtů „od nepaměti“. Výkupy dlouhodobých pachtů alespoň trochu uklidnily drobný lid, který v nich spatřoval akt hospodářské a sociální spravedlnosti a důkaz, že pozemková reforma bude provedena. Především byli výkupem pachtýři zbaveni závislosti na vůli propachtovatele a jejich hospodářská nejistota byla zmírněna.³⁴⁵

Na jaře 1920 byla zahájena realizace vnučeného pachtu na základě § 63 přídělového zákona³⁴⁶. Státní pozemkový úřad byl oprávněn přikázat hospodařící osobě na zabraném majetku, za splnění zákonných podmínek uvedených ve výkladu o přídělovém zákonu, aby přenechala osobám, splňujícím podmínky pro příděl, půdu alespoň do pachtu. Pokud hospodařící osoba neuposlechla, nařídil a určil podmínky pachtu sám pozemkový úřad. Realizaci tohoto ustanovení přenesl Státní pozemkový úřad na okresní politické správy jako první instanci. Jako druhá instance vystupoval úřad sám. Zároveň byly zřízeny, jako zprostředkovatelé mezi příslušnými orgány a zájemci o vnučený pacht, okresní (pro příslušný okres) a místní (pro obce s větším počtem žadatelů o vnučený pacht) poradní sbory, které měly při realizaci vnučených pachtů podávat svá dobrozdání. Při stanovení výměry půdy, která měla být zabraným zemědělským závodům odpachtována, musely být především šetřeny dvě základní zásady. První zásada stanovila, že vnučený pacht je pouze nouzovým opatřením, které mělo pomoci nejmenším zemědělcům a bezzemkům zajistit si nejnnutnější obživu pro sebe a své rodiny. Tito žadatelé přitom museli prokázat, že si nemají možnost obstarat

³⁴⁴ zákon č. 318 ze dne 27. května 1919, o zajištění půdy drobným pachtýřům

³⁴⁵ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 196 a n.; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 31-43

³⁴⁶ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přídělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přídělový zákon)

základní obživu jinak a že budou schopni řádně hospodařit na těchto pozemích. Přednost proto byla dávana zemědělcům, kteří již měli potřebný inventář či hospodářské budovy a pouze jim scházela nutná zemědělská půda. Další zásada pak stanovila, že vnučeným pachtem nesmějí být ohroženy zájmy výroby na postižených zemědělských závodech a hospodářských celcích, jakož ani zájmy trvalých zaměstnanců těchto celků. Zároveň nesmělo být dotčeno zásobování měst a průmyslových závodů. V praxi bylo vnučeným pachtem postiženo asi 5-25% půdy zemědělských závodů. Pachtovní doba byla stanovena maximálně na 6 let anebo byla podmíněna platností smlouvy velkonájemce, který dával tuto půdu do podnájmu. Při stanovení pachtovního měla přednost dohoda stran, ale pokud tato dohoda nebyla možná, stanovila ji okresní politická správa na základě směrnice Státního pozemkového úřadu, která rozeznávala dva druhy vnučeného pachtu a podle toho i stanovení výše pachtovního. První představoval vnučený pacht od hospodářství spravovaného přímo vlastníkem hospodářství, kdy se pachtovné stanovilo podle tabulek směrných cen pachtovního, vypracovaných pozemkovým úřadem. Pachtovné bylo možno stanovit i pohyblivě například v závislosti na ceně určité plodiny v určitou dobu. Druhý případ se pak týkal hospodářských jednotek, které byly spravované ve velkopachtu. Stanovené pachtovné pak muselo pokrýt velkonájemci, který tuto půdu odevzdával do podpachtu, jeho odváděné pachtovné a další náklady s velkopachtem spojené. Možnost změny výše pachtovního v budoucnu záležela na znění pachtovní smlouvy, jak si tuto otázku strany upravily, například v závislosti na změně poměrů. Vedle pachtovního pachtýři hradili propachtovateli i náklady vynaložené na docílení nové úrody, byl-li pozemek odevzdáván i s touto úrodou anebo zčásti obdělán či pohnojen. Vnučený pacht splnil úkol, který mu byl stanoven a uklidnil situaci na venkově. Zároveň měl podíl i na hospodářském osamostatnění a sociálním vzestupu drobného lidu. Opět posílil důvěru v provedení pozemkové reformy a tato řízení také přinesla cenný materiál o potřebnosti půdy v jednotlivých okresech a obcích, prověřila místní poměry a situaci, co se týče naléhavosti přidělení půdy a jejího nedostatku.³⁴⁷

V srpnu 1920 Státní pozemkový úřad zahájil samotnou realizaci pozemkové

³⁴⁷ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přídělový zákon); OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 196 a n.; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 31-43

reformy a to parcelací velkostatků Pardubice, Žinkovy u Plzně a Podhradí na Slovensku. Tyto velkostatky byly zakoupeny na základě dobrovolné dohody s velkostatkáři a sloužily především k vyškolení pracovníků pozemkové reformy a vyzkoušení postupů v praxi.³⁴⁸

Na podzim 1920 byly zahájeny tzv. *akce „S“ a „R“*, jejichž cílem bylo zajistit přiděl půdy stavební a rozptýlené na zabraném majetku po vzoru vnucených pachtů, aby došlo k jejich snadnějšímu přidělu než podle klasického, níže popsaného řízení. K tomuto cíli měl pomoci i malý náhradový zákon³⁴⁹, který upravil přechodná ustanovení k náhradovému zákonu s platností do konce roku 1924 a značně zjednodušil celé řízení. *Akce „S“* měla pomoci překonat panující stavební krizi získáním menších částí zabrané půdy ke stavbě rodinných obydlí, hospodářských budov, k zakládání kolonií rodinných zahrádek či k humanitním, tělovýchovným a jiným účelům. Naproti tomu *akce „R“* měla přidělem půdy rozptýlené vyřešit ty zabrané pozemky, které se pro svoji nepatrnou rozlohu anebo roztrůštěnost nehodily ani k řádnému hospodaření společně s příslušným hospodářským dvorem či velkostatkem a ani k plánu přidělovacích prací.³⁵⁰

U půdy stavební a rozptýlené probíhalo celé řízení značně zjednodušeně, přednost byla dávána dohodě mezi vlastníkem daného pozemku a žadatelem. Pokud nebyla tato dohoda možná, probíhalo řízení podle výše uvedeného malého náhradového zákona³⁵¹, a to následujícím způsobem. Na základě prozatímní přidělové listiny, kterou okresnímu soudu, v jehož obvodu ležela předmětná parcela, předložil pozemkový úřad, nařídil tento soud poznámku zamýšleného odepsání parcely z důvodu převzetí a jejího přidělení. Zároveň soud vyzval vlastníka k uplatnění nároků podle § 11 záborového

³⁴⁸ OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 196 a n.; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 31-43

³⁴⁹ zákon č. 77 ze dne 17. února 1922, kterým se vydávají přechodná ustanovení k zákonu ze dne 8. dubna 1920, čís. 329 Sb. z. a n. (zákonu náhradovému), pokud jde o převzetí a náhradu za jednotlivé parcely nebo části parcel ze zabraného majetku pozemkového

³⁵⁰ KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 196 a n.; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 31-43

³⁵¹ zákon č. 77 ze dne 17. února 1922, kterým se vydávají přechodná ustanovení k zákonu ze dne 8. dubna 1920, čís. 329 Sb. z. a n. (zákonu náhradovému), pokud jde o převzetí a náhradu za jednotlivé parcely nebo části parcel ze zabraného majetku pozemkového

zákona³⁵². Tento nárok se uplatňoval u soudu. Pokud okresní soud nebyl zároveň knihovním soudem, dožádal okresní soud příslušný knihovní soud, aby poznamenal zamýšlené odepsání parcely ve veřejné knize. Pozemkový úřad byl oprávněn, jednalo-li se o zabraný majetek téhož vlastníka a ležely-li předmětné parcely v jednom soudním okrese, v rámci jedné prozatímní přidělové listiny přidělit najednou více parcel a to i více přidělcům. Výpověď hospodařícím osobám na předmětných nemovitostech veřejně vyhlášoval soud. Výpovědní lhůtu určil pozemkový úřad a uvedl ji v přidělové listině, přičemž tato lhůta činila minimálně 90 dnů až 1 rok. Následně soud nařídil ocenění nemovitosti na místě samém, za účasti soudního znalce. Náklady soudního ocenění nesl přidělec. K účasti na jednání byly zúčastněné strany, mezi které patřil vlastník, přidělec i osoby hospodařící, obeslány veřejnou vyhláškou soudu. Na základě výsledků ocenění soud určil náhradu, po jejímž zaplacení a zaplacení i ostatních nákladů, včetně přírážky státu, vydal soud usnesení o konečném přidělu a po nabytí právní moci usnesení o náhradě provedl soud „*ex officio*“ (z moci úřední) vklad vlastnického práva pro přidělce. Zároveň soud rozhodl, které služebnosti se nově zřizují a které služebnosti byly převzaty. Přidělec měl povinnost nahradit nejen náhradu stanovenou oceněním, ale i vykonané náklady a zvláštní přírážku státu k úhradě nákladů způsobených státu prováděním tohoto zákona ve výši 35%.³⁵³

Do budoucna byl přidělec omezen tím, že mohl přidělenou parcelu po dobu 10 let od přidělu zcizit mezi živými jen se souhlasem Státního pozemkového úřadu. Zároveň však zákon stanovil i výjimky z tohoto omezení, mimo jiné jednalo-li se o zcizení mezi manžely anebo o zcizení z rodičů na potomky. Tento zákon zároveň vyloučil svoji působnost na parcely, které byly již zapsány ve veřejných knihách jako parcely stavební či zastavěné anebo jednalo-li se o parcely, na kterých jiná osoba již začala stavět. Dále bylo použití tohoto zákona omezeno hranicí, o kolik mohla být zmenšena úhrnná výměra zemědělské půdy téhož vlastníka v jednom soudním okrese. Na základě § 15 tohoto zákona mohla být výměra zemědělské půdy téhož vlastníka o rozloze do 300 hektarů v daném soudním okrese zmenšena maximálně o 5%. Při výměře zemědělské půdy do 500 hektarů byla tato maximální hranice stanovena na 8 %,

³⁵² zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

³⁵³ zákon č. 77 ze dne 17. února 1922, kterým se vydávají přechodná ustanovení k zákonu ze dne 8. dubna 1920, čís. 329 Sb. z. a n. (zákonu náhradovému), pokud jde o převzetí a náhradu za jednotlivé parcely nebo části parcel ze zabraného majetku pozemkového

a při výměře nad 500 hektarů zemědělské půdy směla být výměra této půdy zmenšena nanejvýš o 15 %.³⁵⁴

Ve většině případů bylo v praxi dosaženo dohody mezi vlastníkem zabraného majetku a žadatelem. Ke zjednodušení vydal Státní pozemkový úřad po dohodě s odborovými organizacemi vlastníků zabraného majetku směrnice se stanovenými hlavními zásadami těchto dohod. Z těchto zásad můžeme jako příklad mimo jiné jmenovat doporučení uzavírat k těmto převodům jednotnou trhovou smlouvu, jejíž obsah sjednal opět Státní pozemkový úřad s odborovými organizacemi.³⁵⁵

Akce „S“ se ovšem setkala s velkým zájmem, který nikdo neočekával. Proto bylo dokončení *akce „R“* odloženo a nakonec byla *akce „R“* ukončena na základě rozhodnutí Státního pozemkového úřadu koncem roku 1922 a to tím, že pozemkový úřad udělil souhlas ke všem bezzávadným případům, u kterých již došlo k uzavření kupní smlouvy. Sporné případy měly být ponechány k vyřešení pozemkové reformě. Důvodem pro toto rozhodnutí Státního pozemkového úřadu se stala skutečnost, že koncem roku 1922 bylo rozhodnuto provést pozemkovou reformu až do konce roku 1927. Souběžně by tak působily dva druhy orgánů, a to soudy v rámci *akce „S“* a „*R*“ a pozemkový úřad v rámci provádění pozemkové reformy.³⁵⁶

Vedle těchto akcí byly prováděny pod podmínkou souhlasu Státního pozemkového úřadu odprodeje z tzv. „*volné ruky*“, kdy byla prodávána půda za ceny podstatně vyšší než cena náhradová, takže tento postup byl pro velkostatkáře daleko výhodnější. Ovšem tyto prodeje zabraného majetku byly podmíněny udělením souhlasu pozemkového úřadu, a to nejen k tomuto prodeji, ale i k osobám kupujícím, které musely být navrženy a schváleny úřadem.³⁵⁷

Jak vypadalo samotné provádění pozemkové reformy v praxi? Nejprve, na podzim roku 1920, Státní pozemkový úřad vypracoval základní zásady pro pracovní

³⁵⁴ zákon č. 77 ze dne 17. února 1922, kterým se vydávají přechodná ustanovení k zákonu ze dne 8. dubna 1920, čís. 329 Sb. z. a n. (zákonu náhradovému), pokud jde o převzetí a náhradu za jednotlivé parcely nebo částí parcel ze zabraného majetku pozemkového; KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 196 a n.; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nakladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 31-43

³⁵⁵ Tamtéž.

³⁵⁶ Tamtéž.

³⁵⁷ Tamtéž.

plán prvního období pozemkové reformy, které měly určit, jaké objekty budou zabrány a převzaty v tomto prvním pracovním období. Mezi těmito zásadami nalezneme následující pravidla. Pozemková reforma v tomto pracovním období měla postihnout především velký majetek pozemkový, který v českých zemích přesahoval výměru 5.000 hektarů a na Slovensku a Podkarpatské Rusi výměru 5.000 katastrálních jiter, tj. přibližně 2.878,78 hektaru. Dále měly být přednostně zabrány pozemky bez ohledu na výměru, pokud byly opuštěné, pozemky, kde toho vyžadoval naléhavý zájem státu a naléhavá potřeba, pozemky, které sloužily k ukrytí válečných zisků majitele anebo pozemky, na kterých se špatně hospodařilo. Zvláštní ohledy měly být brány na umělecké a přírodní památky, na obecně důležité velkopodniky, zájmy zemědělské a průmyslové výroby a na hospodářské a sociální poměry jednotlivých oblastí, především pak na nezaměstnanost a vystěhovalectví. Zároveň bylo nutné, aby pozemková reforma byla provedena v co největším počtu okresů a tím přesvědčila na celém území republiky co nejširší okruh obyvatel, že pozemková reforma opravdu bude provedena. Důležitým kritériem byla i potřeba přidělu v jednotlivých okresech. Státní pozemkový úřad také umožnil jednání s vlastníky a uzavření dohody o tom, jak bude půda zabírána a především v jakém pořadí. Zároveň byla umožněna směna zabraných objektů za nezabrané, nabídnuté vlastníky. Tato práva a přání mohli vlastníci projevit na základě dotazníků, které mezi ně rozeslal Státní pozemkový úřad v tomto období. Většina vlastníků vstoupila v tato jednání s úřadem a jejich přání byla více méně uspokojena. Rozsah zabrané půdy ale mohl Státní pozemkový úřad určit i zvláštním příkazem. Pracovní plán byl dokončen a uveřejněn na jaře 1921 a obsahoval seznam objektů, na kterých měla být provedena pozemková reforma v tomto prvním pracovním období. V českých zemích stanovil úřad lhůtu pro provedení pozemkové reformy tři roky a na Slovensku a Podkarpatské Rusi lhůtu pouze jednoho roku. Na základě dodatků došlo k prodloužení této doby na Slovensku a Podkarpatské Rusi o dva roky. Naopak v českých zemích byla nakonec tato lhůta k provedení pozemkové reformy zkrácena na dobu dvou let místo původních tří. Celkem mělo být zabráno a převzato v prvním pracovním období 352 velkostatků od 237 vlastníků a celková výměra půdy, která měla být zabrána během první etapy, činila 538.130 hektarů, přičemž 226.026 hektarů spadalo na půdu zemědělskou. Na české země při tom připadalo 176.206 hektarů zemědělské půdy a 216.044 hektarů půdy ostatní, postiženo mělo být celkem 248 velkostatků a jejich 158

majitelů. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi se jednalo celkem o 104 velkostatků, 79 majitelů a celkem 49.820 hektarů zemědělské a 96.000 hektarů nezemědělské půdy. Druhé pracovní období, ve kterém měla být dořešena zbývající půda v záboru, bylo zahájeno 1. prosince 1923 a mělo být provedeno nejpozději do 3 let, což se ovšem v praxi uskutečnit nepodařilo.³⁵⁸

Pozemková reforma se samozřejmě vztahovala nejen na půdu, ale i na průmysl a zemědělské podniky, které se nalézaly na půdě zabrané a nemohly být ze záboru na základě zákonů vyloučeny. Jednalo se především o cukrovary a lihovary, dále pak pivovary, mlékárny, mlýny, sušárny, pily, sladovny a jiné zemědělské a průmyslové podniky.³⁵⁹

V praxi jádro vlastních prací spočívalo na přidělových komisařích, které jmenoval Státní pozemkový úřad podle jejich potřeby a s ohledem na rozsah majetku, který měl být převzat v daném roce. Tito komisaři museli nejprve na místě samém vyšetřit konkrétní místní podmínky, například jaké je potřeba půdy v dané oblasti, jak budou zaopatřeni zaměstnanci, jak se využijí budovy a podobně. Jednotlivé parcely, které měly být převzaty, sepsali komisaři do seznamu, který tvořil podklad pro oznámení zamýšleného převzetí a za tímto účelem byl zasílán úřadu. Dále sepsali osoby, které hospodařily na půdě, aby jim mohl Státní pozemkový úřad doručit výpověď. Při své činnosti museli komisaři brát ohled i na účelné využití půdy v budoucnu, aby přejímané i nepřejímané části se nedrobily a netvořily enklávy. Z tohoto důvodu zároveň zvažovali i provedení případných vhodných pozemkových úprav, především scelování pozemků, které mohlo být uskutečněno v rámci pozemkové reformy. Aby byla zajištěna objektivnost a i součinnost s veřejností, jmenovali komisaři místní a obvodové poradní sbory, ve kterých byly zastoupeny všechny skupiny dotčených osob. Tomuto účelu měla sloužit i veřejná informační přednáška, kterou komisaři zahajovali řízení.³⁶⁰

Na základě šetření komisařů na místě samém a zaslání jejich podkladů následovala fáze, která spočívala v oznámení vlastníkov, které nemovitosti zamýšlí úřad převzít, a v provedení poznámky zamýšleného převzetí do veřejných knih. Úpravu

³⁵⁸ KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nakladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 65-101

³⁵⁹ Tamtéž.

³⁶⁰ Tamtéž.

této etapy nalezneme v §§ 2–11 náhradového zákona³⁶¹. Oznámení zamýšleného převzetí spolu s návrhem na poznámku zamýšleného převzetí podal Státní pozemkový úřad u příslušného soudu, tedy soudu, v jehož knihách byly zapsány přejímané nemovitosti. Pokud nemovitosti byly zapsány u více soudů, stačilo oznámení pouze u jednoho z těchto soudů, ale bylo nutné připojit příslušný počet stejnopisů odpovídající počtu příslušných soudů. Soud, u kterého podal úřad oznámení zamýšleného převzetí a návrh na provedení poznámky zamýšleného převzetí, zaslal následně stejnopisy i ostatním příslušným soudům. Všechny tyto soudy nařídily poznámku, doručily oznámení a svoje usnesení vlastníkově, vyzvaly jej k vyjádření a vyrozuměly pozemkový úřad o provedených úkonech. Pro případ, že nemovitosti nebyly zapsány v knihách, podávalo se oznámení u okresního soudu, v jehož působnosti předmětné nemovitosti ležely. Zároveň byl úřad povinen připojit k výše uvedeným listinám návrh na doručení oznámení s vyzváním vlastníka k písemnému vyjádření, zda uplatňuje u přejímaných nemovitostí své právo podle § 11 záborového zákona³⁶². Pokud tento návrh úřad nepřipojil, soud měl povinnost toto vyzvání připojit sám. Vlastník se musel písemně vyjádřit nejpozději do 30 dnů ode dne doručení této výzvy, a pokud tak neučinil, ztrácel svůj nárok. Případné vyjádření vlastníka předal soud úřadu, který měl pravomoc o něm rozhodnout podle pravidel uvedených v § 5 náhradového zákona³⁶³. Záporně například o nároku vlastníka úřad rozhodl, pokud již na základě § 11 záborového zákona³⁶⁴ úřad vlastníkově ponechal nějakou půdu, a to i přes to, že se jednalo o půdu do výměry 150 hektarů zemědělské půdy nebo 250 hektarů ostatní půdy a pokud se vlastník vzdal nároku na propuštění zbývajících částí půdy. Pokud naopak úřad vyhověl vlastníkově žádosti, vyrozuměl o tomto svém rozhodnutí nejen vlastníka, ale i soud, v jehož knihách byly předmětné nemovitosti zapsány. Na jeho návrh měl soud vymazat u příslušných nemovitostí poznámku zamýšleného převzetí. Zákon dále podrobněji stanovil úpravu doručování tohoto oznámení. Soud neměl právo zkoumat jiné otázky než svou příslušnost a zda žádost úřadu odpovídá knihovnímu stavu. Proti usnesení soudu povolujícímu poznámku neumožňoval zákon žádný opravný prostředek.

³⁶¹ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

³⁶² zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

³⁶³ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

³⁶⁴ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

Soud byl oprávněn, na návrh pozemkového úřadu, vyslechnout vlastníka nemovitostí i osoby, které měly nároky z poměru služebních nebo zaopatřovacích vůči tomuto vlastníkovi.³⁶⁵

Jaké byly účinky provedení této poznámky zamýšleného převzetí? Především tato poznámka byla zákonnou náležitostí vkladu vlastnické práva pro stát anebo přídělce, tedy i právním titulem pro nabytí vlastnického práva, kromě případů, kdy tuto funkci plnila sjednaná dohoda o převzetí bez oznámení zamýšleného převzetí. Tato poznámka také přetrhovala vydržecí dobu a od jejího provedení běžela vydržecí lhůta nová. Dále od této poznámky běžela prekluzivní 30 denní lhůta na uznání vlastnického práva a jiných věcných práv. Nebyla-li tato práva v této lhůtě uplatněna, zanikala a nebylo možné se jich domáhat ani vůči přídělci, ani vůči státu. K tomuto jejich zániku navíc musel soud přihlížet „*ex officio*“. Pokud ovšem osoba na základě žaloby na určení jejího vlastnického práva toto vlastnictví nabyla, vystoupily předmětné nemovitosti ze záboru, z této knihovní vložky se vymazaly a zapsaly se do knihovní vložky nového vlastníka. Tato lhůta ovšem neběžela v případě, že byla sjednána místo poznámky výše uvedená dohoda.³⁶⁶

Pokud pozemkový úřad zamýšlel převzít všechny pozemky zapsané v jedné knihovní vložce, působila současně poznámka zamýšleného převzetí jako poznámka vyvlastnění. Pokud zamýšlel úřad převzít pouze některé nemovitosti zapsané v knihovní vložce, působila tato poznámka jako poznámka zamýšleného odepsání nemovitostí z této vložky. Soud zároveň, odepisoval-li jen některé nemovitosti z knihovní vložky, usnesením vyzval oprávněné osoby a věřitele, aby se do 14 dnů vyjádřili, zda souhlasí s odepsáním jednotlivých příslušných nemovitostí z knihovní vložky bez závad. Pokud tento soud nebyl soudem, který následně měl rozvrhovat přejímací cenu, vyrozuměl o výsledku tohoto vyjádření i příslušný soud, který měl přejímací cenu rozvrhnout. Nevyjádřily-li se anebo souhlasily-li tyto osoby s odepsáním nemovitostí bez závad, nepřihlíželo se k jejich nárokům při rozvrhu přejímací ceny.³⁶⁷

³⁶⁵ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 76-190; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nakladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 65-101

³⁶⁶ Tamtéž.

³⁶⁷ Tamtéž.

V případě, že nemovitosti nebyly zapsány v knihách, mělo výše uvedené účinky provedení poznámky vyhlášení zamýšleného převzetí a v případě sjednání dohody pak vklad vlastnického práva do veřejných knih.³⁶⁸

Vedle této lhůty běžela další 30 denní lhůta, a to ode dne doručení vyzvání soudem vlastníkovi, na uplatnění nároků podle § 11 záborového zákona³⁶⁹ a § 20 přídělového zákona³⁷⁰, které již byly vyloženy výše. Opět se jednalo o prekluzivní lhůtu. Pokud tyto nároky nebyly v této lhůtě uplatněny, zanikaly. V případě, že předmětné nemovitosti byly ve spoluvlastnictví více vlastníků, mohla každá z těchto osob pro sebe uplatnit tyto nároky, jejich návrhy ale nebyl Státní pozemkový úřad vázán. Pokud se přihlásil se svými nároky pouze jeden z manželů, druhý o svůj nárok přicházel a úřad byl oprávněn rozhodnout, že se propouští celá nemovitost přihlášenému manželovi. Rozhodl-li úřad o propuštění předmětných nemovitostí, vymazal soud poznámku na návrh úřadu a předmětné nemovitosti zapsal do nové vložky.³⁷¹

Zároveň vyřešil úřad před skutečným převzetím zabraných nemovitostí postavení osob hospodařících na zabrané půdě, prostřednictvím výpovědi z hospodaření na základě §§ 12–25 náhradového zákona³⁷². Pokud na majetku hospodařil sám vlastník, vztahovala se tato výpověď i na něho a v tomto případě mohla být výpověď vlastníkovi doručena spolu s oznámením o zamýšleném převzetí. Výpověď dával Státní pozemkový úřad, podle svého uvážení, ale zpravidla tak, aby byly skončeny sklizňové práce. Byl-li konec lhůty navázán na okamžik skončení těchto prací, zákon za tento den považoval 30. září. Tuto svoji pravomoc byl úřad oprávněn přenést na obvodové úřadovny. Výpověď dával úřad prostřednictvím okresních soudů, v jejichž působnosti ležela daná nemovitost a bylo-li jich více, pak se soud určoval podle řádného bydliště hospodařící osoby, případně pak podle toho, kde ležela podstatná část nemovitosti. Soud

³⁶⁸ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 76-190; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 65-101

³⁶⁹ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

³⁷⁰ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě

³⁷¹ Tamtéž.

³⁷² zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

následně doručil výpověď nejen hospodařící osobě, ale zároveň ji vyhlásil i na úřední desce soudu. Pokud byla osoba hospodařící odlišná od vlastníka dané nemovitosti, doručoval ji soud také vlastníkovi. Výpovědní lhůta, v délce minimálně 6 měsíců, běžela ode dne doručení hospodařící osobě, o čemž soud vyrozuměl pozemkový úřad. Ve dvou případech ovšem mohla být tato lhůta kratší, a to pokud mělo dojít k převzetí zabraných nemovitostí do 30. září 1921, anebo pokud se na této půdě nehospodařilo řádně, protože výpovědí nebyla dotčena povinnost hospodařících osob hospodařit na zabraném majetku řádně i v době, kdy již běžela výpovědní doba. Na základě § 23 náhradového zákona³⁷³ mohla být výpověď dána v případě, že nebylo doposud vloženo vlastnické právo pro stát nebo pro přídělce, pouze pokud byla poznámka záboru nebo zamýšleného převzetí vykonána anebo se nejpozději současně s výpovědí měla vykonat.³⁷⁴

Výpověď nebyla nutná v několika případech, které byly vypočteny v § 14 náhradového zákona.³⁷⁵ Jednalo se o případy, kdy na půdě hospodařily osoby na základě právních jednání spadajících pod §§ 18 a 7 záborového zákona³⁷⁶, která byla bez udělení souhlasu pozemkového úřadu na základě těchto paragrafů vůči státu bezúčinná. Dále pak nebylo výpovědi třeba, pokud na nemovitosti hospodařil stát anebo pokud hospodařící osoba byla zároveň budoucím přídělce. Pokud se pozemkový úřad rozhodl, že vstoupí v práva a závazky ze smluv pachtovních, nebylo také nutné dávat těmto osobám výpověď. Bez ohledu na znění pachtovní smlouvy měl ovšem pozemkový úřad možnost kdykoliv zrušit pachtovní poměr. V tomto případě neměl pachtýř nárok na náhradu škody a ušlého zisku z důvodu předčasného zrušení pachtovního poměru. Posledním případem, kdy nebylo výpovědi třeba, byla situace, kdy se úřad dohodl s vlastníkem a hospodařícími osobami o převzetí zabrané půdy bez výpovědi. Mezi stranami byla v tomto případě uzavřena zvláštní dohoda, která měla

³⁷³ Tamtéž.

³⁷⁴ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 65-101

³⁷⁵ Tamtéž.

³⁷⁶ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

charakter veřejnoprávní smlouvy a nahrazovala výpověď.³⁷⁷

Proti výpovědi byla připuštěna dvojí stížnost. První stížnost mohla být podána k soudu, který byl nadřízeným soudem soudu, který výpověď doručil, a to ve lhůtě 14 dnů ode dne doručení výpovědi a soud rozhodoval v řízení nesporném s konečnou platností. Zároveň byla umožněna další stížnost ke Státnímu pozemkovému úřadu, dala-li výpověď jeho obvodová úřadovna, anebo k Nejvyššímu správnímu soudu, dala-li výpověď pozemkový úřad. O stížnosti se v tomto případě rozhodovalo v řízení správním. Důvody stížnosti byly směrodatné pro určení, která cesta stížnosti má být zvolena. Vlastník, i když nebyl hospodařící osobou, měl právo stížnosti v případě, že byl výpovědí dotčen.³⁷⁸

Nejpozději do jednoho měsíce před skutečným převzetím zabraných nemovitosti byl pozemkový úřad na základě § 12 záborového zákona³⁷⁹ oprávněn požadovat určitou část živého a mrtvého inventáře, sloužícího k hospodaření na přejímaných nemovitostech. Podrobnosti upravovaly §§ 53–58 náhradového zákona³⁸⁰. Podmínkou bylo, aby věc sloužila trvale hospodaření na zabraném majetku v době doručení výpovědi hospodařící osobě. Povinnou osobou zde byl vlastník tohoto inventáře, který mohl být osobou odlišnou nejen od vlastníka nemovitosti, ale i od hospodařící osoby. Pokud povinná osoba po dni doručení výpovědi hospodařící osobě uzavřela smlouvu o prodeji inventáře s někým jiným, byla tato smlouva bez souhlasu úřadu na základě § 55 náhradového zákona bezúčinná. Pokud ovšem pozemkový úřad nesplnil lhůtu pro uplatnění tohoto nároku, jeho nárok zanikl. Prodej se uskutečňoval na základě tržové smlouvy a úřad byl povinen zaplatit za tyto věci hotově jejich obecnou cenu v době převzetí. Pokud panovaly neshody o výši této ceny, určila se soudním odhadem, proti kterému, pokud jej provedli alespoň dva přísední znalci, nebyly opravné prostředky. Pokud se nemohly strany dohodnout o množství a počtu zařízení, na návrh jedné ze

³⁷⁷ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nakladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924

³⁷⁸ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nakladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924

³⁷⁹ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

³⁸⁰ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

stran rozhodl místně příslušný okresní soud v řízení nesporném za účasti znalce. Od tohoto rozhodnutí byla přípustná stížnost ke sborovému soudu první stolice.³⁸¹

Následně bylo možné přikročit k samotnému převzetí nemovitosti, které upravovaly §§ 26–34 náhradového zákona³⁸², provádějící základní zásady záborového zákona³⁸³. Převzít bylo možné pouze nemovitosti zabrané a zároveň vypovězené. Převzetí spočívalo v odevzdání nemovitosti hospodařící osobou po právní moci výpovědi a uplynutí výpovědní lhůty. Pokud bylo nutné přistoupit k převzetí soudní cestou, požádal pozemkový úřad o zakročení místně příslušný okresní soud, který následně provedl převzetí na základě pravidel exekučního řádu po právní moci povolujícího usnesení. V praxi převažovala dobrovolná odevzdání nemovitostí. Při tomto dobrovolném převzetí byl sepsán protokol, který obsahoval prohlášení obou stran o tom, že jedna strana odevzdává nemovitost a druhá tuto nemovitost přejímá a zároveň byly do budoucna upraveny i další poměry. Při převzetí se pozemkový úřad řídil základní zásadou a postupoval tak, aby nebyly zkráceny osoby, pro které na zabraném majetku vázla práva, jakož i osoby, které měly proti dosavadnímu vlastníkovi práva z poměru služebního, zaopatřovacího a pachtovního.³⁸⁴

Na návrh Státního pozemkového úřadu provedly příslušné soudy vklad vlastnického práva pro československý stát anebo přímo převedly vlastnické právo na přídělce. V tomto případě ovšem bylo nutné přiložit i vkladové listiny – přídělovou listinu anebo směnnou smlouvu. V obou případech byla zákonnou náležitostí vkladu poznámka, případně u nemovitostí nezapsaných v knihách vyhláška zamýšleného převzetí, anebo dohoda, která tyto listiny, včetně výpovědi, nahrazovala. Veškeré knihovní závady soud vymazal z moci úřední, pokud nestanovil Státní pozemkový úřad jinak. Jednalo se například o služebností anebo zástavní práva. Spolu s nemovitostí stát i nabyvatel přejímaly veřejnoprávní břemena, kterými byly například dávky odváděné obcím, okresům, zemím a státu, dále pak dosud nevypovězené nájemní smlouvy a

³⁸¹ Tamtéž a dále KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405

³⁸² zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

³⁸³ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

³⁸⁴ KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nakladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 76-190

vlastníkovy závazky vůči pachtýři, které byl stát oprávněn kdykoliv vypovědět. Pokud byla nabyvatelem nemovitostí jiná osoba než stát, mohl stát určit břemena k převzetí jinak. Dnem vložení vlastnického práva pro stát anebo jiného nabyvatele zrušil soud z moci úřední i případnou exekuční vnučenou správu. Pokud byly přebírány pouze některé nemovitosti knihovního tělesa, odepsal soud tyto předmětné přejímané nemovitosti spolu s právy a bez přenesení dluhů a břemen do nových knihovních vložek za současného vkladu vlastnického práva pro stát nebo jiného nabyvatele.³⁸⁵

Pokud pozemkový úřad převzal celé statky, zároveň bez zvláštní úplaty přebíral i archivy a registratury patrimoniální a hospodářské správy. Pozemkový úřad nebyl povinen převzít spolu se statky i nadbytečné stavby anebo stavby s převzatými zemědělskými nebo lesními podniky nesouvisele.

Následně se přistoupilo k vyřešení náhradové ceny. Zásady pro určení náhradové ceny byly vyloženy již v podkapitole o náhradovém zákoně³⁸⁶, který spolu s prováděcími předpisy tyto zásady stanovil. Ocenění po odborném vyšetření všech okolností zvyšujících nebo snižujících podstatně cenu nemovitosti prováděl Státní pozemkový úřad na místě samém. Přírážky nebo srážky měl povinnost úřad řádně odůvodnit, aby se vlastník mohl vyjádřit. O náhradové ceně mohla být také sjednána dohoda mezi úřadem a vlastníkem, která ovšem byla pro stát závazná až po podpisu ze strany předsedy pozemkového úřadu. O výši náhradové ceny vyrozuměl úřad prostřednictvím soudu vlastníka a oprávněné osoby, kterými byli hypotekární věřitelé, osoby oprávněné ze služebností, z předkupního práva, ze smluv pachtovních a nájemních a z reálných břemen, za podmínky, že tato oprávnění byla zapsána v pozemkové knize. Proti rozhodnutí o náhradové ceně, byla přípustná stížnost do 30 dnů ode dne doručení rozhodnutí k řádným soudům, k zemskému soudu v Praze a Brně v českých zemích a sedriálnímu soudu v Bratislavě pro Slovensko a Podkarpatskou Rus. Právo na stížnost měl nejen vlastník, ale i osoby oprávněné z knihovních práv. § 46 náhradový zákon vymezil i důvody, pro které mohla být stížnost podána. Stížnost předal

³⁸⁵ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 76-190; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 65-101

³⁸⁶ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

soud i pozemkovému úřadu, který měl právo se do 14 dnů vyjádřit. O stížnosti rozhodoval soud v senátě a v řízení nesporném. Od rozhodnutí o stížnosti byla přípustná stížnost k nadřízenému soudu, proti jehož rozhodnutí již nebylo dalšího opravného prostředku.³⁸⁷

Následně navrhl Státní pozemkový úřad, aby soud, v jehož knihách byla nemovitost zapsána a v případě více soudů ten soud, v jehož obvodu působnosti ležela podstatná část nemovitosti, rozvrhl přejímací cenu v nesporném řízení podle zásad o rozvrhu nejvyššího podání za nemovitosti prodané v dražbě. Zároveň měl tento soud vyzvat věřitele k přihlášení. O konání rozvrhového roku vyrozuměl nejen vlastníka, pozemkový úřad a oprávněné osoby, pro které byly dle knihovního stavu ke dni poznámky převzetí zapsána práva na nemovitostech, ale i úřady povolané k vymáhání veřejných dávek a daní. Zároveň výzvu zveřejnil na úřední desce soudu a vyzval osoby, aby přihlásily své nároky ze zaopatřovacích a služebních smluv.³⁸⁸

V rámci tohoto oceňovacího řízení mohla také osoba hospodařící přihlásit své investice anebo meliorace podle § 43 odst. 1 náhradového zákona³⁸⁹ a to za podmínky, že tato osoba byla zároveň nájemcem nebo pachtýřem a měla-li na náhradu nárok podle předpisů práva občanského. Aby o této náhradě mohl Státní pozemkový úřad rozhodnout, vyžádal si zpravidla vyjádření vlastníka. Pokud tento nárok vlastník uznal a byl tento nárok posouzen úřadem jako oprávněný, zahrnul úřad tento nárok do rozhodnutí o přejímací ceně, ve kterém uvedl, kolik z této ceny by měl dostat nájemce nebo pachtýř jako náhradu. Pachtýř nebo nájemce se tak dostali do postavení věřitelů vlastníka nemovitostí a měli při uspokojení z náhradové ceny postavení v pořadí za knihovními věřiteli.³⁹⁰

Náhradový zákon spolu s pravidly obsaženými v exekučním řádu³⁹¹ dále určil pořadí osob, které měly nárok na výplatu z náhradového obnosu. Rozhodný pro rozvrh

³⁸⁷ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922s. 76-190; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nakladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 65-101

³⁸⁸ Tamtéž.

³⁸⁹ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

³⁹⁰ Tamtéž.

³⁹¹ zákon č. 79 ze dne 27. května 1896, o řízení exekučním a zajišťovacím (exekuční řád)

byl stav v den skutečného převzetí a v případě dohody stav v den knihovního převzetí. Usnesení o rozvrhu přejímací ceny soud opět doručil všem osobám výše uvedeným a každá z těchto osob měla právo stížnosti do 14 dnů ode dne doručení. Po právní moci rozvrhového usnesení se stávaly nároky těchto osob splatnými, včetně nároku vlastníka.³⁹²

Jakmile nabylo rozvrhové usnesení právní moci, pozemkový úřad byl povinen vyplatit přiznané pohledávky oprávněným osobám. Na prvním místě se vyplácely veřejnoprávní pohledávky, tedy daně a dávky, následně se vyplácely pohledávky z poměru služebního a na posledním místě i ostatní pohledávky, které byly oprávněným osobám přiznány.³⁹³

Pokud náhradový obnos nebyl při rozvrhu celý vyčerpán a použit na veřejné daně a dávky, na pohledávky věřitelů a na nároky všech přihlášených oprávněných osob, měla být zbývající část náhradového obnosu vyplacena vlastníkovi buď hotově anebo zápisem do náhradové knihy u příslušného soudu, v jehož obvodu působnosti ležela předmětná nemovitost. Způsob vyplacení byl ponechán na uvážení Státního pozemkového úřadu. Náhradové knihy obsahovaly soupisy náhradových pohledávek a práv, které se k nim vztahovaly a představovaly nový druh veřejnoprávních knih. Tyto knihy vedl zemský soud v Praze pro Čechy, zemský soud v Brně pro Moravu a Slezsko a sedriální soud v Bratislavě pro Slovensko. Účet náhradové pohledávky vedly náhradové banky, které také vykonávaly účetní a pokladní službu při placení těchto náhradových pohledávek a úroků. Náhradová pohledávka představovala soukromoprávní pohledávku vlastníka vůči státu a byla státem ročně úročena 3% a umořována alespoň ½% ročně. Vládním nařízením č. 221/1922 Sb. z. a n. ze dne 7. srpna 1922³⁹⁴ byla úroková míra zvýšena na 4%, ale od 1. listopadu 1931 byla opět vládním nařízením č. 168/1931 Sb. z. a n. ze dne 22. října 1931 snížena na původní

³⁹² zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

³⁹³ KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o zaboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se záborem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922. s. 76-190; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 65-101

³⁹⁴ nařízení vlády č. 221 ze dne 7. srpna 1922, jímž zvyšuje se úroková míra pro kapitalisování nároků a smluv služebních a zaopatřovacích a pro úrokování náhrady za převzatý majetek činící pohledávku bývalého vlastníka majetku toho vůči státu (§§ 50 a 59 náhradového zákona) na čtyři ze sta

výši³⁹⁵. Náhradová pohledávka byla ze strany vlastníka vůči státu a náhradové bance nevypověditelná, ale banka byla oprávněna ji čtvrtletně vypovědět a zaplatit ji vlastníkově hotově anebo umořitelnými dluhopisy.³⁹⁶

Výše uvedená pravidla se měla uplatnit i při převzetí bez náhrady, pouze s tou odchylkou, že vlastník zabraného a převzatého majetku neměl nárok na vyplacení zbývající části náhradového obnosu po provedeném rozvrhu.

Pokud si stát zabranou a převzatou půdu nepodržel ani nepoužil k účelům všeobecně prospěšným, přidělil ji podle pravidel přidělového zákona³⁹⁷ uchazečům o tuto půdu. Další fází tak tvořilo přidělové řízení, které se interně zahajovalo sestavením pracovního plánu pro jednotlivé přidělované objekty. Půda se měla přidělovat co nejúčelněji. Zvláště se mělo hledět k zajištění řádného hospodaření na půdě přidělované i půdě propuštěné a ponechané a také se mělo přihlížet k možnému scelení půdy volné a přidělené. Pozemkový úřad byl zmocněn podmínit přiděl podmínkou, že uchazeč o tento přiděl podrobí i svůj svobodný majetek plánovanému scelovacímu řízení, proti kterému, nebylo-li provedeno současně s přidělem, nesměli přidělci později vznášet žádné námítky. V rámci přidělu bylo umožněno vyřešit i nedostatek půdy v určitých oblastech a to směnou půdy zabrané za půdu nezabranou prostřednictvím dohody úřadu s účastníky. Tímto způsobem mohlo být vyřešeno i zaokrouhlení hranic pozemků anebo potřebné rozšíření zemědělských hospodářských budov.³⁹⁸

Oficiálně se přidělové řízení zahajovalo vyhláškou, která měla být vyvěšena na osm dní u obvodových úřadoven a u obcí, na jejichž území ležely předmětné nemovitosti, a případně podle uvážení pozemkového úřadu i v dalších obcích. Vyhláška se také vyvěsila u okresního soudu a politického úřadu první stolice, v jejichž obvodu se nacházely předmětné nemovitosti. Jako smírčí soudce a zároveň i zprostředkovatel mezi zájemci o půdu a pozemkovým úřadem vystupoval přidělový komisař, kterému jako

³⁹⁵ nařízení vlády č. 168 ze dne 22. října 1931, o úrokové míře podle §§ 50 a 59 náhradového zákona

³⁹⁶ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 65-101

³⁹⁷ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon)

³⁹⁸ Tamtéž.

poradní sbor pomáhal místní (případně okresní) výbor. Následně podle svého uvážení vypracoval pozemkový úřad podrobný přiděl, proti kterému neměl nikdo právo stížnosti, například z důvodu, že byl při přidělu opomenut, dostal nekvalitní půdu anebo půdy málo.³⁹⁹

Přídělový zákon⁴⁰⁰ stanovil, komu je možno půdu přidělovat, jak jsem uvedla již v podkapitole o přídělovém zákoně. Státní pozemkový úřad dostal poměrně širokou pravomoc uvážení při rozhodování, komu půdu přidělí. Pokud bylo více zájemců o přiděl, stanovil zákon pravidla pro určení jejich pořadí v § 17 přídělového zákona, přičemž měl přednost všeobecně prospěšný účel před individuálními zájmy jednotlivců. Vyžadoval-li to veřejný zájem, mohl se navíc pozemkový úřad od pravidel přidělování odchýlit.⁴⁰¹

Na základě § 27 přídělového zákona byla rozhodnutí pozemkového úřadu a dohody o přidělu, opatřené schvalovací doložkou, považovány za vkladní listiny.⁴⁰²

Přídělové řízení u přidělu do vlastnictví končilo nabytím vlastnického práva přidělce k přidělené půdě, zápisem vlastnického práva do pozemkové knihy. V rozhodnutí o přidělu mohl úřad stanovit i určitá omezení přidělu a uložit přidělci nové povinnosti, které byly nutné k zajištění řádného hospodaření v daném obvodu, jak bylo uvedeno již výše. Pokud tyto povinnosti a omezení byly zapsány do pozemkové knihy, vázala každého a nikdo se nemohl dovolávat toho, že bez své viny o daných omezeních nevěděl. Pozemkový úřad měl právo vyhradit si takové omezení i do budoucna, ale na základě zákona č. 93/1931 Sb. z. a n.⁴⁰³ byl úřad v tomto svém právu omezen podmínkou, že takové opatření úřad musel provést nejpozději do dvou let od účinnosti tohoto zákona, tj. do dvou let ode dne 12. června 1931. Jako příklad těchto omezení k zajištění řádného hospodaření v daném obvodu můžeme uvést například opatření

³⁹⁹ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přídělový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 65-101

⁴⁰⁰ Tamtéž.

⁴⁰¹ Tamtéž.

⁴⁰² Tamtéž.

⁴⁰³ zákon č. 93 ze dne 27. května 1931, kterým se mění a doplňují předpisy o právním poměru k přidělené půdě (Malý zákon přídělový)

k ochraně trvajících práv vodních, vodní služebnosti, anebo služebnosti cest.⁴⁰⁴

Pokud se půda přidělovala přídělci, stanovil Státní pozemkový úřad přidělovou cenu tak, aby pokryla nejen výši náhradové ceny za tuto půdu, ale i veškeré náklady na převzetí a přiděl půdy. Pozemkový úřad byl dále povinen zohlednit vlastnosti nemovitostí, především jakost půdy, polohu nemovitostí, druh nemovitosti i účel přidělu. Zároveň do této přidělové ceny byla zahrnuta i přírážka ve výši 15%, která plynula do fondu pro podporu vnitřní kolonizace. K této hrubé ceně se dále připočítávala další přírážka ve výši 15% z ceny náhradové, která sloužila k alespoň částečné úhradě ztrát státu při odpisu dávky majetkové. Tato ztráta státu vznikala z důvodu nižšího ocenění nemovitosti pozemkovým úřadem při pozemkové reformě oproti ocenění nemovitosti pro stanovení dávky z majetku. Pokud si půdu pozemkový úřad ponechal a dále ji propachtoval nebo pronajal, rozhodl o výši pachtovného či nájemného podle obecných zásad pro určení přidělové ceny a vzhledem ke konkrétním okolnostem daného případu.⁴⁰⁵

Provádění pozemkové reformy bylo zkomplikováno hospodářskou krizí v letech 1929–1933. Přídělci často nebyli schopni splácet přidělové ceny, úroky a daně státu. Jelikož nebylo možné na základě zákonných omezení tyto přiděly zcizit, nebo je zatížit, nemohly přídělci získat potřebné finance bankovními úvěry. Z důvodu odbytové krize nemohly potřebný úvěr získat ani vlastními výrobky. Z důvodu, aby přidělený majetek neskončil v exekučních dražbách, bránil se pozemkový úřad dlouho uvolnění dispozice s přiděly. Pozemkový úřad nechtěl, aby byl přidělený majetek předmětem spekulací a aby se pozemky opět začaly spojovat ve větší celky. Určité uvolnění vázanosti přidělu přinesl teprve zákon č. 93/1931 Sb. z. a n.⁴⁰⁶ Tento zákon se také nazýval malý přidělový zákon a provedl uvolnění drobných nedílů za určitých podmínek, stanovených

⁴⁰⁴ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 65-101

⁴⁰⁵ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon); VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 65-101

⁴⁰⁶ zákon č. 93 ze dne 27. května 1931, kterým se mění a doplňují předpisy o právním poměru k přidělené půdě (malý zákon přidělový)

tímto zákonem.⁴⁰⁷

Majetek bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské v návaznosti na mírové smlouvy upravil zákon č. 354/1921 Sb. z. a n. ze dne 12. srpna 1921, o převzetí statků a majetku, případných podle mírových smluv československému státu, který stanovil, které statky a majetky československý stát nabývá. Tuto zvláštní kategorii tvořilo 114.853 hektarů půdy zemědělské a 638.812 hektarů půdy nezemědělské. Jednalo se o půdu statků koruny císařské, soukromých statků císařské rodiny a bývalých rakouských státních velkostatků. Největší statky se nacházely na Slovensku a Podkarpatské Rusi a jednalo se převážně o lesy a pastviny. Vklad vlastnického práva československého státu k těmto nemovitostem provedly soudy, v jejichž veřejných knihách byly tyto nemovitosti zapsány a to na základě tohoto zákona. Výjimka platila pro majetek příslušníků panovnické rodiny, pokud o tom, které osoby se za ně považují, rozhodovalo ministerstvo vnitra po dohodě s ministerstvem zahraničních věcí ve vyhlášce v úředním listě ministerstva vnitra. V tomto případě provedl soud vklad až po této vyhlášce. Tyto státní statky spravovalo generální ředitelství státních statků, které bylo podřízeno ministerstvu zemědělství. Generálnímu ředitelství dále podléhalo 11 místních ředitelství. Zemědělská i ostatní půda těchto statků také mohla podléhat přidělovému řízení. Na základě §§ 37–40 náhradového zákona⁴⁰⁸ byl Státní pozemkový úřad oprávněn převzít se souhlasem vlády státní majetek pozemkový a to za náhradu, kterou určila vláda a která plynula do státní pokladny. Pokud ovšem v jednom kalendářním roce byl rozdíl mezi náhradovou, přejímací cenou státního majetku převzatého a nabývací cenou převzatého zabraného majetku, který se stal státním vlastnictvím, vyšší než 5 milionu Kč, podmínkou této transakce byl zvláštní finanční zákon, s výjimkou situace, kdy stát za státní půdu, která byla zahrnuta do pozemkové reformy, převzal do svého vlastnictví půdu stejné nebo vyšší hodnoty.⁴⁰⁹

V roce 1933 prohlásil Státní pozemkový úřad pozemkovou reformu předčasně za ukončenou, ale teprve v roce 1935 byl vládním nařízením č. 22/1935 Sb. z. a n. ze

⁴⁰⁷ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 67-85; KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405

⁴⁰⁸ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

⁴⁰⁹ VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 65-101

dne 25. ledna 1935 tento úřad zrušen, a to ke dni 1. května 1935, a jeho působnost přešla na ministerstvo zemědělství. Pozemkovou reformu tedy můžeme vymezit léty 1919⁴¹⁰, kdy byl přijat stěžejní zákon celé reformy, zákon záborový⁴¹¹, a rokem 1935, ve kterém zanikl Státní pozemkový úřad.⁴¹²

7.3. *Financování pozemkové reformy a úvěrová pomoc*

Pozemková reforma předpokládala svoji plnou finanční soběstačnost. Zároveň bylo nutné zájemcům o přiděl půdy poskytnout i určitou finanční pomoc. Již v záborovém zákoně⁴¹³ nalezneme ustanovení v § 15, které světilo finanční operace plynoucí z provádění záborového zákona veřejnoprávním úvěrním ústavům. Zároveň zákon o Státním pozemkovém úřadě⁴¹⁴ uložil v § 7 úřadu úkol opatřovat přidělcům dlouhodobý úvěr a stanovit jeho podmínky. Úřad měl také zprostředkovat styk mezi přidělci a příslušnými peněžními ústavy. Za účelem plnění jednotlivých úkolů byly zřízeny následující zvláštní fondy: náhradová banka s Náhradovým fondem, Všeobecný fond pro podporu vnitřní kolonizace, Fond československých legionářů a Fond pro zaopatření zaměstnanců velkostatků.⁴¹⁵

Náhradová banka a Fond československých legionářů měly funkci výlučně úvěrovou. Všeobecný fond pro podporu vnitřní kolonizace zastával nejen funkci úvěrovou, ale i sociální. Výlučně sociální funkce byly svěřeny Fondu pro zaopatření zaměstnanců velkostatků.⁴¹⁶

Náhradový fond byl založen obnosem 150 miliónů Kč, který obdržel Státní pozemkový úřad jako zálohu od státní pokladny. Tento obnos měl povinnost do 10 let

⁴¹⁰ někteří autoři považují za počátek pozemkové reformy rok 1918, ve kterém byl přijat zákon č. 32 ze dne 9. listopadu 1918, o obstarání velkostatků (např. MALÝ, K. a kolektiv autorů. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde Praha, a.s., 2003. s. 427)

⁴¹¹ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

⁴¹² HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 67-85; SLEZÁK, L. Pozemková reforma v Československu 1919-1935. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁴¹³ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

⁴¹⁴ zákon č. 330 ze dne 11. června 1919, o pozemkovém úřadě

⁴¹⁵ KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nakladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 30-31 a 142-149

⁴¹⁶ Tamtéž.

zpět státní pokladně zaplatit. Prostředky tohoto fondu měly být použity především na úhradu investic nutných k úpravě převzatých nemovitostí před přidělem anebo na zaplacení splatných závazků váznoucích na převzatých nemovitostech. Na základě daru Kanceláře československých legií ve výši 1 miliónu Kč byl založen Fond československých legionářů, který měl za úkol podporovat úvěrovou pomocí československé legionáře a jejich rodiny při přidělu půdy a také při hospodaření na této půdě. Do tohoto fondu neplynuly žádné srážky, ale pouze úroky ze základního kapitálu. U Všeobecného penzijního ústavu stát založil Fond pro zabezpečení starobních a invalidních požitků zaměstnanců, a to na základě jednorázového příspěvku ve výši 5 miliónů Kč, do kterého plynuly i roční příspěvky za zabraný a nepřevzatý majetek ve výši 3 Kč za 1 hektar. Dalším fondem pak byl Všeobecný fond pro podporu vnitřní kolonizace se základním obnosem ve výši 20 miliónů Kč, do kterého plynuly přírážky k ceně přidělové ve výši 15% z náhradové ceny, další srážky z náhradové ceny z majetku nad 1.000 hektarů, dále pak poplatky při udělování souhlasu ke zcizení zabraných nemovitostí ve výši 10% z ceny prodejní. Prostředky tohoto fondu měly být použity především na poskytování držežnostního a provozovacího úvěru a na vyplácení odbytného zaměstnancům, kteří pozemkovou reformou přišli o své zaměstnání.⁴¹⁷

Na základě úvěrového zákona⁴¹⁸ měl být zřízen zvláštní fond pro válečné poškozence, ale nakonec tato myšlenka nebyla realizována a péči o válečné poškozence zajišťovaly speciální agendou zemské úřady.⁴¹⁹

Určité funkce ve finančním zajištění pozemkové reformy zastávala i státní pokladna, ale finanční prostředky, které poskytovala do roku 1925, měly pouhou přechodnou a zálohovou funkci. Státní finanční pomoc doplňovaly i úvěry poskytované okresními hospodářskými záložnami, které ovšem na Slovensku a Podkarpatské Rusi nestačily na doplnění státní finanční pomoci a to především z důvodu jejich nedostatečného počtu.⁴²⁰

⁴¹⁷ KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nakladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 30-31 a 142-149

⁴¹⁸ zákon č. 166 ze dne 11. března 1920, o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový)

⁴¹⁹ Tamtéž a dále KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nakladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 30-31 a 142-149

⁴²⁰ Tamtéž.

V rámci pozemkové reformy bylo možné získat dva druhy úvěru, které upravoval především úvěrový zákon⁴²¹, dále stanovy Všeobecného fondu pro podporu vnitřní kolonizace⁴²², stanovy Fondu československých legionářů⁴²³, zákony o náhradové knize a náhradové bance⁴²⁴ a dále pak finanční zákony pro rok 1930, 1931 a 1932⁴²⁵.

Na základě těchto právních předpisů rozeznáváme úvěr provozovací a držebnostní. Tyto úvěry mohli získat pouze jednotlivci nebo družstva, kteří půdu nabyli na základě provádění zákonů pozemkové reformy a dále nabyvatelé půdy zprostředkováním od pozemkového úřadu na základě § 24 přidělového zákona⁴²⁶ anebo zemědělci, kteří se podrobili nedílovému řádu. Pro všechny tyto osoby platila podmínka, že jejich odborná a mravní kvalifikace zaručovala, že nebude zneužito poskytnutého úvěru. Bližší podmínky pro získání úvěru uchazeči upravil úvěrový řád⁴²⁷ na základě § 17 úvěrového zákona.⁴²⁸

První z těchto dvou úvěrů, úvěr držebnostní, představoval dlouhodobý úvěr s nezvýšitelným úrokem, který byl umořován podle smlouvy a byl ze strany věřitele nevypověditelný za podmínky, že dlužník řádně plnil své povinnosti. Tento úvěr sloužil k získání půdy do vlastnictví a byl připuštěn maximálně do výše 9/10 přidělové ceny půdy. U hospodářských a obytných budov mohl činit až 1/2 jejich přidělové ceny a pokud se jednalo o jejich stavbu tak až 9/10 přidělové ceny půdy a 1/2 stavebního nákladu schváleného Státním pozemkovým úřadem. Pro zvláštní skupiny osob, např. legionáře, vdovy a sirotky, mohl být úvěr poskytnut i nad výše uvedené limity a to z příslušných

⁴²¹ zákon č. 166 ze dne 11. března 1920, o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový)

⁴²² zákon č. 375 ze dne 30. října 1922, o stanovách Všeobecného fondu pro podporu vnitřní kolonizace při státním pozemkovém úřadě v Praze

⁴²³ zákon č. 68 ze dne 18. února 1921, o stanovách fondu československých legionářů při státním pozemkovém úřadě v Praze

⁴²⁴ nařízení vlády č. 630 ze dne 26. listopadu 1920, o náhradových knihách a náhradových bankách

⁴²⁵ finanční zákon republiky Československé č. 42 ze dne 4. dubna 1930, kterým se stanoví státní rozpočet pro rok 1930, zákon č. 187 ze dne 18. prosince 1930, kterým se stanoví státní rozpočet pro rok 1931 a zákon č. 199 ze dne 18. prosince 1931, kterým se stanoví státní rozpočet pro rok 1932

⁴²⁶ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu šu 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon)

⁴²⁷ vydaný formou vládního nařízení č. 134 ze dne 30. března 1921, jímž se vydává řád pro uchazeče o úvěr podle zákona ze dne 11. března 1920, č. 166 Sb. z. a n., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový)

⁴²⁸ zákon č. 166 ze dne 11. března 1920, o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405

fondů, které byly zřízeny za účelem jejich podpory. Podle původu úvěru můžeme tento úvěr rozdělit na úvěr náhradové banky, úvěr z Všeobecného fondu pro podporu vnitřní kolonizace, úvěr z Fondu československých legionářů a zákon umožnil i úvěry soukromých peněžních ústavů a veřejných státních ústavů se státním ručením, ovšem za podmínky souhlasu Státního pozemkového úřadu.⁴²⁹

Provozovací úvěr představoval pouze doplňkový úvěr úvěru držebnostního, a proto i jeho zákonná úprava nebyla tak rozsáhlá. Na základě § 13 úvěrového zákona⁴³⁰ měl tento provozovací úvěr sloužit k opatření inventáře, mrtvého i živého, a dalších provozovacích prostředků. Tento úvěr mohla získat družstva, sdružení osob, úvěrní sdružení anebo úvěrní družstva pro své členy. Tento úvěr se poskytoval až do výše 75% potřebného provozovacího kapitálu a nejdéle na dobu 5 let. Na základě vyhlášky Státního pozemkového úřadu, která změnila stanovy všeobecného fondu pro podporu vnitřní kolonizace⁴³¹, byla tato doba prodloužena na dobu 10 let. Úrok u tohoto úvěru nesměl přesahovat bankovní sazbu národní banky.⁴³²

Vedle těchto dvou základních úvěrů, byly poskytovány i jiné druhy úvěrů, které si vyžádala v určitý okamžik naléhavá potřeba, např. stavební úvěr poskytovaný stavebním družstvům kolonistů na postavení budov pro své členy.⁴³³

7.4. Lesy a ostatní půda nezemědělská

Výše uvedený výklad o provádění pozemkové reformy v praxi se týkal převážně půdy zemědělské. U půdy nezemědělské, do které můžeme především zařadit lesy, rybníky a pastviny, najdeme několik odlišností, a proto jsem zařadila tuto podkapitolu zaměřenou právě na tuto půdu nezemědělskou. Nejdůležitější rozdíl spočíval ve skutečnosti, že zatímco pozemková reforma u zemědělské půdy vedla převážně k dělení této půdy, u nezemědělské půdy směřovala pozemková reforma k zachování původních

⁴²⁹ zákon č. 166 ze dne 11. března 1920, o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405

⁴³⁰ Tamtéž.

⁴³¹ vyhláška státního pozemkového úřadu č. 141 ze dne 3. července 1931, kterou se mění stanovy Všeobecného fondu pro podporu vnitřní kolonizace

⁴³² zákon č. 166 ze dne 11. března 1920, o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový); KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405

⁴³³ zákon č. 166 ze dne 11. března 1920, o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový)

velkých celků.⁴³⁴

Hlavní zájem obyvatelstva byl převážně zaměřen na zemědělskou půdu a lesy stály určitou chvíli mimo pozornost široké veřejnosti. Lesní odborníci se ovšem obávali v rámci pozemkové reformy o jejich osud. Tito odborníci se neúčastnili příprav základních zákonů o pozemkové reformě, ale již v roce 1918 byl ustaven Ústřední výbor československého lesnictví se sídlem v Brně. Tento výbor sestavil memorandum o úpravě lesních poměrů a úlohách a potřebách českého lesnictví v nově vzniklém státě. Tito odborníci především zdůrazňovali, že význam lesů daleko přesahuje individuální zájmy vlastníků, a proto je nutné tento významný statek nejen chránit, ale i zavést určitý dohled nad jeho využíváním, aby bylo dbáno veřejného zájmu, který lesy přináší a zabránit jejich vykořisťování a ničení. Lesy byly nejen zdrojem dřeva, které představovalo jeden z nejdůležitějších předmětů vývozu, ale také příznivě působily na klima a představovaly důležitou zásobárnu vody. V čele hnutí za ochranu lesů stála Ústřední jednota československého lesnictví, která také vytvořila Poradní sbor pro lesní a rybníční pozemkovou reformu. Snažili se, aby správa lesních věcí byla v rukou lesnických odborníků, a sestavili zásady, jak se má reforma uskutečňovat, aby nebyly lesy poničeny, ale aby tato reforma přinesla prospěch nejen lesům, ale i lesním zaměstnancům.⁴³⁵

Jak to vypadalo po vzniku republiky s rozlohou lesů na území československého státu? Největší lesnatost nalezneme na Podkarpatské Rusi a nejmenší pak na Moravě. Celkem lesy představovaly v celé republice výměru 4.529.433 hektarů a pod zábor spadalo 2.453.465 hektarů lesní půdy.⁴³⁶

Po přijetí záborového zákona se mnoho lidí snažilo vytěžit z lesů, co ještě mohli, na což reagoval i časopis Venkov v roce 1920, kdy zveřejnil tuto výzvu a varování: *„Třeba důrazně varovati, aby zvláště v přítomné době, kdy ceny dřeva stoupají do převratné výše a svádějí k překotnému kácení, nebyly lesy našich zemí neprozíravě vykořisťovány a znehodnoceny dřívě, než budeme moci přistoupiti k velkým úkolům*

⁴³⁴ VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 175-184

⁴³⁵ ZDYCHA, P. Lesná pozemková reforma na Slovensku v rokoch 1919-1939 a jej svislosti s minulosťou a súčasnosťou. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994.

⁴³⁶ VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 175-184

lesní politiky...“⁴³⁷

Pravidla přidělu půdy lesní upravil přidělový zákon⁴³⁸, který v § 10 stanovil, že půdu lesní lze přidělit nejprve obcím a jiným veřejným svazům. Dosavadní souvislé hospodářské lesní jednotky měly být zachovány. Při přidělu mělo být dbáno, aby bylo zaručeno spořádané hospodářství. Přidělový zákon umožňoval přiděl i jednotlivcům, ale pouze výjimečně, v menší rozloze, a pokud se tato lesní půda nehodila k obecnímu nebo státnímu hospodaření, anebo pokud tato půda byla zcela obklopena ostatní půdou dané osoby.⁴³⁹

S praktickou realizací lesní pozemkové reformy bylo započato až po vydání „*Programu provádění pozemkové reformy Státního pozemkového úřadu*“ na jaře 1921. V tomto programu pozemkový úřad stanovil, že lesy, louky a pastviny mají být přidělovány především státu, případně obcím, městům a župám. Další v pořadí přidělu mohly být lesní společenství a družstva. Jenom v případě, že nikdo z uvedených subjektů neměl o přiděl lesů zájem, mohly být přiděleny i fyzické osobě, z důvodů arondačních anebo jednalo-li se o rozptýlené lesy. Přiděl jednotlivcům musel mít rozlohu minimálně 3 hektary. Při přidělu lesů se mělo dbát především na to, aby souvislé lesní jednotky nebyly ve své celistvosti narušeny a aby celý lesní majetek zaručoval spořádané hospodářství blíže určené lesními zákony.⁴⁴⁰

Stát se snažil těmito opatřeními rozšířit své lesní vlastnictví a to nejen z důvodu, že oproti cizině vlastnil daleko méně lesů (15,75 % lesů, kdežto v cizině státy vlastnily 10-75% lesů), ale i z důvodů strategických, celních a z důvodů hospodářských, protože největší produkce dřeva dosahovaly právě státní podniky. Ale zároveň státní podniky

⁴³⁷ citace ZDYCHA, P. Lesná pozemková reforma na Slovensku v letech 1919-1939 a její svistosti s minulostí a současností. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994. s. 66

⁴³⁸ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon)

⁴³⁹ Tamtéž.

⁴⁴⁰ ZDYCHA, P. Lesná pozemková reforma na Slovensku v letech 1919-1939 a její svistosti s minulostí a současností a KORIMOVÁ, G. Názorová polarizácie lesníckej verejnosti v otázkách koncepcie a realizácie lesnej reformy v letech 1918-1938. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 175-184

vykazovaly i určité nedostatky, k jejichž odstranění měl sloužit zákon⁴⁴¹, který upravil obchodní vedení státních podniků.⁴⁴²

Ministerstvo zemědělství následně doporučilo, aby konečný podíl státu na vlastnictví lesů činil alespoň 1/3 vlastnictví všech lesů. To znamenalo převést do vlastnictví státu přibližně 800.000 hektarů lesů. Zároveň měla být část lesů na Podkarpatské Rusi, kde bylo lesů až nad míru, přeměněna na potřebnou zemědělskou půdu. Celkový výsledek vlastnictví lesní půdy měl podle ministerstva zemědělství vypadat takto: 13% lesů měli vlastnit soukromníci, 30% lesů měly představovat lesy společenské (patřící družstvům, urbaniálním obcím, akciovým společnostem, a podobně) a 57% lesů mělo spadat do kolektivního vlastnictví (tedy do vlastnictví státu, zemí, okresů, obcí, kostelů, řádů, nadací a podobně). Při přidělu doporučovalo ministerstvo nepostupovat podle nějaké obecné šablony, ale vždy prošetřit pečlivě místní poměry a zvážit i budoucí prosperitu nových lesních celků. Vždy měl mít přednost zájem všeobecný. Odborná lesnická veřejnost ale nenašla shodný názor na lesní hospodářství a možná i z tohoto důvodu bylo nakonec vráceno původním majitelům až 60% zabrané lesní půdy. Struktura vlastnictví lesů pozemková reforma výrazněji nezměnila. V českých zemích převládalo obhospodařování větších soukromých celků a přiděly lesní půdy okresům a obcím. Na Slovensku naproti tomu státu připadlo 134.252 hektarů lesů, samosprávě 34.771 hektarů, lesním družstvům 5.316 hektarů a ostatním právnickým osobám 39.660 hektarů. K 1. lednu 1938 bylo celkem přiděleno na Slovensku 273.314 hektarů lesní půdy a nerozdělené lesy (o rozloze celkem 136.387 hektarů) následně přešly do správy slovenského ministerstva hospodářství.⁴⁴³

Příděl pastvin se měl řídit především základní zásadou, aby umožnil prospěch co nejvíce osobám. Významná byla otázka pastvin především na Slovensku a Podkarpatské

⁴⁴¹ zákon č. 404 ze dne 18. prosince 1922, o úpravě hospodaření ve státních závodech, ústavech a zařízeních, jež převahou nemají plnit úkoly správní

⁴⁴² ZDYCHA, P. Lesná pozemková reforma na Slovensku v rokoch 1919-1939 a jej svislosti s minulosťou a súčasnosťou a KORIMOVÁ, G. Názorová polarizácie lesníckej verejnosti v otázkách koncepcie a realizácie lesnej reformy v rokoch 1918-1938. In *Sborník príspevků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 1994; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 175-184

⁴⁴³ Tamtéž a dále VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 186-188

Rusi, kde převažovalo dobytkářství. Na Slovensku již v roce 1919 ministr s plnou mocí pro Slovensko, MUDr. Vavro Šrobár, se svým nařízením pokusil alespoň upravit otázku pastvin, když přikázal majitelům pastvin, které je nevyužívaly, umožnit společné pasení dobytka. Jelikož pozemková reforma týkající se lesů a pastvin pokračovala pomalým tempem, bylo toto nařízení z roku na rok prodlužováno. Pastviny měly být na základě § 9 přidělového zákona⁴⁴⁴ přidělovány obcím nebo zemědělským sdružením za podmínky, že jejich užívání bude především umožněno drobným zemědělcům, a to tak, aby z jejich využívání mělo prospěch co nejvíce osob. Státní pozemkový úřad byl oprávněn vydat řád pro úpravu a udržování pastvin. Jednotlivci byli opět mezi přidělci uvedeni až na posledním místě, pokud nebyl možný příděl předchozím skupinám přidělců.⁴⁴⁵

Další významnou skupinu představovaly rybníky, které celkem zaujímaly rozlohu v celé republice 40.529 hektarů a nejvíce se jich nalézalo na jihu a východě Čech, přibližně 80% všech rybníků. Rybníky opět neměly význam pouze pro jednotlivé vlastníky, jako zdroj ryb, ale měly význam daleko širší. Především chránily před záplavami, jelikož sloužily jako retenční nádrže, a bylo možné jich využívat i pro získání vodní energie. V rámci pozemkové reformy neměly být souvislé rybníční soustavy tříštěny a narušeny. Stejně jako u lesů měl být příděl jednotlivcům až na posledním místě, především tam, kde se jednalo o rybníky osamocené. Na prvním místě mezi přidělci na základě § 11 přidělového zákona⁴⁴⁶ stály obce a jiné veřejné svazy a sdružení, zabývala-li se rybníčním hospodářstvím, anebo pokud by jejich rybníčné či jiné zemědělské hospodářství bylo tímto přídělem rybníků zlepšeno. Dále mohly být rybníky přiděleny i svépomocným sdružením, pokud tato sdružení byla zřízena za účelem provozování rybníkářství a podřídila své stanovy a provozní řád podmínkám určeným Státním pozemkovým úřadem.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ ZDYCHA, P. Lesná pozemková reforma na Slovensku v letech 1919-1939 a její svislosti s minulostí a současností a KORIMOVÁ, G. Názorová polarizácie lesníckej verejnosti v otázkách koncepcie a realizácie lesnej reformy v rokoch 1918-1938. In *Sborník príspevků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 1994; VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 186-188; zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon)

⁴⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁴⁷ Tamtéž.

7.5. Kolonizační akce

Kolonizační akce tvořily významnou součást pozemkové reformy. Mnohé zabrané velkostatky se nacházely na místech odlehlých, kde bylo doposud osídlení mizivé, a proto bylo nutné tyto zabrané pozemky nově osídlit. Jelikož vnitřní kolonizace byla otázkou pro stát významnou, vytvořil Státní pozemkový úřad Všeobecný fond pro podporu vnitřní kolonizace.⁴⁴⁸

Jak bylo uvedeno již v podkapitole věnované financování pozemkové reformy, disponoval tento fond základním obnosem ve výši 20 milionů Kč. Tento obnos se měl zvyšovat díky srážkám ve výši 10% z prodejní ceny, přírůzkům k přidělové ceně ve výši 15% z náhradové ceny a dalším srážkám z náhradové ceny u majetků nad 1.000 hektarů, které měly plynout do jeho pokladny. Finanční prostředky fondu byly určeny především na poskytování nízkého úvěru kolonistům.

Podmínkou pro účast na těchto kolonizačních akcích bylo podání přihlášky u příslušné obvodové úřadovny, v jejímž obvodu působnosti se uchazeči chtěli usadit. Zároveň museli tito uchazeči zaplatit záruční zálohu ve výši 1.000,- Kč, uvést svůj kapitál a předložit průkaz o domovské a státní příslušnosti a vojenském poměru. Přihlášky posuzovala obvodová úřadovna, která z přihlášených kolonistů vybrala ty vhodné splňující zákonné podmínky a následně je vyzvala k prohlídce předmětné půdy. Pokud s přidělem této půdy souhlasili, provedlo se přidělové řízení, a to zpravidla po žních. Jedné rodině kolonistů bylo možné přidělit maximálně 15 hektarů zemědělské půdy. Na Slovensku dále měla sloužit kolonizace i k zvyšování úrovně zemědělství a za tímto účelem byli na Slovensku usazováni i příslušníci české inteligence.⁴⁴⁹

Nejrozsáhleji kolonizační akce probíhaly na Slovensku, především na území, kde převládalo maďarsky mluvící obyvatelstvo (73%). V českých zemích probíhala kolonizace hlavně na německém jazykovém území (27%), což vyplývá i z celkových výsledků kolonizačních akcí. Celkem na území republiky vzniklo 242 kolonizačních

⁴⁴⁸ SLEZÁK, L. Pozemková reforma v Československu 1919-1935 a MARTUŠIAK, P. Kolonizační akcia při I. pozemkovej reforme na Slovensku. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁴⁴⁹ VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nakladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 149-155

míst s 3.068 nedílů o celkové rozloze 38.501 hektarů. Na Slovensku obdrželi převážnou část nedílů Slováci (71%) a Češi (29%). Maďarští zemědělci obdrželi poměrně malou a zanedbatelnou část. V českých zemích připadalo na Čechy 99,2% nedílů a na německé zemědělce pouhých 0,8%. V rámci kolonizační akce docházelo ke zmenšení německé a maďarské držby, o čemž svědčí i výsledky této akce, které měly za následek další protesty německých a maďarských zemědělců proti pozemkové reformě jako aktu nacionální pomsty.⁴⁵⁰

Kolonizační akce na Slovensku byly zahájeny v roce 1921 a jejich realizaci měly na starosti obvodové úřadovny pozemkového úřadu, především úřadovna v Trenčianských Teplicích a ve Zvoleni. Do konce roku 1923 bylo vytvořeno 22 kolonizačních obcí a osad, které osídlilo 593 rodin s průměrným přidělem 10,74 hektarů zemědělské půdy. Průměrná cena 1 hektaru se pohybovala okolo 2.757,- Kč.⁴⁵¹

Počet usazených uchazečů a dokončených kolonizačních řízení v dalších letech nesplnil očekávání. První kolonisté museli překonávat značně obtížné překážky, především si museli osvojit nové formy hospodaření a nové metody spočívající na využívání strojů a hnojiv. To vše bylo náročné i po stránce finanční a mnozí kolonisté neměli na zaplacení dalších nákladů a investic a splacení přidělových cen. Navíc i místní maďarské obyvatelstvo nepřijalo nové usedlíky vlídně. To vše komplikovalo průběh celé akce a ohrožovalo její výsledky.⁴⁵²

V roce 1923 z iniciativy nového ministra zemědělství JUDr. Milana Hodži a agrární strany byly nejen uvolněny další finanční prostředky pro zajištění kolonizační akce, ale i se kolonistům otevřela možnost získání nových úvěrů, především pro stavební účely, což měl podporovat i nově přijatý zákon o stavebním ruchu. Zároveň začínaly probíhat i soukromé a družstevní formy kolonizačních akcí. Iniciativu v této oblasti převzaly například Pozemkový ústav v Bratislavě, Kolonizační družstvo pro

⁴⁵⁰ VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924. s. 149-155; SLEZÁK, L. *Pozemková reforma v Československu 1919-1935*. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁴⁵¹ MARTUALIAK, P. *Kolonizační akcia při I. pozemkovej reforme na Slovensku*. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁴⁵² Tamtéž.

Slovensko v Bratislavě, které bylo r. 1924 rozpuštěno a částečně bylo nahrazeno Stavebním družstvem při Státním pozemkovém úřadu, dále pak Slovenská liga a i někteří jednotlivci, například Ignác Gessay, spoluzakladatel Slovenské ligy v Americe a signatář Pittsburské dohody.⁴⁵³

Kolonizační referát při pozemkovém úřadu začal postupně přebírat veškerou iniciativu, ale v roce 1924 byly prostředky z fondu vyčerpány.⁴⁵⁴

Hospodářské krizi, která výrazně postihla právě Slovensko, se stát snažil čelit mimo jiné i intenzivnější kolonizační akcí, proto bylo uskutečněno mnoho podpůrných akcí a změn ve prospěch kolonizačních akcí. Mimo jiné byla vytvořena zvláštní meziministerská komise pro kolonizační otázky. Tato vrcholná etapa kolonizačních akcí trvala až do poloviny 30. let. Během prvních 18 měsíců bylo přiděleno 20.959 hektarů půdy, založeno 1949 nových usedlostí a 25 nových obcí. Ve třicátých letech ovšem opět kolonizační akce zpomalovaly, dokonce některé nové usedlosti zanikaly. Stát si uvědomil, že kolonizační akce nebudou tím správným řešením hospodářské krize. Do konce kolonizační akce tak bylo v této poslední etapě přiděleno 23.395 hektarů půdy, založeno 1.916 nových usedlostí a 50 kolonií. Důvodem skončení kolonizačních akcí byl především nedostatek financí.⁴⁵⁵

Shrňme-li kolonizační akce v rámci celé ČSR, tak do podzimu 1938 bylo v rámci kolonizačních akcí přiděleno 38.501 hektarů půdy, 70% půdy připadlo na Slovensko, 22% půdy na české země a 8% půdy na Podkarpatskou Rus.⁴⁵⁶

7.6. Pozemková reforma na Slovensku

Pozemková reforma na Slovensku měla oproti českým zemím určitá specifika a odlišnosti, které vyplývaly především z jiného stupně hospodářského vývoje slovenského území a odlišné sociální a hospodářské situace na Slovensku. Podíváme-li

⁴⁵³ MARTUALIAK, P. Kolonizační akcia při I. pozemkovej reforme na Slovensku. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁴⁵⁴ Tamtéž.

⁴⁵⁵ Tamtéž.

⁴⁵⁶ Tamtéž a dále KRAJČOVIČOVÁ, N. Predpoklady realizácie pozemkovej reformy na Slovensku v medzivojnovom období. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

se na poměr obyvatelstva zaměstnaného v zemědělství, tak na Slovensku se více než polovina obyvatel (60,8%) věnovala zemědělství, kdežto v Čechách se jednalo pouze o 39% obyvatel. Na Slovensku se téměř nevyskytoval střední rolnický stav, a proto bylo potřeba jej nově vybudovat. Kdežto v českých zemích tento stav již vytvořen byl a pozemková reformy usilovala o jeho posílení.⁴⁵⁷

Podle předběžných údajů úředního soupisu na Slovensku spadalo do záboru 1.410.384 hektarů veškeré a 460.217 hektarů zemědělské půdy.⁴⁵⁸

Podle některých názorů kritiků pozemkové reformy nebyly dostatečně zohledněny specifické vlastnosti Slovenska v zákonech upravujících pozemkovou reformu. Slovenský poslanecký klub například navrhoval vyšší výměru půdy nespádající pod zábor, 250 hektarů zemědělské a 500 hektarů veškeré půdy, ale slovenská reprezentace nebyla natolik silná, aby do zákonů prosadila nějaké větší změny. Dalším problémem byl odlišný „žlivský vztah“, odpovídající přibližně nucenému pachtu v českých zemích. Zákon č. 318 ze dne 27. května 1919, o zajištění půdy drobným pachtýřům, nebylo možné použít na žlivský vztah a teprve 6. dubna 1920 byla tato nesrovnalost napravena zákonem č. 247/1920 Sb. z. a n.,⁴⁵⁹ který stanovil, že zabezpečení půdy drobným pronájmem se vztahuje i na žlivský poměr a to bez ohledu na jeho trvání. Další komplikace pak způsobily pozemkoknižní úřady, které samy začaly odepisovat pozemky ze zabraných velkostatků a tím porušovaly záborový zákon.⁴⁶⁰

Při provádění pozemkové reformy byly práce nejprve zaměřeny na jižní část Slovenska. Realizace byla ovšem pomalá, do konce roku 1921 bylo přiděleno pouze přibližně 12.777 hektarů půdy. Předseda Státního pozemkového úřadu, JUDr. Karel Viškovský, z tohoto důvodu navrhl zrychlit provádění reformy na Slovensku, a to především pomocí zvýšení počtu pracovních sil a finančních prostředků, k čemuž

⁴⁵⁷ MARTUALIAK, P. Kolonizačná akcia pri I. pozemkovej reforme na Slovensku a KRAJČOVIČOVÁ, N. Predpoklady realizácie pozemkovej reformy na Slovensku v medzivojnovom období. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁴⁵⁸ Tamtéž.

⁴⁵⁹ zákon č. 247 ze dne 6. dubna 1920, kterým se doplňuje zákon ze dne 27. května 1919, č. 318 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům

⁴⁶⁰ KRAJČOVIČOVÁ, N. Predpoklady realizácie pozemkovej reformy na Slovensku v medzivojnovom období. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

Prezidium ministerské rady udělilo svůj souhlas. Problémem provádění pozemkové reformy na Slovensku byla především skutečnost, že z každého zabraného objektu se nejprve brala pouze půda právě potřebná. Zpracování jednotlivých objektů tak nebylo dokončeno a bylo nutné se neustále k jednotlivým objektům vracet. Nedocházelo tak k plnění stanoveného plánu a přidělovací provizorium se neustále prodlužovalo. Teprve ve třicátých letech bylo stanoveno pro práce kritérium definitivně ukončených objektů a situace byla alespoň částečně napravena ⁴⁶¹

I výkonný aparát se ukázal na Slovensku jako nevyhovující a dosti nepružný, především pak chyběla filiálka pozemkového úřadu, která by byla oprávněna o některých otázkách samostatně rozhodovat. Další problém představovaly pohyblivé komisariáty, které byly nejen z těchto důvodů v roce 1924 nahrazeny na celém území republiky stálými přidělovými komisariáty. ⁴⁶²

Problémy provázely i kolonizační akci, která probíhala především na jihu Slovenska, kolonistům sice byly poskytovány značné úvěry, ale i tak většina nakonec skončila v exekuci či v konkurzu. Pozemková reforma na Slovensku zcela neodstranila malovýrobní charakter slovenského zemědělství, který byl nejen příčinou velkého vystěhovalectví slovenského zemědělského obyvatelstva do zahraničí, ale i zaostalosti zemědělství. Typickou vlastností vesnic na Slovensku byla přelidněnost. Určitý obrázek nám podá porovnání průměrného ročního důchodu na hlavu v roce 1933 na Slovensku, který činil 2.440,44 Kč, s průměrným ročním důchodem na hlavu v českých zemích ve výši 5.068,89 Kč. Na tuto skutečnost měla vliv i hospodářská krize ve třicátých letech, která výrazněji postihla právě Slovensko. ⁴⁶³

V roce 1935 došlo k opětovnému oživení myšlenky provedení vnitřní kolonizace, kterou podporoval především ministr zemědělství JUDr. Milan Hodža, a za tímto účelem byla provedena anketa Československé zemědělské akademie o vnitřní kolonizaci a jejích problémech. Politický vývoj ovšem tyto další plány neumožnil realizovat. ⁴⁶⁴

⁴⁶¹ CAMBEL, S. Výsledky prvej československej pozemkovej reformy na Slovensku a ich dopad v ďalšom vývoji a KRAJČOVIČOVÁ, N. Predpoklady realizácie pozemkovej reformy na Slovensku v medzivojnovom období. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁴⁶² Tamtéž.

⁴⁶³ Tamtéž.

⁴⁶⁴ Tamtéž.

Celkem bylo k 1. lednu 1938 zabráno 1.407.361 hektarů veškeré půdy. Ze záboru bylo původním vlastníkům propuštěno 178.190 hektarů zemědělské a 383.888 hektarů ostatní půdy. Nerozděleno zůstalo v záboru 6.054 hektarů zemědělské a 154.394 hektarů ostatní půdy. Přiděleno bylo 322.932 hektarů zemědělské a 361.948 hektarů ostatní půdy.⁴⁶⁵

Odlišná čísla u přidělu a půdy nerozdělené nalezneme v publikaci ministerstva zemědělství⁴⁶⁶, kde se uvádí, že koncem roku 1933 bylo na Slovensku přiděleno 323.196 hektarů zemědělské půdy a celkem 690.525 hektarů půdy veškeré, v záboru zůstalo nerozděleno 154.758 hektarů půdy veškeré a z toho 5.790 hektarů půdy ostatní.

Nespokojenost lidí s provedenou pozemkovou reformou na Slovensku využila i Hlinkova slovenská ľudová strana, která začlenila do svého programu požadavek revize první pozemkové reformy. Tato revize se ovšem neměla vztahovat na církevní pozemky. Ľudová strana mohla realizovat tuto svoji myšlenku po změně politické situace v letech 1938-1939, a to zákonem č. 46/1940 Sl. z.⁴⁶⁷, který měl původně provést revizi první pozemkové reformy a jejích nedostatků, ale nakonec byl využit k upevnění režimu a k postupné fašizaci, mimo jiné i cestou arizace židovské majetku a konfiskací majetků politických zbohatlíků z řad zahraničních Čechoslováků.⁴⁶⁸

7.7. Zahraniční Češi a pozemková reforma

Vznik nového státu otevřel nové možnosti pro návrat českých vystěhovalců. Státní pozemkový úřad ale uložil pro zařazení českých vystěhovalců do kolonizačních akcí jako podmínku schopnost uchazeče disponovat s provozním kapitálem ve výši minimálně 30.000,- Kč. Tato částka byla pro jednotlivé uchazeče příliš vysoká a

⁴⁶⁵ CAMBEL, S. Výsledky prvej československej pozemkovej reformy na Slovensku a ich dopad v d'alšom vývoji a KRAJČOVIČOVÁ, N. Predpoklady realizácie pozemkovej reformy na Slovensku v medzivojnovom období. In *Sborník príspevků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁴⁶⁶ MINISTERSTVO ZEMĚDĚLSTVÍ. *Dvacet let československého zemědělství 1918 – 1938*. Praha: b.n., 1938

⁴⁶⁷ zákon č. 46 ze dne 22. února 1940, o pozemkové reforme

⁴⁶⁸ CAMBEL, S. Výsledky prvej československej pozemkovej reformy na Slovensku a ich dopad v d'alšom vývoji a KRAJČOVIČOVÁ, N. Predpoklady realizácie pozemkovej reformy na Slovensku v medzivojnovom období. In *Sborník príspevků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

většinou nedosažitelná. Nejen z tohoto důvodu soukromá evangelická Kostnická jednota vyzvala národ, jednotlivce i různé organizace, k poskytnutí darů a bezúročných půjček, aby byl umožněn návrat i méně majetným či dokonce nemajetným vystěhovalcům. Tuto akci podpořil i prezident republiky, Národní rada čsl., Sokol či výkonné výbory českých politických stran. I přes tuto iniciativu a podporu nebyly výsledky sbírek dostatečné.⁴⁶⁹

Kostnická jednota, která převzala veškerou iniciativu v této akci, navrhovala, aby k usídlení emigrantů byly mimo jiné poskytnuty dvory Lovosice, Vchynice, Želechovice, patřící Janu Schwarzenbergovi, dále pak panství Encovany u Litoměřic ve vlastnictví Maxe Lobkowice, Velký dvůr u Zábřehu Jana Liechtensteina a dvory Claryho Aldrigena Teplice, Prasetice, Kladruby a Doubravice. Celkem požadovala Kostnická jednota 2.611 hektarů půdy, patřící velkostatkářům z řad šlechty. Na této půdě mělo být usazeno celkem více než 2.000 rodin. Tyto požadavky narazily na velký odpor velkostatkářů, hlavně výše uvedených šlechticů. Především Jan Schwarzenberg protestoval proti vybudování reemigrantské osady na jeho panství, která se měla nazývat Újezd Komenského. Vytvoření této osady se nakonec nepodařilo.⁴⁷⁰

Vzhledem k vysokým finančním požadavkům na uchazeče a nedostatečné finanční podpory od národa bylo usazování velmi pomalé, což kritizovala i Kostnická jednota. Kritice byl podroben především Státní pozemkový úřad a jeho předseda JUDr. Karel Viškovský. Celkem se do této akce přihlásilo 4.205 vystěhovalců, kteří k vytvoření soběstačných usedlostí potřebovali minimálně 7.000–8.000 hektarů půdy. Do konce roku 1926 ale byly uspokojeny žádosti pouze 646 osob, kterým byla přidělena půda o celkové výměře 1.068 hektarů. Celkem tyto osoby vytvořily 92 usedlostí na různých lokalitách. Přednost byla dávana osobám s hospodářským inventářem a dostatečným kapitálem.⁴⁷¹

Zajímavý byl i postoj vlády k celé akci. Vláda nechtěla, aby se oslabovaly české menšiny v zahraničí. Tento svůj názor vláda vyjádřila i ve svém usnesení z 68. schůze vlády konané dne 2. května 1919, kde vyjádřila svůj názor a požadavek, aby Češi žijící

⁴⁶⁹ VACULÍK, J. Participace zahraničních Čechů na československé pozemkové reformě ve dvacátých letech. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁴⁷⁰ Tamtéž.

⁴⁷¹ Tamtéž.

v Haliči a Volyňsku setrvali v cizině, kde působili jako významní hospodáři.⁴⁷²

7.8. *Církevní majetek*

Pozemková reforma byla zaměřena nejen proti šlechtě, jako největšímu pozemkovému vlastníkovi na území Československé republiky po vzniku samostatného státu, ale i proti církvi. Ta vlastnila v českých zemích před vznikem samostatné republiky v majetkových souborech nad 150-180 hektarů přibližně 265.400 hektarů půdy, včetně pozemků far a kostelů. Lesy v této rozloze činily přibližně 187.500 hektarů. Nejvíce půdy vlastnilo olomoucké arcibiskupství, které disponovalo 47.000 hektary převážně lesní půdy a jako dalšího velkého pozemkového vlastníka můžeme jmenovat vratislavské arcibiskupství anebo řád Německých rytířů a premonstrátů. Církev také vlastnila významné zemědělské a průmyslové podniky, lázně, zámky s parky a podobně.⁴⁷³

Na základě vládního nařízení č. 61/1920 Sb. z. a n. ze dne 9. ledna 1920⁴⁷⁴, stejně jako ostatní vlastníci zabraného majetku, také církve podléhaly soupisové povinnosti a byly povinny podat v zákonných lhůtách soupis zabraného majetku. Celkem podléhalo záboru 89% půdy církve, ale ve výsledku bylo více než 84% půdy církvi ponecháno.⁴⁷⁵

Citelný zásah do církevního majetku představoval zákon o zajištění půdy drobným pachtýřům⁴⁷⁶, který se dotkl i církevních pozemků, obdělávaných pachtýři již od 1. října 1901. Církevní majetky se nacházely i v seznamu objektů, určených k převzetí v prvním pracovním období Státního pozemkového úřadu v Čechách, na

⁴⁷² VACULÍK, J. Participace zahraničních Čechů na československé pozemkové reformě ve dvacátých letech. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁴⁷³ NOVOTNÝ, G. Církevní pozemkové vlastnictví v českých zemích a jeho osud v rámci provádění meziválečné pozemkové reformy. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁴⁷⁴ vládní nařízení č. 61 ze dne 9. ledna 1920, o vyšetření a uvedení v patrnost zabraného majetku pozemkového

⁴⁷⁵ NOVOTNÝ, G. Církevní pozemkové vlastnictví v českých zemích a jeho osud v rámci provádění meziválečné pozemkové reformy. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁴⁷⁶ zákon č. 318 ze dne 27. května 1919, o zajištění půdy drobným pachtýřům

Moravě a ve Slezsku, který úřad zveřejnil na jaře roku 1921.⁴⁷⁷

Pozemková reforma vyvolala přirozeně velké nesouhlasy mezi církevními představiteli, kteří především zdůrazňovali neměnnost, trvalost, posvátnost a nedotknutelnost církevního vlastnictví. Navíc prosazovali, aby i církev byla za minulé křivdy odčiněna – především pak za zrušení jezuitského řádu a klášterů koncem 18. století. Protesty se ozývaly i ze zahraničí, především pak z Vatikánu, Velké Británie, Francie, Rakouska a jiných států, které ovšem pozemkovou reformu nezastavily. Stát si ale na druhou stranu moc dobře uvědomoval, že církevní velkostatky hospodařily poměrně hodně pokrokově. Do církevního majetku také spadaly rozsáhlé lesní celky a většina těchto celků zůstala nedotčena propuštěním ze záboru, o čemž svědčí i výše uvedené výsledky pozemkové reformy na církevním majetku. Církvi byl také umožněn odprodej půdy oprávněným osobám z volné ruky, ovšem každý prodej byl podmíněn souhlasem zemského úřadu a ministerstva školství a národní osvěty a pečlivě zkoumán s ohledem na charitativní činnost a poslání církve.⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ NOVOTNÝ, G. Církevní pozemkové vlastnictví v českých zemích a jeho osud v rámci provádění meziválečné pozemkové reformy. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁴⁷⁸ Tamtéž.

8. Výsledky pozemkové reformy

Cílem pozemkové reformy, jak jsem uvedla již v předchozích kapitolách, bylo nejen oslabit velké pozemkové vlastnictví a podlomit tak moc šlechty a církve, ale zároveň i uspokojit hlad po půdě drobných rolníků, malozemědělců a bezzemků a posílit především střední vrstvu zemědělského obyvatelstva a změnit tak nepříznivé rozvrstvení pozemkové držby. To vše souviselo i se snahou oslabit sociální napětí, které bylo výrazné především na venkově. Jedním z hlavních úkolů reformy bylo i oslabení německého kapitálu a jeho moci ekonomické.⁴⁷⁹

Před 1. světovou válkou 1.737 velkostatkářů vlastnilo přibližně 4 miliony hektarů půdy. Celkem bylo zabráno 4.068.370 hektarů, více než ¼ rozlohy celé republiky. Z této zabrané půdy 1.312.721 hektarů připadalo na půdu zemědělskou a půda nezemědělská měla rozlohu 2.755.649 hektarů. Vlastníkům bylo z této půdy nakonec ponecháno, propuštěno ze záboru 1.831.920 hektarů, přičemž propuštěná zemědělská půda představovala 418.858 hektarů. Na základě §§ 3a a 7 záborového zákona⁴⁸⁰ bylo ze záboru vyloučeno 35.284 hektarů veškeré a z toho 15.497 hektarů zemědělské půdy. Na základě § 11 záborového zákona bylo ze záboru propuštěno 617.878 hektarů veškeré a z toho 335.372 hektarů zemědělské půdy a na základě § 20 přidělového zákona⁴⁸¹ 1.178.758 hektarů půdy veškeré a z toho 67.989 hektarů půdy zemědělské. Novým nabyvatelům bylo přiděleno celkem 1.800.782 hektarů veškeré půdy a zemědělská půda představovala 868.601 hektarů. V rámci odprodejů z tzv. „volné ruky“ získali noví nabyvatelé 544.341 hektarů veškeré půdy a 222.491 hektarů půdy zemědělské.⁴⁸²

V rámci přidělového řízení byla půda přidělována buď v rámci drobného přidělu

⁴⁷⁹ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 67-85; ČEREŠŇÁK, B. Ke klíčovým aspektům hodnocení První pozemkové reformy v Československé republice. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁴⁸⁰ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabránění velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

⁴⁸¹ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu šu 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon)

⁴⁸² SLEZÁK, L. Pozemková reforma v Československu 1919-1935. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994; MINISTERSTVO ZEMĚDĚLSTVÍ. *Dvacet let československého zemědělství 1918 – 1938*. Praha: b.n., 1938

půdy, kdy rozloha přidělené půdy nepřesáhla výměru 30 hektarů, anebo byl příděl realizován formou zbytkových statků s výměrou nad 30 hektarů. Celkem bylo těchto zbytkových statků přiděleno 2.055 uchazečům 2.291 zbytkových statků o celkové výměře 226.306 hektarů veškeré půdy a 192.194 hektarů zemědělské půdy. V průměru se rozloha zbytkové statku pohybovala okolo 98,8 hektarů veškeré půdy a 83,9 hektarů zemědělské půdy. V rámci drobného přídělu bylo naopak přiděleno 643.695 hektarů zemědělské půdy a celkem 789.803 hektarů veškeré půdy.⁴⁸³

K 1. lednu 1938 zůstalo v záboru nerozděleno 435.668 hektarů veškeré půdy a 25.262 hektarů zemědělské půdy, která byla určena především drobným přídělčům. Do této půdy byla započítána i půda o celkové výměře 212.304 hektarů veškeré a 6.658 hektarů zemědělské půdy, která byla na základě dohod vlastníků ponechána v nerušeném užívání až do roku 1955.⁴⁸⁴

Většina lesů zůstala v rukou států a nebyla rozparcelována z výše uvedených důvodů. Tyto lesy se většinou nacházely v pohraničí a stát neměl zájem na tom, aby zůstaly nebo se nově dostaly do rukou německých, maďarských a polských majitelů.⁴⁸⁵

Z výše uvedených čísel vyplývá, že původní poměrně radikální podoba reformy byla postupně zmírněna, ze záboru byla propuštěna poměrně velká část půdy na základě zákonných výjimek.⁴⁸⁶

⁴⁸³ MINISTERSTVO ZEMĚDĚLSTVÍ. *Dvacet let československého zemědělství 1918 – 1938*. Praha: b.n., 1938; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 196 a n.

⁴⁸⁴ Tamtéž a dále HORÁK, O. *Liechtenst einové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 67-85; SLEZÁK, L. Pozemková reforma v Československu 1919-1935. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁴⁸⁵ VYKOUPIĽ, J. *Slovník českých dějin*. Brno: Julius Zirkus, 2002. s. 479-480

⁴⁸⁶ v literatuře se setkáme i s odlišnými výsledky pozemkové reformy např. PŠENIČKOVÁ, J. *Zbytkové statky v Čechách 1918-1948*. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1998 – autorka zde vycházela především z díla Jana Voženilka z roku 1928, odlišná čísla uvádí publikace PAVEL, A. *Pozemková reforma československá*. Praha: Novina, 1937

9. Kritika pozemkové reformy

9.1. Nejvýznamnější kritiky a kritici pozemkové reformy

Podívejme se nyní na nejčastější výtky a kritiku pozemkové reformy. Často bylo a je pozemkové reformě vytýkáno, že byla převážně či zcela v rukou agrární strany a agrární buržoazie. Státní pozemkový úřad, kterému bylo svěřeno její provádění, byl orgánem převážně agrárnickým. Vzhledem k rozsáhlému zmocnění, kterému se mu dostalo na základě zákonů týkajících se pozemkové reformy a zákonných výjimek, o nichž měl právo rozhodovat (například o uvolnění půdy ze záboru), disponoval s půdou téměř neomezeně. Tento názor zastával i prezident Tomáš Garrigue Masaryk, který kritiku tímto směrem zařadil i do svého novoročního projevu v lednu 1922, jak jsem uvedla již v podkapitole věnované prezidentu Masarykovi a jeho vztahu k pozemkové reformě.⁴⁸⁷

Další kritika pak byla zaměřena na výsledky pozemkové reformy s tvrzením, že reforma nebyla provedena důsledně. Velká část zabrané půdy byla vrácena původním majitelům a zákonné výjimky umožnily, aby půda byla ze záboru propuštěna anebo ze záboru vyloučena. Po skončení pozemkové reformy zbývalo přibližně 10,7% zabrané půdy stále v záboru. Zároveň bylo reformě vytýkáno i vytváření zbytkových statků, které stály ve značném nepoměru k převládajícím přidělům o průměrné výměře 1 hektaru u 630.000 přidělců. Pozemková reforma sice posílila skupinu středních rolníků a zemědělců, ale půda, která byla přidělena bezzemkům a maloroelníkům často znovu změnila majitele, jelikož tito drobní vlastníci nebyli schopni splatit přidělovou cenu, splátky úvěrů, úroky a i nutné investice do hospodaření na přidělené půdě.⁴⁸⁸

Otázka náhrady a především pak stanovení náhradových cen byla též podrobena rozsáhlé kritice. Především Josef Pekař a Tomáš Garrigue Masaryk upozorňovali na nesrovnalost stanovení cen u dvou právních norem⁴⁸⁹, jak jsem uvedla v předchozích

⁴⁸⁷ VYKOUPIIL, J. *Slovník českých dějin*. Brno: Julius Zirkus, 2002. s. 479-480; MASARYK, T.G. *Cesta demokracie*. I-IV. díl. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2003

⁴⁸⁸ NĚMEČEK, J. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1980. s. 18; MARŠÍK, Z.; MARŠÍKOVÁ M. *Dějiny zeměměřictví a pozemkových úprav v Čechách a na Moravě v kontextu světového vývoje*. Praha: Libri, 2007. s. 161-171

⁴⁸⁹ zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon); zákon č. 309 ze dne 8. dubna 1920, o dávce z majetku a dávce z přírůstku na majetku

kapitolách. Dvě právní normy vycházely každá z jiné ceny půdy, náhradový zákon z ceny předválečné a zákon o dávce z majetku pak z cen poválečných.⁴⁹⁰

Mezi nejvýznamnější kritiky pozemkové reformy můžeme zařadit profesora Josefa Pekaře, Josefa Macka, prof. JUDr. Jiřího Hoetzela, prof. JUDr. Jaromíra Sedláčka, Dr. Jana Bedřicha Nováka, JUDr. Miloslava Stiebera a po 2. sv. v. pak především Dr. Ing. Jiřího Kořátka. Omyly a nedostatky pozemkové reformy si uvědomovali i její příznivci, zde můžeme jmenovat například PhDr. Františka Kutnara, Stanislava Roda a další agrární akademiky, kteří se soustředili kolem revue Brázda. Tato skupina navrhovala mimo jiné další rozdělení půdy, především na úkor zbytkových statků.⁴⁹¹

Podívejme se nyní podrobněji na názory dvou významných kritiků pozemkové reformy, a to profesora Josefa Pekaře, který pozemkovou reformu kritizoval již během jejího uzákonění a Dr. Ing. Jiřího Kořátka, který tuto reformu kritizoval především po druhé světové válce.

Profesor Josef Pekař, který tvrdil, že reformou budou způsobeny značné škody historickým a uměleckým památkám, kráse a šlechtictví české krajiny, byl beze sporu největším kritikem a odpůrcem pozemkové reformy. Své názory představil především ve svém prvním dobrozdání, které vypracoval pro Výbor pro pozemkovou reformu již v dubnu 1919 a následně v listopadu 1919, kde nejen obhajoval majetková práva šlechty a funkci velkostatku, ale i upozorňoval na omyly, vady a nedostatky pozemkové reformy. Varoval před bojem politických stran o konečnou podobu pozemkové reformy, který se velice rychle proměnil především v zápas o voliče. Nesouhlasil s výší náhrady, kterou přirovnával k zakryté konfiskaci větší části majetku ani s rozsáhlou mocí pozemkového úřadu, který byl zcela v rukou agrárníků. Dále vystupoval proti postátnění lesů a navrhoval, aby lesy byly ze záboru vyloučeny. Nesouhlasil ani s vyvlastněním bez náhrady velkostatků Konopiště a Chlum, které připadly po smrti arcivévodě Františka Ferdinanda d'Este a Žofie Chotkové jako dědictví jejich dětem,

⁴⁹⁰ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 67-85; SLEZÁK, L. Pozemková reforma v Československu 1919-1935. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁴⁹¹ Tamtéž.

Maxi a Arnoštu z Hohenbergu. Jeho názory obsahovaly i kulturní rozměr, upozorňoval na škody, které by mohly být způsobeny památkám a přírodním krásám.⁴⁹²

Dr. Ing. Jiří Koťátko po druhé světové válce kritizoval především nedůslednost této pozemkové reformy, možnost propuštění velkého majetku ze záboru na základě § 20 přidělového zákona⁴⁹³ a výjimek v záborovém zákoně⁴⁹⁴. Dále kritice podrobil nevyužívání § 14 záborového zákona, který umožňoval za podmínky, že potřeba půdy byla naléhavá a nestačily-li pozemky již zabrané či toho žádalo obecné blaho, vyvlastnění i pod hranici 150 hektarů půdy zemědělské a 250 hektarů ostatní půdy. Dále zdůrazňoval, že pozemková reforma zůstala nedokončena a v roce 1935 byly uzavírány generální dohody o odkladu dokončení reformy. Tyto dohody uzavíral pozemkový úřad s velkostatkáři. Z důvodu, že potřeby kvalifikovaných uchazečů a veřejného zájmu byly prozatím uspokojeny, bylo provádění pozemkové reformy prakticky zastaveno a smluvně přesunuto na rok 1955, případně na rok 1965. Tyto dohody se vztahovaly na více než 300.000 hektarů půdy, která byla ponechána dosavadním vlastníkům. Dále kritizoval především machinace s půdou ze strany pozemkového úřadu. Tvrdil, že celkem ze záboru výše uvedenými výjimkami a rozhodnutími pozemkového úřadu uniklo ze 4 miliónů hektarů zabrané půdy 2,3 miliony hektarů půdy, tedy více než polovina zabrané půdy. Dále kritizoval i přiděl zabrané půdy, která se jen v málo případech dostala do rukou těch, kdo ji skutečně potřebovali, a i pozici církevního majetku, která zůstala téměř nedotčena. Také kritice podrobil skutečnost, že šlechtě bylo umožněno na základě odprodejů z volné ruky schvalovaných pozemkovým úřadem, zmenšovat dobrovolně svůj majetek za výhodnější ceny, než by dostaly v rámci náhrady.⁴⁹⁵

Především po druhé světové válce byla první pozemková reforma podrobena velice přísné kritice a zahájeno její dokončení. Nyní se mělo vyjít vstříc volání českých a slovenských zemědělců a bezzemků po důsledném provedení této reformy. Poválečná

⁴⁹² PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003. s. 544-559; PEKAŘ, J. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha: Vesmír, 1923

⁴⁹³ zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon)

⁴⁹⁴ zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

⁴⁹⁵ KOŤÁTKO, J. *Pozemková reforma v Československu*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1949. s. 9-14

pozemková reforma proto částečně probíhala jako revize první pozemkové reformy.⁴⁹⁶

9.2. Protesty příslušníků národnostních menšin a cizích státních příslušníků

S prováděním reformy na svých majetcích nesouhlasily ani příslušníci národnostních menšin v republice a cizí státní příslušníci, jejichž pozemky nacházející se na území republiky, byly pozemkovou reformou dotčeny. Často se snažili prokázat diskriminaci zemědělců, kteří příslušeli k některé z národnostních menšin, a to nejen při zabírání půdy, ale i při jejím přidělování. Především v německém tisku a v interpelacích německých poslanců byla pozemková reforma podrobena přísné kritice. Podle jejich názoru byla reforma aktem nacionální pomsty, namířeným především proti německé šlechtě a velkostatkářům. V revolučním Národním shromáždění, které přijalo klíčové zákony o pozemkové reformě, ovšem nebyli Němci a ani ostatní příslušníci jiných menšin zastoupeni, a proto neměli na konečnou podobu těchto zákonů žádný výraznější vliv.⁴⁹⁷

Z počátku nebyla národnost osob, jejichž majetek spadal pod zábor ani národnost uchazečů o přiděl, Státním pozemkovým úřadem zvláště zaznamenávána a sledována. Podle údajů Státní pozemkového úřadu z 1. prosince 1924 spadalo pod zábor 850.658 hektarů půdy patřící cizím státním příslušníkům, tj. 21,15 % zabrané půdy. Jelikož protesty především Němců u Společnosti národů se stále opakovaly, provedl úřad v roce 1927 odhad přidělů podle národnosti a zjistil, že 67.000 hektarů zemědělské půdy, tj. 8,5% přidělů, bylo přiděleno německým zemědělcům. Německým majitelům bylo ze záboru vráceno 688.928 hektarů lesů. Existují proto pouhé odhady, kolik německého a maďarského majetku bylo zabráno a i tyto odhady se liší podle svého zdroje. V německé literatuře se například setkáme s odhadem zabraného německého majetku, které se pohybují v rozmezí od 36 do 45 %. Co se týče přidělu, tak podmínkou

⁴⁹⁶ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 67-85

⁴⁹⁷ Tamtéž a dále KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 196 a n.; SLEZÁK, L. *Pozemková reforma v Československu 1919-1935* a RYCHLÍK, J. *Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu*. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

nebyla česká ani slovenská národnost, ale pouze státní občanství československé. Tuto podmínku nesplňovali právě mnozí Maďaři na Jižním Slovensku a Poláci v oblasti Těšínska.⁴⁹⁸

V mírových smlouvách se stát zavázal, že s příslušníky cizích států bude nakládat stejně jako s vlastními příslušníky. V článku 267 Saint-germainské mírové smlouvy s Rakouskem⁴⁹⁹ a v článku 250 Trianonské mírové smlouvy s Maďarskem⁵⁰⁰ nalezneme shodná ustanovení o zákazu konfiskace nebo likvidace majetku, práv a zájmových účastenství rakouských a maďarských příslušníků nebo společností na území bývalého mocnářství Rakousko-Uherska.⁵⁰¹

Na základě článku 250 a 239 mírové smlouvy s Maďarskem měli příslušníci tohoto státu právo domáhat se ochrany u mezinárodních smíšených rozhodčích soudů anebo u rozhodčího, pokud se cítili diskriminováni a pokud Československá republika své závazky z mírových smluv neplnila. Na základě článku 304 Versaillské mírové smlouvy⁵⁰² pak byl v Haagu zřízen smíšený československo-maďarský soud. Maďarští státní příslušníci, jejichž majetek byl v rámci pozemkové reformy zabrán, k tomuto soudu podávali žaloby proti československému státu, které odůvodňovali porušením zákazu v článku 250 mírové smlouvy s Maďarskem a požadovali restituci anebo úplné odškodnění. Československá strana argumentovala námitkou nepřislusnosti, kterou odůvodňovala skutečností, že pozemková reforma nespadá pod tyto články a z tohoto důvodu se nejedná o konfiskaci či likvidaci. Ve čtyřech případech rozhodl tento soud, že je příslušný projednávat tyto žaloby, ale k dalšímu řešení žalob se soudy nedostaly. Dne 28. dubna 1930 byla v Paříži podepsána společná smlouva Maďarska, Československa a

⁴⁹⁸ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 67-85; KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. s. 196 a n.; SLEZÁK, L. *Pozemková reforma v Československu 1919-1935* a RYCHLÍK, J. *Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu*. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁴⁹⁹ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 67-85

⁴⁹⁹ po ratifikaci publikována pod č. 507/1921 Sb. z. a n.

⁵⁰⁰ po ratifikaci publikována pod č. 102/1922 Sb. z. a n.

⁵⁰¹ KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405

⁵⁰² po ratifikaci publikována pod č. č. 217/1921 Sb. z. a n

dále Jugoslávie a Rumunská⁵⁰³, jejichž pozemkové reformy také postihly majetky Maďarů. K uspokojení nároků maďarských žalobců měl být zřízen zvláštní fond. Na základě této smlouvy byla Československá republika povinna propustit všem osobám, které podaly do této doby žalobu u mezinárodního rozhodčího a smíšeného československo-maďarského soudu, ze záboru minimálně 100.000 katastrálních jiter (přibližně 57.550 hektarů) půdy a za zbylou půdu vyplatit náhradu. Ostatním vlastníkům, kteří sice žalobu nepodali, ale byli maďarské státní příslušnosti, nesmělo být v budoucnu zabráno více než 25.000 katastrálních jiter půdy. V roce 1933 tak mohl tento československo-maďarský soud ukončit svoji činnost.⁵⁰⁴

Na základě článku 297 mírové smlouvy s Německem, smlouvy Versaillské, měly spojené a přidružené mocnosti právo zadržet a zlikvidovat veškerý majetek, práva a zájmová účastenství německých příslušníků nebo společností, pokud se nacházeli na jejich území. Československý stát se ovšem tohoto svého práva na svém území zřekl, s výjimkou určitých kategorií podniků veřejného zájmu, a to smlouvou s Německem č. 350/1921 Sb, z. a n. ze dne 29. června 1920 a smlouvou č. 359/1922 Sb. z. a n. Na základě článku 304 Versaillské smlouvy byl zřízen smíšený československo-německý rozhodčí soud v Ženevě, u kterého se Němci především dožadovali slušné náhrady za zabrané majetky. Československá strana stejně jako u maďarského soudu argumentovala námitkou nepřislušnosti soudu. Žaloby německých státních příslušníků byly většinou vyřešeny dohodou a Československý německý smírčí rozhodčí soud ukončil svoji činnost v srpnu 1933.⁵⁰⁵

Z výše uvedeného vyplývá, že Maďaři a Němci s cizí státní příslušností se dostali do lepšího postavení než příslušníci československého státu německé nebo maďarské národnosti a docílili buď propuštění svého majetku ze záboru anebo

⁵⁰³ po ratifikaci publikována pod č. 81/1931 Sb. z. a n.

⁵⁰⁴ KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405; HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 67-85; SLEZÁK, L. *Pozemková reforma v Československu 1919-1935 a RYCHLÍK, J. Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu*. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

⁵⁰⁴ HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010. s. 67-85

⁵⁰⁵ KOLEKTIV *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934. s. 332-405

poskytnutí náhrady ve větší výši než byla náhrada stanovená podle pravidel náhradového zákona.

I přes tyto protesty v zahraničí, našla naše pozemková reforma i kladné hodnocení mezi zahraničními zemědělskými odborníky, jako jedna z nejdemokratičtějších pozemkových reforem.

10. Závěr

Pokusíme-li se shrnout všechna výše uvedená fakta o pozemkové reformě, především společenskou situaci, ze které tato reforma vycházela a ve které byla následně provedena, shledáme, že tato reforma byla krokem nutným, jehož provedení si žádala většina obyvatel nového státu. Bezesporu se pozemková reforma a orgány, kterým bylo její provádění svěřeno, dopustily řady omylů a její realizaci provázely i určité nedostatky. Zákonné výjimky, které umožňovaly propuštění a vyloučení půdy ze záboru, dále uzavírání generálních dohod a také praxe Státního pozemkového úřadu, vedly k značnému zmírnění původní radikální podoby pozemkové reformy a k jejímu nedokončení.

Na druhou stranu si ale musíme uvědomit, že pozemková reforma nebyla jediným úkolem, který musel nově vytvořený stát vyřešit. Lid si žádal půdy, revoluční hnutí na venkově nabývalo na síle, a proto stát musel vyjít lidu vstříc a pozemkovou reformu v poměrně krátké době na tak rozsáhlé dílo upravit a provést. Navíc je nutné si uvědomit ještě jednu skutečnost. Pozemková reforma nemohla z objektivních důvodů upokojit beze zbytku permanentní hlad po půdě. I kdyby byla rozdělena veškerá půda, nebylo by to stačilo k plnému uspokojení všech.

Pozemková reforma i přes řadu svých nedostatků a vad, znamenala podstatný zásah do pozemkového vlastnictví, o jehož nutnosti ani mezi kritiky nikdo nepochyboval. Tato reforma významně ovlivnila i politickou situaci v zemi, když přispěla k její stabilizaci. Nejen, že oslabil sociální, politické a hospodářské napětí v celé společnosti, především pak na venkově, ale nový stát na svoji stranu získal obyvatelstvo, posílil jeho národní cítění a oslabil opozici, představovanou bývalou šlechtou, převážně cizonárodní, a církví. Můžeme tedy souhlasit s názorem, že pozemková reforma byla významnou součástí státního převratu a jeho završením.

Seznam použité literatury a pramenů

Literatura

- AUERHAN, J. *Pozemková reforma*. Praha: nakladatelství Dr. Ant. Hajna, 1919
- BENDA, J. *Restituce majetku bývalých šlechtických rodů po roce 1989*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2010
- BÍLEK, T.V. *Dějiny konfiskací v Čechách*. Praha: b.n., 1882
- BOHUSLAV, J. V. *Sbírka nálezů nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních*. Sv. III. Praha: Právnícké vydavatelství, 1922
- BUMBA, J. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007
- CAMBEL, S. *Výsledky prvej československej pozemkovej reformy na Slovensku a ich dopad v ďalšom vývoji*. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994
- ČEREŠŇÁK, B. *Ke klíčovým aspektům hodnocení První pozemkové reformy v Československé republice*. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1994
- FÁBRY V. *Československé pozemkové právo*. Praha: Orbis, 1977
- FILKUKA, V. *Scelování pozemků a HTÚP*. Brno: Ústav geodézie a kartografie, 1966
- HODAČ, K. *Pozemkové úpravy*. Praha: Kartografie, 1976
- HORÁK, O. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Praha: Libri, 2010
- JONÁŠ, F. *Pozemkové úpravy*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1990
- KARFÍK, Z.; KARFÍKOVÁ, M.; SPÁČIL, J. *Pozemky a právo*. Praha: Orac, 2001
- KINCL, J.; URFUS, V.; SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995
- KOLEKTIV autorů. *Československé pozemkové právo*. Praha: Panorama, 1987

KOLEKTIV autorů. *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: nakladatelství Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934

KORIMOVÁ, G. Názorová polarizácie lesníckej verejnosti v otázkách koncepcie a realizácie lesnej reformy v rokoch 1918-1938. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

KOŤÁTKO, J. *Pozemková reforma v Československu*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1949

KRAJČOVIČOVÁ, N. Predpoklady realizácie pozemkovej reformy na Slovensku v medzivojnovom období. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

KRČMÁŘ, O. *Vývoj scelování pozemků v našich zemích*. Praha: b.n., 1940

KUKLÍK, J. *Znárodněné Československo: Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010

LACINA, V. Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

LACINA, V.; SLEZÁK, L. *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*. Praha: Historický ústav, 1994

MACHAČKA, J.; SEMRÁD, J. *O nové pozemkové reformě*. Praha: Brázda Praha, 1949

MALÝ, K. a kolektiv autorů. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde Praha, a.s., 2003

MARŠÍK, Z.; MARŠÍKOVÁ M. *Dějiny zeměměřictví a pozemkových úprav v Čechách a na Moravě v kontextu světového vývoje*. Praha: Libri, 2007

- MARTUALIAK, P. Kolonizačná akcia při I. pozemkové reforme na Slovensku. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 1994
- MARUŠÁK, K. *Šlechta, velkostatek a pozemková reforma*. Brno: nakladatel A. Píša, 1919
- MASARYK, T.G. *Cesta demokracie*. I-IV. díl. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2003
- MASARYK, T.G. *Nová Evropa: stanovisko slovanské*. Brno: Doplněk, 1994
- MINISTERSTVO ZEMĚDĚLSTVÍ. *Dvacet let československého zemědělství 1918 – 1938*. Praha: b.n., 1938
- NĚMEČEK, J. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1980
- NOVOTNÝ, G. Církevní pozemkové vlastnictví v českých zemích a jeho osud v rámci provádění meziválečné pozemkové reformy. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 1994
- OLIVOVÁ, V. *Dějiny první republiky*. Praha: Karolinum, 2000
- OTÁHAL, M. *Zápas o pozemkovou reformu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963
- PAVEL, A. *Pozemková reforma československá*. Praha: Novina, 1937
- PEKAŘ, J. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha: Vesmír, 1923
- PEROUTKA, F. *Budování státu*. I. díl. Praha: Academia, 2003
- PETŘÍK, J. *Agrární operace*. b.m.: Nákladem České matice technické, 1920
- PRAŽÁK, P. *Přehled a program politických stran v Československu*. Turnov: b.n., 1935
- PRŮCHOVÁ, I.; CHYBA, J. *Omezení vlastnického práva k pozemku z důvodu obecného zájmu*. Brno: Masarykova univerzita Brno, 1998
- PŠENIČKOVÁ, J. *Zbytkové statky v Čechách 1918-1948*. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1998

RYCHLÍK, J. Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

SEDLÁČEK, J. *Pozemková reforma: Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: nakladatelství Barvič & Novotný, 1922

SLEZÁK, L. Pozemková reforma v Československu 1919-1935. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

STÁTNÍ POZEMKOVÝ ÚŘAD v Praze. *Pozemková reforma v číslicích a diagramech*. Praha: b.n., 1925

STIEBER, M. *Pozemková reforma*. Praha: nákladem spolku právníků Všeherd, 1919

ŠVEHLA, F.; VAŇOUS, M. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1995

ŠVEHLA, F.; VAŇOUS, M. *Pozemkové úpravy*. Praha: ČVUT, 1997

UHLÍŘ, D. *Republikánská strana venkovského a maloroľnického lidu 1918-1938: Charakteristika agrárního hnutí v Československu*. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1988

UNIVERSUM. *Všeobecná encyklopedie*. 3. díl. Praha: Euromedia Group k.s. – Odeon, 2002

VACULÍK, J. Participace zahraničních Čechů na československé pozemkové reformě ve dvacátých letech. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

VOŽENÍLEK, J. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Knihovna české agrární společnosti, nákladem Rolnické tiskárny v Praze, 1924

VOŽENÍLEK, J. *Výsledky Československé pozemkové reformy*. Praha: Československá Akademie Zemědělská, 1930

VYKOUPIIL, J. *Slovník českých dějin*. Brno: Julius Zirkus, 2002

ZDYCHA, P. Lesná pozemková reforma na Slovensku v letech 1919-1939 a její souvislosti s minulostí a současností. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994: Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994

Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878 – 1948. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999

Právní předpisy a judikatura

zákon č. 946 ze dne 1. června 1811, obecný zákoník občanský

zákon č. 250 ze dne 3. prosince 1852, lesní zákon

císařský patent č. 146 ze dne 23. května 1854, obecný horní zákon

zákon č. 142 ze dne 21. prosince 1867, o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených

zákon č. 93 ze dne 30. května 1869, jenž se týče ustanovení o právě vodním, vyhrazeným zákonodárství říšskému

zákon č. 71 ze dne 28. srpna 1870, o tom, kterak lze vody užívat, jí svozovat a jí se brániti

zákon č. 30 ze dne 18. února 1878, o vyvlastňování k účelu stavby železnic a provozování jízdy po nich

zákon č. 92 ze dne 7. června 1883, o scelování hospodářských pozemků

zákon č. 93 ze dne 7. června 1883, o očišťování lesů od cizích zákličků (enkláv) a zaokrouhlení lesních hranic

zákon č. 94 ze dne 7. června 1883, o dělení společných pozemků a o upravení společných užívacích a správních práv k nim se vztahujících

zákon č. 79 ze dne 27. května 1896, o řízení exekucním a zajišťovacím (exekucní řád)

císařské nařízení č. 234 ze dne 9. srpna 1915, o zcizování hospodářských a lesních pozemků

zákon č. 32 ze dne 9. listopadu 1918, o obstavení velkostatků

zákon č. 61 ze dne 10. prosince 1918, jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly

zákon č. 64 ze dne 10. prosince 1918, o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku

zákon č. 20 ze dne 17. prosince 1918, o vyvlastnění pozemků pro stavbu obytných nebo veřejných budov

zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon)

zákon č. 318 ze dne 27. května 1919, o zajištění půdy drobným pachtýřům

zákon č. 330 ze dne 11. června 1919, o pozemkovém úřadě

zákon č. 387 ze dne 11. července 1919, jímž se doplňují některá ustanovení zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového

nařízení vlády č. 399 ze dne 17. července 1919, jímž se provádí zákon ze dne 27. května 1919, č. 318 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům

zákon č. 421 ze dne 17. července 1919, kterým se mění obecní statek v kmenové obecní jmění

zákon č. 438 ze dne 22. července 1919, o státní podpoře při zahájení soustavné elektrizace

zákon č. 454 ze dne 23. července 1919, kterým se opravuje chyba v zákoně ze dne 11. června 1919 o pozemkovém úřadě, č. 330 Sb. z. a n.

vyhláška vlády č. 535 ze dne 6. října 1919, o počátku činnosti pozemkového úřadu

zákon č. 568 ze dne 17. října 1919, o trestání válečné lichvy

zákon č. 593 ze dne 30. října 1919, o ochraně drobných zemědělských pastýřů

zákon č. 626 ze dne 28. listopadu 1919, kterým se prodlužuje lhůta stanovená v § 1 zákona ze dne 30. října 1919, č. 593 Sb. z. a n., o ochraně drobných zemědělských pastýřů

vládní nařízení č. 61 ze dne 9. ledna 1920, o vyšetření a uvedení v patrnost zabraného

majetku pozemkového

nařízení vlády č. 117 ze dne 6. dubna 1922, kterým se vydávají bližší ustanovení k zákonu ze dne 30. ledna 1920, č. 81 Sb. z. a n. (zákon přidělový), o přidělu půdy legionářům a válečným invalidům a o vyhláškách řízení přidělového

zákon č. 51 ze dne 24. ledna 1920, kterým se prodlužuje lhůta § 5 zákona ze dne 30. října 1919, č. 593 Sb. z. a n., o ochraně drobných zemědělských pastýřů

zákon č. 81 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (přidělový zákon)

zákon č. 118 ze dne 12. února 1920, o hospodaření na zabraném majetku pozemkovém

zákon č. 121 ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky

zákon č. 166 ze dne 11. března 1920, o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový)

zákon č. 247 ze dne 6. dubna 1920, kterým se doplňuje zákon ze dne 27. května 1919, č. 318 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům

zákon č. 309 ze dne 8. dubna 1920, o dávce z majetku a dávce z přírůstku na majetku

zákon č. 329 ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon)

zákon č. 254 ze dne 9. dubna 1920, o vybírání správního příspěvku k úhradě správních výloh, spojených s prováděním § 63 zákona ze dne 30. 1. 1920, č. 81 Sb. z. a n. (zákon přidělového), o prozatímním pachtu

zákon č. 311 ze dne 15. dubna 1920, jímž se doplňují některá ustanovení zákona ze dne 27. května 1919, č. 318 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům

nařízení vlády č. 451 ze dne 6. července 1920, o obvodových úřednách pozemkového úřadu

nařízení vlády č. 536 ze dne 17. září 1920, jímž upravuje se příspěvek uložený vlastníkům zabraného majetku pozemkového podle § 73, posl. odst., zákona náhradového

nařízení vlády č. 575 ze dne 12. října 1920, aby byl proveden soupis zaměstnanců na zabraném pozemkovém majetku a osob poživacích z důvodů služební činnosti na velkém pozemkovém majetku pensí neb darů z milosti

nařízení vlády č. 630 ze dne 26. listopadu 1920, o náhradových knihách a náhradových bankách

nařízení vlády č. 665 ze dne 17. prosince 1920, kterým prodlužuje se pravomoc Státního pozemkového úřadu podle přechodných ustanovení § 63 zákona ze dne 30. ledna 1920, č. 81 Sb. z. a n., na rok 1921, pokud jde o Slovensko a Podkarpatskou Rus

nařízení vlády č. 53 ze dne 21. ledna 1921, jímž stanoví se podle § 41 náhradového zákona závazné stupnice cen pro vyměření náhrady za zabraný majetek pozemkový státem převzatý

zákon č. 68 ze dne 18. února 1921, o stanovách fondu československých legionářů při státním pozemkovém úřadě v Praze

zákon č. 108 ze dne 11. března 1921, kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., doplněný zákonem z 11. července 1919, č. 387 Sb. z. a n. (zákon záborový)

zákon č. 130 ze dne 18. března 1921, kterým se upravují zaopatřovací požitky bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém

nařízení vlády č. 134 ze dne 30. března 1921, jímž se vydává řád pro uchazeče o úvěr podle zákona ze dne 11. března 1920, č. 166 Sb. z. a n., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový)

zákon č. 66 ze dne 1. dubna 1921, kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 27. května 1919, č. 318 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům

nařízení vlády č. 189 ze dne 13. května 1921, kterým se provádí zákon ze dne 18. března 1921, č. 130 Sb. z. a n., o úpravě zaopatřovacích požitků bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém

nařízení vlády č. 225 ze dne 23. června 1921, kterým se mění nařízení vlády ze dne 6. července 1920, č. 451 Sb. z. a n., o obvodových úřadovnách pozemkového úřadu

zákon č. 354 ze dne 12. srpna 1921, o převzetí statků a majetku, případných podle mírových smluv československému státu

nařízení č. 496 ze dne 29. prosince 1921, jímž upravuje se správa fondu pro zaopatření zaměstnanců velkostatku, zřízeného podle § 73 zákona ze dne 8. dubna 1920, č. 329 Sb. z. a n., a příspěvek vlastníků zabraného majetku pozemkového k fondu tomu

zákon č. 77 ze dne 17. února 1922, kterým se vydávají přechodná ustanovení k zákonu ze dne 8. dubna 1920, čís. 329 Sb. z. a n. (zákonu náhradovému), pokud jde o převzetí a náhradu za jednotlivé parcely nebo části parcel ze zabraného majetku pozemkového

zákon č. 215 ze dne ze dne 13. července 1922, jímž se mění a doplňuje zákon ze dne 18. března 1921, č. 130 Sb. z. a n., kterým se upravují zaopatřovací požitky bývalých

zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém

nařízení vlády č. 220 ze dne 7. srpna 1922, kterým mění se nápis nařízení vlády republiky Československé ze dne 21. ledna 1921, č. 53 Sb. z. a n., jímž se stanoví podle § 41 náhradového zákona závazné stupnice cen pro vyměření náhrady za zabraný majetek pozemkový státem převzatý

nařízení vlády č. 221 ze dne 7. srpna 1922, jímž zvyšuje se úroková míra pro kapitalisování nároků a smluv služebních a zaopatřovacích a pro úrokování náhrady za převzatý majetek činící pohledávku bývalého vlastníka majetku toho vůči státu (§§ 50 a 59 náhradového zákona) na čtyři ze sta

nařízení vlády č. 305 ze dne 21. října 1922, kterým vydávají se předpisy k § 75 zákona ze dne 8. dubna 1920, č. 329 Sb. z. a n. (zákonu náhradového) ve znění novely ze dne 13. července 1922, č. 220 Sb. z. a n., o zaopatření trvalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém

zákon č. 375 ze dne 30. října 1922, o stanovách Všeobecného fondu pro podporu vnitřní kolonizace při státním pozemkovém úřadě v Praze

nařízení vlády č. 318 ze dne 3. listopadu 1922, kterým doplňuje se nařízení vlády republiky Československé ze dne 21. října 1922, č. 305 Sb. z. a n., jímž vydávají se předpisy k § 75 zákona ze dne 8. dubna 1920, č. 329 Sb. z. a n. (zákonu náhradového) ve znění novely ze dne 13. července 1922, č. 220 Sb. z. a n., o zaopatření trvalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém

nařízení vlády č. 374 ze dne 7. prosince 1922, kterým se vydává jednací řád pro rozhodčí komise podle § 75 zákona ze dne 8. dubna 1920, č. 329 Sb. z. a n. (zákonu náhradového), ve znění novely ze dne 13. července 1922, č. 220 Sb. z. a n.

zákon č. 404 ze dne 18. prosince 1922, o úpravě hospodaření ve státních závodech, ústavech a zařízeních, jež převahou nemají plniti úkoly správní

nařízení vlády č. 46 ze dne 2. března 1923, kterým se doplňuje vládní nařízení ze dne 13. května 1921, č. 189 Sb. z. a n., o úpravě zaopatřovacích požitků bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém, a částečně se mění vysvětlivky k nařízení tomuto

zákon č. 50 ze dne 19. března 1923, na ochranu republiky

nařízení vlády č. 74 ze dne 7. dubna 1923, kterým se provádějí ustanovení § 50a odst. 2. a 3., zákona náhradového o pachtýřích zemědělských podniků, jejichž poměr pachtovní (nájemní) byl předčasně rozváznán výpovědí pozemkového úřadu, a kterým se doplňují nařízení vlády ze dne 6. dubna 1922, č. 117 Sb. z. a n., odd. II., o vyhláškách řízení přidělového

zákon č. 72 ze dne 18. března 1924, o přesunu příslušnosti ve věcech vyvlastnění na Slovensku a Podkarpatské Rusi podle zák. čl. XLI: 1881

zákon č. 130 ze dne 24. června 1927, kterým se zrušují zákon o obstavení velkostatků, § 4 zákona o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku a § zákona o pozemkovém úřadě

nařízení vlády č. 103 ze dne 15. července 1927, o úřednických kategoriích a úřednických titulech

finanční zákon republiky Československé č. 42 ze dne 4. dubna 1930, kterým se stanoví státní rozpočet pro rok 1930

finanční zákon republiky Československé č. 187 ze dne 18. prosince 1930, kterým se stanoví státní rozpočet pro rok 1931

zákon č. 92 ze dne 27. května 1931, kterým se mění zákon ze dne 27. května 1919, č. 318 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům

zákon č. 93 ze dne 27. května 1931, kterým se mění a doplňují předpisy o právním poměru k přidělené půdě (Malý zákon přidělový)

vyhláška státního pozemkového úřadu č. 141 ze dne 3. července 1931, kterou se mění stanovy Všeobecného fondu pro podporu vnitřní kolonizace

nařízení vlády č. 168 ze dne 22. října 1931, o úrokové míře podle §§ 50 a 59 náhradového zákona

finanční zákon republiky Československé č. 199 ze dne 18. prosince 1931, kterým se stanoví státní rozpočet pro rok 1932

nařízení vlády č. 158 ze dne 29. července 1933, kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 11. března 1920, č. 166 Sb. z. a n., o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový)

zákon č. 63 ze dne 19. dubna 1935, o vyvlastnění k účelům obrany státu

zákon č. 131 ze dne 13. května 1936, o obraně státu

vládní nařízení č. 171 ze dne 19. května 1939, o scelování hospodářských pozemků a jiných úpravách pozemkové držby

zákon č. 46 ze dne 22. února 1940, o pozemkové reforme

zákon č. 47 ze dne 21. března 1948, o některých technicko-hospodářských úpravách pozemků

rozhodnutí Nejvyššího správního soudu sp. zn. 9186/22 ze dne 1. července 1922, ASPI.

nález Nejvyššího správního soudu sp. zn. 8338/20 ze dne 21. října 1920, ASPI.

mírová smlouva Saint-germainská s Rakouskem (po ratifikaci publikována pod č. 507/1921 Sb. z. a n.)

mírová smlouva Trianonská s Maďarskem (po ratifikaci publikována pod č. 102/1922 Sb. z. a n.)

mírová smlouva Versaillská Německem (po ratifikaci publikována pod č. č. 217/1921 Sb. z. a n.)

Dohody s Maďarskem o závazcích ze smlouvy Trianonské (po ratifikaci publikovány pod č. 81/1931 Sb. z. a n.)

Internetové zdroje a ostatní zdroje

www.vugtk.cz

www.wikipedia.cz

www.czuk.cz

www.nsoud.cz

www.nssoud.cz

<http://www.psp.cz/eknih/> - Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna

ASPI. Automatizovaný systém právních informací.

Resumé

The topic of my thesis is “*Land reform during the First Republic*”. After the formation of the new independent Czechoslovakian state our republic had to solve many important tasks and the land reform was one of them. The main and the biggest owners of the lands in our republic were noblemen and the Church but small farmers and agriculturalists had no soil, which they could cultivate. They wanted to ensure their livelihood. So it was necessary to carry out large changes in the landed property.

The land reform contained an element of the confiscation and expropriation, so I integrated in the introduction of my thesis the explanation and short overview of process and history of these two institutes, which represent the most important intervention of the states to the landed property. After that I focused on the alterations of the lands, their history and importance. The alterations of the land always served as the important instrument of the state or private persons to improve the crops of the land and to simplify the cultivation of the lands.

The main part of my thesis deals with the land reform, especially the preconditions and the reasons, why our state decided to carry out so important and forward change of the landed property. All of the main political parties were aware of the necessity of carrying out of this reform, but their conceptions of the form of this reform were very various. Finally the conception of the country party prevailed and this party gained many new electors. Thanks to that the country party had the main influence on the pursuance of the land reform in practise.

The next part of my thesis is focused on the laws, which deal with main problems and issues of the land reform. The main law was adopted in April 1919 and the next laws were adopted during the years 1920 and 1921. After that I deal with the pursuance of the land reform in practice. In this part I focused on the situation in the Slovakia too and compared the progression of the land reform on the farmland and on the other land, especially forest land, grasslands and ponds. The realization of this reform was complicated by the economic crises during the thirties. In the year 1935 was abolished the Land Settlement Office, which conducted this reform, so we can consider this year as the end of this reform.

I didn't miss out include in my thesis neither results of this reform nor the

criticism and appreciation of this reform. In my opinion this reform poses important component of the coup and one of the most important tasks, which the new independent state had to fulfil to stabilize the internal situation in the land.

Abstrakt

Tématem mé práce je „*Pozemková reforma v době první republiky*“, která probíhala od roku 1919 až do roku 1935. Pozemková reforma obsahovala konfiskační i vyvlastňovací prvek, a proto jsem do úvodu své práce zařadila vysvětlení a krátký přehled historie a vývoje těchto dvou institutů, které představují nejvýznamnější státní zásahy do pozemkového vlastnictví. Dále jsem se zaměřila na pozemkové úpravy, jejich historii a vývoj. Hlavní část práce se zabývá pozemkovou reformou, především předpokladům a důvodům, proč se náš stát rozhodl provést tak významnou a radikální změnu pozemkového vlastnictví a představám jednotlivých politických stran na podobu této reformy. Další část mé práce je zaměřena na jednotlivé zákony, které řešily základní otázky této reformy, a provádění pozemkové reformy v praxi. Neopomněla jsem zařadit ani výsledky této reformy, její nejčastější kritiku a zhodnocení. Podle mého názoru tato reforma představuje významnou součást státního převratu a jeden z nejdůležitějších úkolů, který musel nový samostatný stát splnit, aby upevnil vnitropolitickou situaci v zemi.

The topic of my thesis is „*Land reform during the First Republic*“, which proceeded in our state from the year 1919 till the year 1935. The land reform contained an element of the confiscation and expropriation, so I integrated in the introduction of my thesis the explanation and short overview of process and history of these two institutes, which represent the most important intervention of the states to the landed property. After that I focused on the alterations of the lands, their history and importance. The main part of my thesis deals with the land reform, especially the preconditions and the reasons, why our state decided to carry out so important and forward change of the landed property and different conceptions and views of the political parties. The next part of my thesis is focused on the laws, which deal with main problems and issues of the land reform, and on the pursuance of the land reform in practice. I didn't miss out include in my thesis neither results of this reform nor the criticism and appreciation of this reform. In my opinion this reform poses important component of the coup and one of the most important tasks, which the new independent state had to fulfil to stabilize the internal situation in the land.

Klíčová slova

POZEMKOVÁ REFORMA – LAND REFORM

VYVLASTNĚNÍ – EXPROPRIATION

KONFISKACE - CONFISCATION